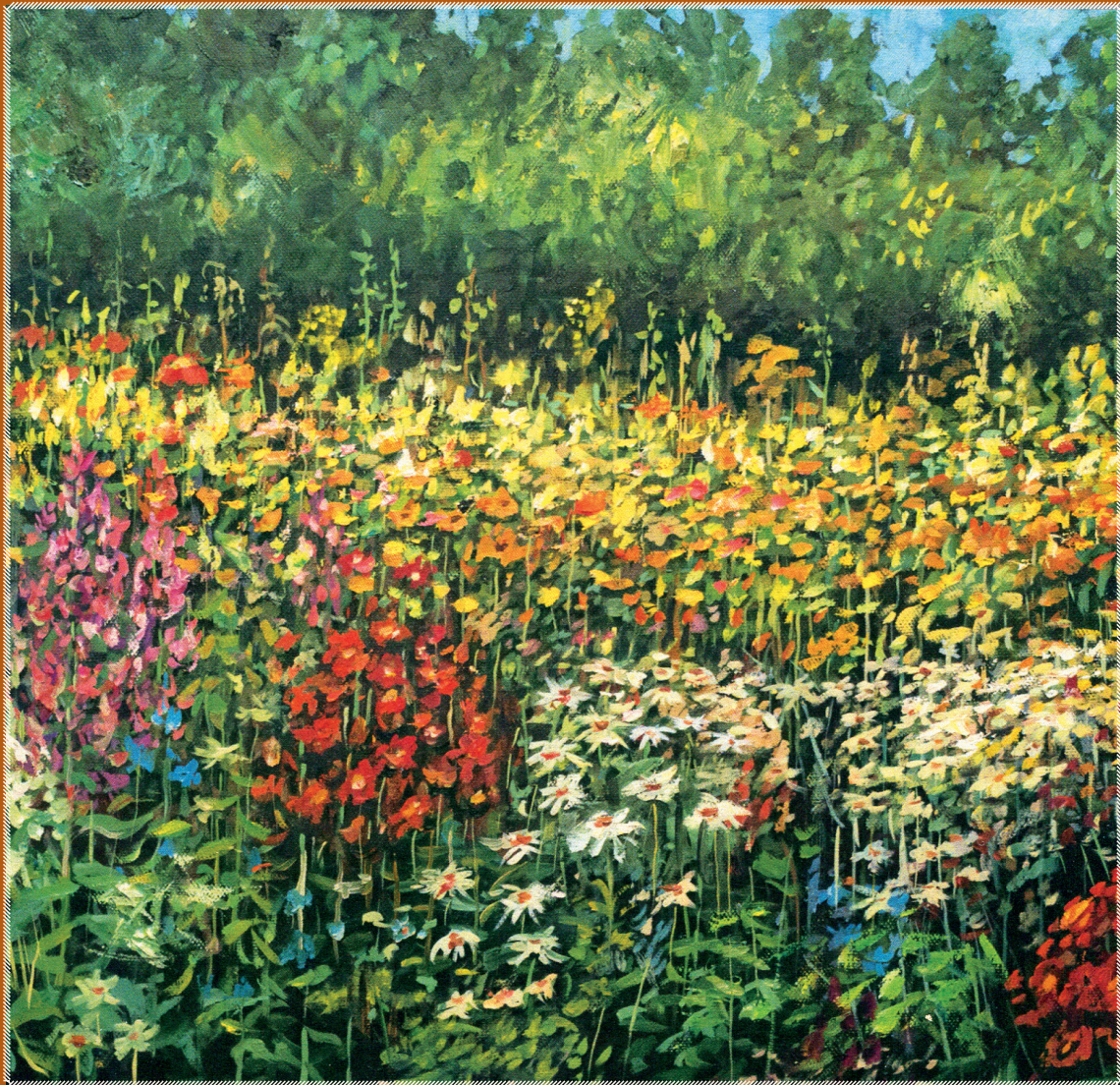

16+

ISSN 0235 - 0173

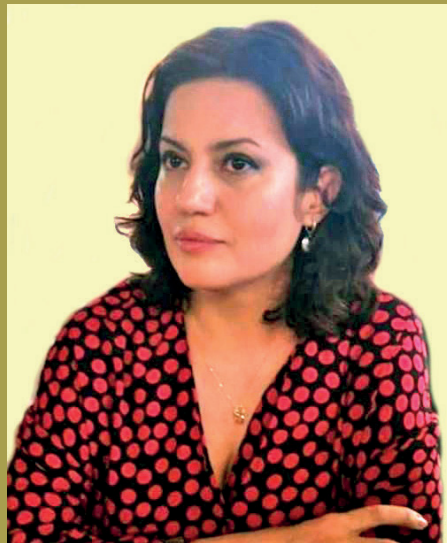
Самур

3/2022

май - июнь

И нумрадин жылдерал гузвай шиклар чӀугунвайди Рамазанова Жанна Жамалдинан руш я. Ам Москвада яшамии жезва. 1971-йисуз Магъачкъалада хана чӀехи хъайи, 1988-93-йисара ДГПУ-да кӀелай Жаннади 2018-йисуз цӀийи пеше хъяна – Москвадин архитектурадин институт кутьягъна. Шиклар чӀугунал аял чӀавайлай рикӀ алай Жаннади кай пешекар дизайнер ва художник хъана. Ам 2019-йисалай Москвадин художникрин Союздин жергейра ава. Мукьвал-мукьвал адан шикларин выставкаяр кьиле физва, абур живописдал рикӀ алайбуру хуш аваз маса къачузва. Жаннади безетмишзавай тубьквенрини офисри инсанрин рикӀер шадарзава.

Самур

**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический журнал.
Выходит 6 раз в год.

Учредитель:

Агенство информации и печати
Республики Дагестан

1952-йисалай акъатзава.

Издається с 1952 года.

3/2022

май - июнь

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КБИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Абдуселим Исмаилов. Дяве я.....3

ГБИКАЯТ

Сажидин Саидгъасанов. СтIал Саяд
Повесть.....7

ЦИЙИ ТIВАР

Замиг Зиядрин. Буба, девран дегиш
хъанва. *Шиирар*.....38

ГБИКАЯТ

Абдулбари Магъмудов. *Махар*.....43

ЛЕЗГИ НЯМЕТАН 90 - ЙИС

Лезги Нямет. Инсан акваз кIанзаватIа.
Шиирар.....57

ГБИКАЯТ

Бикеханум Алибегова. Куъруь гьика-
яяр.....66

ШИИРАТ

Лезги Эгъмед. Хайидалай инихъ 260
йис тамам хъуниз талукуь яз. *Шиирар*...72

Хпеж Къурбан. Хайидалай инихъ 160
йис тамам хъунихъ галаз алакьалу яз.
Шиирар.....79

**СТХА ЛИТЕРАТУРАЙРИН
ЧИНРАЙ**

Дагъустандин халкъдин шаир Фазу
Алиевадин 90 - йис. *Шиирар. Авр чIалай*
таржума авурди – А.Исмаилов.....82

РУКОВОДИТЕЛЬ -
КБИЛИН РЕДАКТОР
Мурад Мегьемедович
АГЪМЕДОВ

КБИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:
КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
А. КЪАРДАШ
Х. ХАМЕТОВА

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ .**

Чи телефонар:

Кбилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Электронный адрес:
ismailov.abduselim@yandex.ru

САТИРА ВА ЮМОР

Шамсудин Исаев. Куьруь гьикаяяр.....89
Хьартасви Шагьвелед. Лам квай ихти-
лат. *Шиир*.....92
Къаравилияр.....95

Жилдинал ганвайбур
Ж. Рамазановадин шикилар я.

Выход в свет 31.05.2022 г.

Тираж 554 экз

Заказ № 1225

Печать офсетная

Бумага офсетная

Формат 70 x108 1/16

Усл.печ. л. 8,4 Усл. изд. л. 8,7

Цена свободная.

Типография: ООО «Издательство «Феникс - пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Петра I, 61

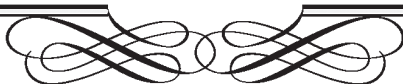
Регистрационный номер: серия ПИ №ТУ05-00414 вы-
дан Управлением Роскомнадзора по Республике Даге-
стан от 22.04. 2019 г.

*Редакция и издатель: Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан “Редакция респу-
бликанских литературных журналов “Соколенок” и
“Литературный Дагестан”.*

*Адрес редакции и издателя: 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.*

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад
тахьун мумкин я. Макъалайрин, абура гьизвай де-
лилрин дуьзвилин пагахъай жаваб авторри чпи гуда.
“Самур” журналдиз акъатай материалар печатдин
маса органра чап хьийидайла, журналдин тIвар кьун
чарасуз я.

Редактордин гзаф

Абдуселим ИСМАИЛОВ

ДЯВЕ Я...

Дуьньядин гьалара дурумсузвал йисалай-йисуз деринда гьатиз, эхиримжи сад-кьве йисуз абурун бинеяр михъиз чикIиз эгечIна. Америкадин Садхъанвай Штатар кьиле аваз РагъакIидай патан чIехи пай уьлквейрин гьукуматар Россиядиз ачух аксивилин рекьел элячIна. Украинадин миллетчивилин ва ачух фашиствилин кIеретIрин патал элячIай властрикай абурун гьиле яракь хьана. 2022-йисан вилик Россиядин Федерацияди малумарай секинсузвилер ва вичин хатасузвал хуьнихъ элкьуьрнавай теклифар аннамиш тавуна, фикир тагана ва жавабсуз яз туна. 24-февралдиз Президент В.В. Путина малумарайвал, РагъакIидай пата чаз маса рехъ тунач, Украинадин чилелай атун мумкин тир яракьлу гьужумдин вилик пад кьуниз мажбур хьана. Гьа икI Донбассдин шегьерарни хуьрер ислягь уьмуьрдал алуд хъувун, Украинадин яракьлу кьушунрин мумкинвилер терг авун ва виш йисара са хзан хъиз яшамиш хъайи халкъ бандеровчийрикай михъи авун патал махсус операциядив эгечIна. Яни США кьиле аваз НАТОди Россиядин аксина, чпи лугьузвайвал, 8 йисуз гьазурвал акур, яргъалай кискис гуз кIус вегьезвай дяве башламишна.

Эгер икьван гагда гзаф крар чуьнуьхиз алакьзавайтIа, гила хиве кьуниз мажбур жезва. Украина багна я, адан «дустари-архайри» лугьузвайвал, макьсад, сад амай кьван украинвийрин чанарни кьурбанд авуна, Россия кIеве тваз, адан экономика чукулуриз, политикадин жигьетдай уьлкведин кьене пата дурумсузвал арадиз гьиз алахъун я. Кьилинди – Владимир Путин Президентвиляй акьудун!

Эгер душманрин мурадар ибур ятIа, Россия, адан Президент дуьз рекьел ала! Гьалибвални чи пата жедайдахъ халкъдин чIехи пай инанмиш я. Вучиз лагьайтIа чав гвай рехъ дуьзди, женгни гьахъвал патал чIугвазвайди я.

Алай вахтунда я НАТОдивай, яни Америкадивай Россия ачух дяведалди кIеве тваз жедач. Вучиз лагьайтIа Россиядин Яракьлу Кьуватрив эхиримжи йисара агакьнавай яракьри абурук кичI ва велвела кутунва.

Экономика чукуриз кІан хьуникай рахайтІа, халкъдин мисалда лугьузвайвал, чпи къацІуриз, чпи нен хъийизва. Уълквейр яваш-яваш дерин кризисда гьатзава. Европадани Америкада къиметар акъван хкаж хъанва хъи, властриз, чпин уълквейрин къене къвердавай къизгъин жезвай аксивилер квелди куътягъ жедатІа, чизвач. Россияда, лагъайтІа, пенсиярни мажибар артухаруникай, еке къазанжийрикайни къимет багъа жезвай пулуникай, яваш-яваш доллардилаи маса пуларал элячІуникай рахазва. Тади гьалда агал хъанвай импортдин эвезда цІийи карханаяр кардик кутазва.

Къенепатан политикадикай рахайтІа, сад-вад процент, суьруьдикай катдай лапагар хътинбур квачиз, амай вири халкъ акваз-акваз тупламиш хъанва, йикъандавай юкъуз махсус операция къилиз акъатунихъ ялзавайбурун, женгера иштирак ийиз кІанзавай гуьгьуьллуйрин жергеяр артух жезва. Халкъди уълкведин Президентдиз садрани тахъай хътин ихтибар ийизва.

Гъайиф жезвайди, руьгьеризни рикІериз тІарвал гузвайди са кар я: жегъил чанар телеф жезва. Сифте йикъара къван телефвилер амачтІани, къизгъин женгер къиле физвай чкайра магьрумвилер жез ама, хирер жезвайбур, есирда гьатзавайбурун ава.

-Дяве я! Аллагъди хуьрай гьар сад!- лугьузва фагьум-фикир мягькембуру.

Инсанрик велвела кутаз кІанз, терсина рахазвайбуруни авачиз туш. Соцсетра ахътинбурун сесер пара я. Сад-вад чІехи шегьерра аксивилин митингрисни экъечІзава.

Дяве я!- лугьузва гъавурда авайбуру.

Эгер дяве ятІа, кичІерхъанар яз халкъдин кардикай катдайбуруни, руьгьдин къелечІвилай маса гудайбуруни, душманвал къаз гъазур хаинарни хъун мумкин я. Амма абурун мецер къе-пака лал жеда, вучиз лагъайтІа Ватандин хатасузвал хуьн чпин хиве авай пак буржи яз гъисабзавайбурукай ибарат Яракьлу Къушунри уълкведин душманрин аксина тухузвай женгер гъалибвилелди къилиз акъудда. Абуруз им нубатдин Ватандин ЧІехи дяве я.

Дагъустан Республикадин дирибаш рухвайрини викІегъвилер къалурзава. Гъайиф хъи, мукъвал алай гъалибвилини йикъар абурукай гзафбуруз аквадач. Амма халкъдин руьгьда абур даим сагъ яз амукъда. Дагъустан Республикадин къил Сергей Алимович Меликова женгера телеф хъайибурун диде-бубайрихъ, мукъвабурухъ галаз тухузвай гуьруьшрал и фикир тикрарзава ва игитрин хзанриз датІана фикир гуз амукъдайди, абурун веледар чІехи авуна уьмуьрдин рекьерал алудун патал вири куьмекар гудайди хиве къазва.

Къутармиш хуьрай ман яракъ гъиле аваз гъахъ ва уълкведин хатасузвал патал женгерик квай гьар сад!

Къутармиш хуьрай!

* * *

**Бахтавар я бубайрин гьал
Рухваяр баркалладик квай,
ЧІавуз, хайи уълкве ва халкъ
Санлай хата-баладик квай.**

**Мусибат я дидейрин гьал
Рухваяр цІун хатадик квай,**

Шадвеликай ичИ яз кІвал,
РикІ дердерин харадик квай.

Четинди я Ватандин гьал
Ватандашар женгерик квай,
Эцигнавай замандин цІал
Къуватри, кьил фендерик квай,
Регьбервал гвай инсандин гьал,
ТІвар дуьньядин зенгерик квай.

* * *

-Агь! – Аскердин беден къазмач кІвачери,
Гъжумдин женг давамариз кІанзавай,
Эверзаваз туп-тфенгдин ванери,
Куьтягъ жезва къуват жегьил чандавай.

-Агь! – Хуруда гьакъзамач рикІ лежбердин –
Танкари кІур гузва никІиз цан авай.
Гъайиф чІугваз кІатІаз текъвер бегьердин,
КъвечІил я ам, шумал хьтин тан авай.

-Агь! – ТІарвилер чукІурзава хабарри,
Уьлкве тирвал «ухьт» алудиз деринрай.

ГьакІни рикІер къарсурзава тапарри,
Къалпвилери гъжумзаваз виринрай.

Инанмиш яз Армиядин гъунаррихъ,
ЭкъечІзава халкъ макъамдин четинрай.

* * *

Атанва югъ халис ватанпересар
Чара ийиз жедай тапанбурувай,
Виже техкъвез ислягъ чІаван терезар,
Ише техфиз гафар накъанбурув гвай.

Гьикъван эхдай халкъди залан гъерезар?
ГьикІ хуьдай кьил хвена такІанбурукай?
Инкарвилер хъана кьилин эвезар,
Душманвилер акваз жуванбурукай?..

Атанва югъ... Ватан патал чанар гуз
Гъазурбуру, буржар кьилиз акъудиз,
Гъунарлувал къалурзава игитрин.

Гъунарсузри, усал руьгъдив янар гуз,
Тади гьалда чеб халкъдикай хкудиз,
Чан аламаз элкъуьрзава мейитриз.

* * *

Регъятдаказ къазанмишай гъалибвал
Къимет аваз, гъурмет аваз аквадач.
Адал дамах авун къада айиб яз,
Акьуллубур адакай гъич рахадач.

Четиндаказ къазанмишай гъалибвал
Виш йисарин къилел гарув къугъвада,
Гумаз вичин таъсирлувал, таъсибвал:
Несилар къвез ада вичел чугвада.

Регъятдаказ эгечІна рехъ четин тир,
Зи халкъдини магърумвилер эхзава,
Къисас къадай терс яракъдал гъил алаз,
Бубайринни женгериз физ кІвачин тир,
Дидейринни дявекарар негъзавай
Гъалибвилел куътягъ хъунал вил алаз.

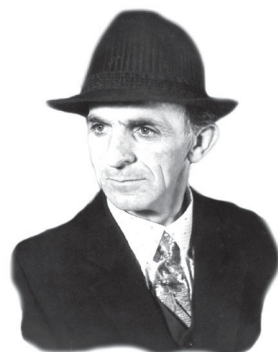
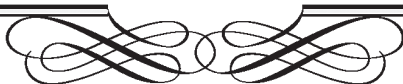
* * *

Гъич садрани зун дяведин
Иштиракчи хъайиди туш.
Гъич садрани заз дяведи
Секинвални гайиди туш.
Заз бубадин хурал алай
Тагъмаяр яз аквазвай ам,
Зав, дидедин пІузар жакъваз,
Хажалатдив рахазвай ам.

Гъамиша зи эрзиман тир
Квахъун дяве уьмуърдай чи,
Тарихрайни зи ватандин,
Къилди жуван фикиррайни,
Квал атІана хирер куьгъне
Бубадилаи цІрадайвал,
Хажалатдин квачиз рехне,
Диде шаддиз рахадайвал.

Амма жезвач, диде-буба
Чебни хуьз кІанз тежедайвал,
АвуртІани агъзур туба,
Уьмуър къулухъ техкъведайвал.
«Дяве» лагъай гафуни са
Руьгъ дериндай къарсурзава,
Жуваз якъин такур пара
Мусибатар къалурзава...

Гьыкаят

САЖИДИН

СТІАЛ САЯД

(Повесть)

ЖЕГЬИЛРИН ГАТФАР

Гатфар хъайила, къванерини цуьк ахъайда. Рагъ мукъва хъунивай, тамутара пеш гъида, са бязи тарари, валари, инсанрин риклер шад ийиз, цуьквер ахъагъиз эгечІда. Инсанар, чпин багъ-бустанда, векьер-къалар авай уьруьшра, михъивилер ийиз кардик экечІда. Йисан къуд паюникай са пай тир гатфарал ашукъ тежер кас аватІа?

Тебиатдикай, гъайванрикай, луван ничхиррикай, чан алай къван гъашаратрикай, анжах тек са инсанар я гатфарин йикъар алуькуналвил алайбур. ГъаІвил алайбур ваъ, абуру чпин гъар йикъан зегъметдалди, чеб алай чкаяр гуьрчег ийиз алахъзава. Къелем алачир чкадал къелем акІурзава, бустанра майвар цазва, вири патарихъай цІийивилер тваз алахъзава. Амай затІар, чпин зегъмет квачиз, гъазуранди нез алахъзавайбур я.

Эгер чун яшарал гъалтайтІа, къуьзуьбуру, гатфарин чимивиликай менфят къачуз, чпин кІарабра ифин тваз алахъда. Амма жегъилри, чпин кеспи къиле тухуз алахъиз, гъа са вахтунда абуру гатфарин йикъар, риклера ргазвай ивидин куьмекдалди, чпин диривал, чпин ашкъи ва кІанивилин гиссер дуьздал акъудзава. Ингъе гъа ихътин шадвал квай жегъилрикай, Агъа-СтІалрин къулан мягъледал яшамиш жезвай Саяд, Туькезбан са патахъай ва муькуь патахъай Шихрагъимни Селим ва цІудралди масабурун тІварар къаз жеда.

Экуьнахъ, рагъ экъечІдалди, багъларай билбилрин ванер къвез, хуьруьк юзун акатзава, гъарма вичин кеспидал физва. Са къадарбур, малар нехирдиз ягъунал машгъул я. Хуьрел арабайрин ва фургъунрин ванер акъалтнава. Абур никІериз къук тухунин, салар миянарунин къайгъуйра ава.

Жегъилар, къулан-къилин хъанвайбуруз килигайла, сиверал хъвер алаз, шад рахаз жеда. Жегъилрикай, са бязи чеб чпел ашукъбур, амай инсанриз таквадай далдайрик, чпин риклера авай муьгъуьббатрикай рахаз жеда. Куьчедиз фад экъечІай Селимаз, яргъай вичелди къвезвай Шихрагъиман сефилвал акуна. Гъар гъилера, сивик хъвер кваз, гъилер галтариз къекъведай Шихрагъим, къе,

кьил са Тимил хура аваз акуна. Ам мукъув агакъайла Селима, салам гана, хабар къуна:

- Пакаман хийирар, Шихрагъим, заз вун къе хъсан аквазвач ман.
- Айнаяр гьална тамашда ман, дуст, хъсан аквазвачТІа.
- На паркутІар гьалчмир. Зи рикІикай гар кІвахънавай чІавуз, ваз са муштулух гуз кІанзава!
- Муштулух аватІа, за яб гузва.
- Сенфиз Туькезбанан архаяр рази хъана. Лишан кутуна. Гила зун умудлу я, Туькезбана зи кІвале лампа куькІуьрда.
- ИкІ лагъана, акъатна хъиз хъуьрена Селим.
- Хъсан муштулух я, мубарак хъурай, дуст. Уьмуьрлух юлдашар хъурай!
- Аллагъ рази хъурай. Куьнни квез къисмет хъана, чун хъиз, бахтлу жедай йикъарихъ агакърай, дуст!
- Чидач ман. Гъар кткана, вацІу сел гъидайди туш.
- Аллагъ ала кьилел. Вири дуьз жедайди я. Хияллу жемир. Нефс пехъи Агъакиши рекъив гъваш. Рекъив къевезвачТІа, адак гаф акатдай кас жагъура. ГъакІани тахъайТІа, кичІерар гудайди жагъура. Баши-бузукъ хъиз хъана, чехир Бубадихъ галаз хъваз, гъатнава ам. Вилер алахънава адан.
- Ам рекъив къведалди, къвенер чІалал гъиз регъят я.
- Вуч лугъузва ада?
- Виш манат гвачиз, гъич варни гатамир лугъузва.
- Гуда ман!
- Гъинай? Гъинай гъида адаз дахди виш манат?
- Куьн арадал гъикъван пул ала? ТІимил-шимил мукъвабурувай бурж къачуда ман.
- Мукъвабур, абур чпин крар гьалтайла, мукъва жезвайбур я. Четин чІавуз са куьмек це лагъайла, ваъ ийидач, амма чпин дуланажагъни авуна, вав бурж гудай девлетлу кас чи тухумдик квач.
- Мад кепек-шийи къведай чка авачни? Ник-затІ?
- Гудай малар авач. Авай са ник маса гана хъайитІа, чун дуланмиш квелди жеда?
- ГъакІани я. Бес вуч чара ийида?
- Чидач, валлагъ.
- АкІ ятІа, за ваз са меслят къалурун. Гъич кепекни акъуд тавуна, Саяд гъидай. Саядни галаз ката!
- Гъиниз? Халкъди вуч лугъуда? Чун табасаранар туш къван. Я Саядни рекъив къведач. Чак намус ква. Диде-бубадин кьилер агъуз авун, зи намусди къабулдай кІвалах туш.
- ЯтІа, са маса серенжемар къванни къабулна кІанда. КІанивал ахътин затІ я хъи, бубайри лугъудайвал, гар галамаз, юг вегъена кІанда.
- Ахътин мисалар зазни чида: яргъал амукъай хапІа чІалал акъалтда, – лугъудай хътин.
- Аллагъ куьн пата хъурай. Жез хъайитІа, за Агъакиши чи дахдив рекъив гъиз таз алахъда. Ам вичин вах бахтлу ийиз алахъ тавуна, бедбахт ийидани?
- Чидач рекъив къведатІа. ТІварцізни – Агъакиши я, краризни – агъа, ам агъу-киши я.

БАГЪЛАРИН КІВАЛАХАР

Туькезбан ва мад са руш, чпин гуьгъуьна аваз кьвезвайди акур, Саяда кам какадариз, гьерекат явашарда.

– Ваз кІвале кІвалахар авай хьтинди туш, кьей вах. Зун и Набата кІвачин авурди я. КІвале кІвалахар акІахьна.

– КІвале кІвалахар авачир вуж ава, Туькезбан? КІвалин кІвалахар акьалтІдайбур туш. Кье ихьтин алахьай гатфарин юкьуз, багьда авай кІвалахар тавуртІа, гьвадихь йигъаз жедач, ахпа кьвал-кьеж жеда. Гила амаз тарарин кІаникай пешер кІватна, абуруз цІай яна, кун тавуртІа, абурук ашаратрин мукар кумукьда.

– За чи багьда авайбур накь са-садахь авуна.

– Кье вучиз физва?

– КІвале рикІ ктІидачни? Кьелемар хкатІдайла атІай хилер, типІихра тун патал физвайди я. Абур хьарак кутазни герек кьведа.

– Ваз вуч хьанатІа, чидач, Саяд. Мубарак ая, – лагьана Набата.

– Вув! Идани хуьр ацІурда гила.

– Вуч хьанва, Туькезбан?

– Сенфиз атана, лишан кутуна, хьфенва. Кье Селимаз мубарак авуна за, – давамарна Набата.

– Хьсан хабар я, мубаракрай, Туькезбан. Гила, гайи вах, куьнни рикІин мурадрихь агакьда. Мад сеферда мубарак хьурай, уьмуьрлух юлдашар хьурай. Са кьуд цІарни рикІел атана зи:

– Бубад кьилел таж яхь, Селим,

РикІин мурад бегьемзавай.

Саба хьтин буба жедан,

Авай са хва веремзавай?

– Куьнни гьакІ амуькьдач, Саяд, кье-пака куь бахтни юзада.

– Чидач ман. Туькезбанан хьиз, зи кьилелни диде, буба аламайтІа, и азиатдик жедачир.

– Са чидач манни авайди туш. КІанибур хьайила, абуруз Аллагьдини рехь гуда, – лагьана Набата.

– Саяд, – лагьана Туькезбана, – ша, чна са гьвечІи геренда куь багьдин кІвалахар куьтягьин, ахпа – Набатан, ахпани чи багьда кьайда твада.

– Набат, на гьикІ лугьзува?

– Валлагь хьсан меслят тир, кьилди ийидай кІалах, уртах авурла, авурди хьизни жедач. Зал вил алаз дах багьда ава. Куьн кьвед алад. Зун са арадилай кьведа, – лагьана, Набата, чпин багь галай патахь гьерекат авуна. Гуя ада, пудани санал кІвалах авуникай кьил кьакьажана. Ада икІ лагьайла, Туькезбанни кьве рикІин хьана.

– АкІ ятІа, завайни жедач, Саяд. И патариз Селим атайтІа, ам рахаз алахьда зав. Акур – буру вуч лугьуда? Зун – чи багьдиз, вун – куь багьдиз.

– Я гайи вах, вун це лугьудалди адахь галаз рахазвайди тир. Гила, це лагьайла, ваз квекай кичІезва? Вун, тахьайтІа, чарадан гададихь галаз рахазвач кьван?

– Ваъ! Ваъ! А вахтарани, Селиман кьилел чІугунар хьана, далдайрик гафар-чІалар хьайиди тир. Гьамани, ада вичин, за чи багьда, сада садан тІварар кьан

тийиз, ягъай манияр тир. Гила Селима, вичин лишан квайла, кІвализ тухвай свас яз къада. Жуван кІвалах ая, зун фена! – ИкІ лагъана Туькезбан, Саяд къилди туна, вичин талукъ чкадиз фена.

Саяд, багъдиз фена, пеш-леш михъдайла, хияллу хъана. «Туькезбан гила бахтлу жеда, зи эхир гьикІ жедатІа? Заз жувалайни Шихрагъим язух къевезва. Низ чида адаз гъихътинди къисмет жедатІа?» – Гъа ихътин, са куьнизни я куьмек, я хийир авачир хиялрин гъиляй ажуз хъанвай Саядан гъиляй, сал михъзавай цуьруьгъуьл аватна. Ам алай чкадал ацукъ хъана. Мад кІвачел акъалтай Саяда, мурмурар ийиз, баядар лугъуз, багъда кІвалах хъийиз, вичин кар давамар хъувуна. Гила ада манидин ван хкажна:

Тарал алай лацу пІини,
Твар-твар атІуз вегъ гъебедиз.

Ваз рикІивай зун кІан ятІа,
Ша, чи кІвализ, лагъ стхадиз.

Гъамиша хъиз, Саяд такуна къарай текъевезвай Шихрагъим, гъа и сефердани далдадикай хкечІна, Саядаз жаваб гуз алахъда:

– Эгер диде амайтІа, чун къвед и саягъда верем жедачир, зи Саяд!

– Вун! Вун цавай аватнайни? КичІе хъанай заз! Валлагъ, руьгъ дабандиз аватна.

– КІанибур яз, къисмет тежез, вун – Исли, зун – Керем жедан?

ИкІ лагъайла Саяда:

– Жувни верем ийимир, вахъ галаз зунни. Буба рахурай стхадив.

Шихрагъима, хъел кваз:

– Ам цаварай рахазва, Саяд. Виш манат гвачиз вичин варни гатамир лугъузва.

– Шкъакъ я ви буба! Са кІвалахни гъиляй текъведай. Аквазвани Селиман бубади Туькезбанак лишан кутунвайди.

– Чизва, чизва. Пакамахъ ада зазни муштулукъ гана. Шадвиллин а къил авачир. Ви стха алакъар жезвач лагъайла, ада заз гъар жуьре меслятар къалурна, чун къвед чаз жедай.

– Хъсан хабар я. Абурукай сад къванни лугъуз жедачни.

– Вакай чуьнуьхай кар захъ авачирди ваз хъсан чизва. Ада мукъвабурувай бурж яхъ лагъана. За, чпин дуланажагъни авуна, чав бурж гуз жедай кас чи тухумдик квач лагъана. АкІ ятІа лагъана ада, за кез, са кепек пулни акъуд тавуна, къисмет жедай меслят къалурда.

– Валлагъ, Шихрагъим, Селиман къили хъсан кІвалахзава. Ам гъи меслят я?

– Меслят чун къвед патал хаталу тиртІани, хъсанди тир, амма намус квайдалай алакъ тийидайди тир.

– Де лагъ кван, рикІ акъудмир!

– Вун галаз катун!

– Катун?

– Эхъ, эхъ. Ада заз, куь нефс пехъ стхадин хъиляй, катун меслят къалурна.

– На вуч лагъана адаз?

– За вуч лугъуда адаз? А кар, я зи намусди къучудайди туш, я Саядни рекъив къведайди туш. Халкъдикай айиб я. Табасаран патара гъахътин адет аватІани, ам къегълвал яз гъисабзава абуру. Амма лугъузвач хъи, галаз катдайла, чир хъайитІа, акуртІа, шумудни сад рекъидайди.

- Зани гъа вуна хъиз лугъузва. Абур чи патара еке айибдин кар я.
 - Зи гафни гъам я, Саяд.
 - Бес я Селимакай рахай къван. Чна гила вуч ийида?
 - Завай жедай кІвалах сад я, Бакудиз фена, къве кепек кІватІна, чи къведан мехъер авун.
 - Бакудиз фена, вуна ана кепекер кІватІдалди, зун ина вал вил алаз тадани?
 - Бес вуч авун лазим я?
 - Зи къилини кІвалахзавач, – лагъана, Саяда.
 - Авай са хва верем ийизвайдаз буба гъикІ лугъуда?
 - Авай са никни гайила, чна пака нен вуч ийида? Къекъверагвал ийидани?
 - Вазни ван атана жеди, чи хуъруъз атанвай кавха адалат гвайди я лугъуз.
- Ша, чна адаз са арза ийин. Белки ада, вичин регъимлувал ва дуъзвал къалурун патал, кимел зияндай хтай вичин яц тукІурвал, чазни куъмек ийин. Адан гаф стхади чІурич.
- Вазни адалат гвайди жагъана. Адалат гвайбурукай кавхаяр хкъядани? Абурук, сад къвед адалат гвайди кІватІа, заз чидач. Кавхаяр – чи иви хъвазвайбур я. Абуру гъукумтдихъни ялайла, чпин нефсер ацІурзавайди я. ЧІалахъ жемир, зи Саяд!
 - ГъикІ чІалахъ жедач къван? Акунайни ваз, зияндай хкай жунгав тукІуна, жемътдиз паяйди!
 - Амалдар я ам. Амайбуруз тарс хъурай лугъуз авур кар я. Низ чида ада чи хамунай гъикъван ниси акъуд хъийидатІа!
 - ЯтІа за ахтармишда.
 - ГъикІ ахтармишда вуна?
 - ГъакІ! За адаз «Чан кавха! Вун адалат гвай кавха яз гъисабзава чи стІалрин жемътди, чун къве жегъил ава, жедачни вавай зи стхадив рахана, ам алакърйтІа?
 - Жанавурдин кълиив heb финалди, дерди туъкІуъдайди туш! Фимир, Саяд.
 - Зун, кавха хътин жанавурдикай кичІе heb туш. Зун – Саяд я!
 - Чидач ман, эхир хийир жедали, зиян.
 - Вунани икІ лагъайла, ада вуч лугъуда?
 - Зи рикІиз чизва, абуру куъмек ваъ, кар чІурдайди! Аквада хъи ваз!
 - Чун къвед инал акуртІа, мад сиве-сара гъатда, артухан рахунар жеда.
 - Закай багъда куъмек герек ятІа, за...
 - Ваъ! Ваъ! Вавай жедай куъмек сад я, гъи жуъреда кІандатІани, стха рекъив гъиз алахъ.
 - Хъсан я, зун генани килигда, – икІ лагъана, Шихрагъим вичин багъ галай патахъ фена.

КАВХАДИН ПАТАВ АРЗАДИЗ

Кавхадин дуванхана авай секуъл айвандик, гъиле буъркъуъ ружани къуна, чавуш ШитІ агъадал ва винелди са шумуд кам къачуз, къекъвезвай. Адаз, рехъ къуна, вичелди къвезвай Саяд акуна. Жегъил руш акурла ашкъи хкаж хъанвай ШитІа, вичин жегъилвал къалуриз кІанз, нерин кІаникай хкаж хъанвай кацин хътин спелриз звер гуда. И арада, къасухдай хъиз, тфенг чилел аватда ва ШитІ цавуз акъатда.

– Зегъримар хъайиди, вунни и арада гъикІ аватнай? Квез тир зи тфенг? Герек атайтІа, гъутар ава захъ, тахсиркар жазадихъ агакъардай. – Яракъ вахчуна, руквадиз уф гуз, ам, хъел кваз, Саядахъ-элкъведа:

– Алайвал акъваз! – тфенг туькIуьрда, – кам къачун хъувуртIа, пехъ хъиз яда за вун. ЦIуд камунин къулухъ ахлад. ТахъайтIа, ваз чида зи къилих. Алуькун-галуькун авачиз къилелди чIугуна, кавхадин дуванханадиз къведайда, завай ихтияр къачун лазим я. Им квез карвансара яни? Къулухъ къачу камар. Зун нив я? Я руш, зав гъилер къацIуриз тамир. Къулухъди!!!

– Я къей ПитI, вакай муса амаз чавуш хъанва? Данайрив рекъизвайди тир гъа.

– Зун ваз ПитI туш, Пирмегъамедбег я, Пирмегъамед!

– Агъ ваз за вуч лугъун? И дуьнядин чарх элкъвенвай хъгинди я. Кепекдик квачирбурукай як пайдайбур хъанва.

– А гафар хийирдинбур туш, вун иниз вучиз атанвайди я?

– Са меслят авай заз, кавхадихъ галаз ийидай.

– КIвале, къве юкI алай чIехи стха Агъакиши ава. Гъадахъ галаз тавуна, вуна кавха инжикли вучиз ийизва? Адет яз, арзайриз эркекар къведайди тир. Сад-вад, къилел гъуьлер алачир дишегълияр квачиз. Гила, ягъ экъична, рушарни кваз арзайриз къвезва. Ваз шукур, я Аллагъ. Вуч арза ятIа заз лагъ кван.

– Ваз лугъудай арза тиртIа, ам за куь кIвализ атана лугъудай. Кавхадин дуванханадиз къведачир!

– Вуч чин бегъемайбур хъанва, стхаяр, гилан девирдин рушар? Им гъи ара я вун атанвайди? Кавха нисинин капI ийиз, мискIиндиз физ кIвачин хъанвайди я. Ахлад! Пака ша!

Къецелай къвезвай къалдин ванер атайла, кавха къецел экъвечIда:

– Вуч къал я? А... Ханум! Вун зи патав атанвайди яни?

– Белли, кавха. Зун ви патав са гъвечIи арза гваз атанва, – лагъана, кичIез ва регъуьз Саяда.

– Лагъ кван! За яб гузва.

– Завай инал лугъуьз жедач, кавха.

– Вучиз?

– Зи арза валай гъейри, масадбуруз ван атана кIанзавач заз.

– АкI ятIа, дуванханадиз ша, ханум! Гъанал яб акалда за вахъ.

– Анизни къвез жедач!

– Вучиз?

– Заз регъуь я.

– Регъуьдан арзайра вуч авайди я? – хъуьрена ПитI. Саяд, чин чIурна тамашна ПитIаз.

– ПитI! Къурумсах. Шумудра лагъайди я за ваз? Зун алай чкадал лал хъана акъваз!

– Гъил къачу, чан кваха. Иесивал жезвач зи мецивай, ихътинбур акурла. – Са гъил, къуьнуьхъ галай тфенгдал алаз, муькуь гъили мез къуна акъудна, хабар къуна:

И мез гъинлай атIудатIа, ваз ихтияр ава, алачиз рахан тийидайва.

– ПитI, вун са кIус яргъаз хъухъ кван! Вав зун ахпа рахада. Чав къилди ихтилат ийидай мажал це, – лагъана, чавуш яргъал фида. ЯтIани ам, вергед япар кавхани Саяд авай патахъ элкъуьрна, акъвазна.

– Кавха, нисинин капI геж жезва, – гъарайна яргъалай ПитIа.

– Вуна лагълагъар ийимир! КапI ийидай вахт геж туш. Са кIус яргъаз! Лагъ кван, за яб гузва ваз, – лагъана, ПитIакай хъел авай Пампур Гъуьсейн кавхади.

- Чан кавха, жегъилар хъайила, кІанивилер жедай адет я.
- Гъан, гъан. Ахпа? Давам хъия – фикир желб ийидай ихтилатар ван хъайила, рикІ дарих хъанвай кавхадиз, Саядан гафар хуш атана.
- Багъиш ая, сифте ийидай ихтилат гуьгъуьнай авун жезва. И гардан хайи ШитІахъ къал авуна, зи рикІелай къайдани алатна. Ви тІвар вуж я?
- Зи тІвар Саяд я Гъасангъуьсейнан.
- Хъсан я. И хуьрйя я ман?
- Эхъ, и хуьрйя я.
- Давам хъия, дикъетдив яб гузава за ваз.
- Чун къве жегъил фадлай сад-садал ашукъбур я. Зун це лугъуз къвезвайбуруз, кІвализни къведалди стхади, «Виш манат авачиз, гъич зи варни гатун тавурай!» – лугъуз, касни агудзавач. Адаз зун виш манатдихъ маса гуз кІанзава. Чаз ван хъана, квехъ адалат ва дуьзвал ава лугъуз. ГъакІ хъийила, бубадик хъиз, квек умуд кутуна, ви патав атанвайди я.
- Маншаллагъ ви камаллувилиз. Эркекрин сивяй татай хуш келимаяр ван атана къе заз ви сивяй. Вуж я а кас, хъиз ихътин гуьзел руш кІанз, амма тагузвай мутІлакъ, виш манат гъайиф къвезвайди?!!
- Гъайиф къвезвач, я на лугъудай хътин мутІлакъни туш. Вичин кесибвал ийизвай лежбер я.
- Туширла, сусахъ гудай пул гъайиф къведани, вични вун хъгиндахъ. – Саядаз регъуь хъана, ада чин кІевиз, къилихъ галай келегъадин пІипІ агъуз авуна.
- Амма адахъ виш манат къван пулар авач.
- Яда! Хъиз ихътин гуьзел руш кІан жен, за ам, къекъверагвални авуна, жагъурдачни? Агъ! Хва авач ман захъ! Захъ хва авайтІа, за ви бубадиз вав чІугур къизилар тухудай!
- Захъ буба авач.
- Диде хъурай!
- Захъ я дидени амач. Зи иеси чІехи стха я. Адаз захъ къачур пулунихъ мад са никІ къахчуз кІанзава.
- Вуж я стхадин тІвар?
- Агъакиши. Ван хъайиди яни ваз?
- Югъ атай къван Къасумхуьрел духанра чехир хъвазвайди?
- Гъар вуч ятІани ам чахъ авай са стха я. Жез хъайитІа, чаз са куьмек ая.
- Чун вужар я?
- Зунни зи кІани гада Мирземегъамедан Шихрагъим.
- Кавхади ШитІаз эверна.
- ШитІ, инал хъша! Вун ахлад, ханум. А месэла за гъиле къада. Яргъаз акъатайла, Саядан япарихъ, – ШитІ, фена Агъакишидиз дуванханадиз эверзава лагъ. Анлай хкведайла, фекъидизни ша лагъ! Гъилияй акъуд жедай затІ туш. Яда, вилериз такур хътин гуьрчег затІ я, – ванер галукъда.
- Фекъи вич къвезва, кавха. Зун Агъакишидиз эвериз фида, – лагъана ШитІа.
- Салам алейкум! Ана гъикІ хъана, кавха, вун нисинин купІунихъ акакъ тавурди, вуч хъанатІа акваз атайди я.
- КапІ за къаза хъийида.
- Нисинин капІ къаза ийиз тежедайди, ваз залай хъсан чизва, кавха.
- Цицибри верчериз тарсар гудай замана хъанвани? Зи кІвалах заз чизва. Агъакиши чидай кас яни ваз?

- Лап хъсан чида. Вуч хъана?
- Хъайи затI авач, амма жез кичIезва. Адахъ тIарам са вах ава.
- Агъакишидихъ са шумуд вах ава. Ви рикIел адан вах вуч лагъана акъалтнавайди я, кавха? Саяд тахъурай гъа.
- Белли, Саяд лугъудай руш инал ви вилик кваз хъфена. ТIарам руш я.
- Саяд? Ам хътин гуъзел руш и хуърени авайди туш, кавха. Ам ви рикIел ни гъана?
- РикIел гъинай къведа, чинни тийизвай руш? Ам вич атанвай арзадиз.
- Вуч арза ятIа?
- За ваз вуч арза я лугъун? – Ша, дуванханадиз, им чка туш. – Фекъини галаз кавха дуванханадин къениз гъахъда. Къведни хъуъцуъганрал ацукъда.
- Ахпа? – ихтилат давам авунал вил алаз акъвазна фекъи.
- Ахпа, ада лагъайвал, чеб къве жегъил аваз, стхади 100 манат авачиз, гудач лугъузва. А рушан дерди за туькIуърда.
- Амма адахъ вичиз кIани гада аваз, ам вич вучиз атанва ви патав? – Мягътел хъана фекъи.
- Им вуч мусибат я?
- Гъа ихътин мусибатар хъаначиртIа, ам заз гъинай чир жедай?
- Туб астафируллагъ. Ам ваз велед хътин руш я, кавха, гъатта хтулни хъиз. Кутугнавани?
- Вун гъинай рахазва, зун гъинай рахазва?
- Рахазвачирла, адан месэла, гададин бубадини стха Агъакишиди авурай. Ви квез я ахътин итIи-битIияр?
- Я авам, захъ къирмаж хътин стхадин хва ава. Захъ ам гъадаз тухудай фикир ава.
- Адахъ, вичиз кIани гада ава къван.
- Рушариз кIанибур жедайди я. Амма руш, вич гайидаз фин буржи я. ГъакI тушни чи мусурманрин адетар?
- Адетар тир, амма чав Николай пачагъдин векилри чи адетар хуъз вугузвани?
- Мелен къулал мечедин афар вегъемир. Дишегъли, вич гайи кицIиз, кацIизни фин буржи я! А гафар гъич, вуч гуъзел рушар ава куь СтIалдал?
- Сарубугъда фу незвай СтIалрихъ пис рушар жедани, кавха?
- Валлагъ, чидачир. ВикIегъ руш я ам. ТIвар вуж тир?
- Саяд. Ваз ада туькIуързавай баядрин ван хъайитIа, вун генани мягътел жеда, кавха! Ада чпин багъда баядар лугъудайла, акуна, ва я ван къванни хъана кIанда ваз. Къуншияр кис жеда, адахъ яб акализ!
- Залумдин хва, на зи рикIел жегъил вахтар хкизва хъи! Хва къванни авач захъ! Патаз акъуд жедай сенят туш! Гъа! Лап хъсан!
- Вуч лап хъсан? – Мягътел хъана фекъи.
- За ваз лагъаначирни, хуъре агакънавай стхадин хва ава захъ! За ам чи дагълариз гваз катда!
- Саяд?!
- Белли! Гъа на лугъузвай Саяд! Агъакиши за рази ийида!
- Аллагъдин хатур аватIа, чан кавха, завай некаягъ ийиз жедач!
- Ви ажални агакънавай хътинди я. Зал атайла? Вучиз?! Ви буржи некаягъ авун тушни?
- Буржи я, амма рушанни гададин разивилер аваз хъайитIа.

– Разивал тагайтІа, абуруз ийидай кар заз чизва. Вун тахъуй, са цІару лелев жагъидачни заз, гъахъ гайила, некаягъ ийидай? Алад, жуван мискІиндиз! За капІ кІвале ийида!

– Бейкеф хъанатІа, гъил къачу, адан са вах Вини-СтІалдал, са тупІал фекъидик ква. Гъада авурай некаягъ.

– Вуж я адан тІвар?

– Адан тІвар Гъажи я.

– Гъажи тІварар алайбур цІудралди.

– Адаз хуъруьнбуру къркър Гъажи лугъузва.

Агъадай винелди Агъакиши къвез акурла, кавхади, фекъидиз ахлад лагъана, вич дуванханадиз хъфида.

Дуванханадиз Агъакиши къведа. Адак кърхувал ква. Акъвазай чкадал, са кІвач фалуж галукъайдан хъиз, ара физ, зурзазва.

– Эвернавайни, кавха?

– Эхъ, уюнбаз! Ваз эвер тавуна, за низ эверда?! – ам мукъув атана, адаз вилер экъисда.

– Завай хъайи тахсир аватІа, кавха, гъил къачу!

– ТІварцІиз Агъакиши ятІани, гъалатІар ахъайниз – вун Вини-Киши хъанва. Зун иниз квехъ галаз барби ягъиз атанвайди яни?! Вах авани вахъ?!

– Захъ вахар вад ава, кавха.

– Къуд вах ваз амуқрай! Саяд, агакнавай руш яз, ам кІанз атайбуруз тагунин сеbeb вуч я?

– Эл-адетдай фена кІандачни, кавха?

– Виш манат пул къачун – им куь СтІалрин адет яни, тахъайтІа, вири эллерин?

– КІеледлай ник гудай кас ава, адаз а никІихъ виш манат кІанзава. Масанай пул къведай чка захъ авач. Чара авачир кар я.

– АкІ хъайила, ваз вахар гуз, девлетлу жез кІанзавани, адалатсуз?! Мад къанлувилиз акъуддани?

– Алатай крар рикІел къванни хкимир. Къанлувиляй хтана са йис я.

– Жеч! Заз чидачир гъа. Мад хъфиз кІанзавани?

– А сеферда зи тахсир авачир, кавха. Йикъ! Йикъ! – лугъуз акъванавай ам, эхиз тахъана, гапур асухайди, чІуру чкадихъ галукъна, къена, рақурайди тир зун. Гила за къейи кас авач къван, мад вуна куьгъне хирера чукІулар экъуьриз.

– Садра вердиш хъайиди, адак квай хесет дегішриз хъун четин я. Заз вакай чІуру ван атун хъувуртІа, гила къанлувилиз ваъ, ам са хуърйй маса хуъруьз мугъмандиз феи мисал я. За вун Сибирдиз рекъе твада?!?! А кІвалах залай алакъда! – нерал тІуб гъалчда.

– Аллагъдин хатур аватІа, чан кавха, Сибирдин тІвар къамир. Саяд шек руш я, вун пудкъадалай артух яшар авай къуьзек.

– Къуьзек вунни я, ви бубани! Зун инал закай рахазвач! Стхадин хва ава захъ, къирмаж хътин! Хуърехуьре!

– Хуърехуьре?! Лейтатандин кІане авай харапІайрин дагълариз!?

– АкІ хъайила, зунни гъа на лугъузвай Лейтатандин кІане авай харапІ дагъларай атанвай кас я. Ина квез кавхавал ийиз. А гафар ви хийирдиз хуьрай. Ма, ви виш манат! Къачу жуван ник! Къведай гъафтеда, некаягъ авуна, пакад юкъуз Саяд тухуда!

– ГьакI жедани? – Пул къачуз тежез, гагь гьил пулунал физ, къулухъди вахчуз акурла, кавха Пампура гьарайна:

– Вун, цIай квай цIукI къазвайди хьиз вучиз ава? Къачу!

– ГьакI жедани, кавха? Вахавай къванни хабар къун тавуна.

– Вуч хабарар къунар авайди я. Чун къведа, ятIа а пул чна, це лугьуз атайла, ширинар авай синидиз вегьеда, – кавхади пул вахчуда. – Пул къачун тавуна, гьайифарни чIугвазвай Агьакишиди.

– ГьакI жедани, чан кавха?

– Жеда! КIан хьайила, тежедай кар авани? Пул я кIанзавайди. Пул авачиртIа, закай пуд СтIалрин жемьтдин кавха жедайни? Вач, жуван кIвализ. И ихтилат, гьелелигда чи къведан арада амуькрай. Инсанар авайди я, ирид хуьре цIай твадай. Пул вегьена, це лагьана, пакад юкъуз тухвайла, циф алачир цавай марф къвайиди хьиз жеда СтIалвийриз. Рахунар ийидай вахт амуькдач абуруз. – Агьакиши рекье туна, чавушдиз эверда.

– ПитI! КIвалахар къуьл жезвай хьтинди я. Вични Агьа-СтIалрин сарубугьадин! Алад, Мирземагьамедаз зи патав ша лагь!

– Белли, – лагьана, чавуш къецелди экъечIна.

Кваха Пампур Гьуьсейн, хиялрик кваз, дуванханадин тахтунал, къуьнуьк хьуьцуьган кутуна, вич вичив рахада:

«Хуьруьз, гьар гьи жуьреда хьайитIани хабар агакъарна кIанда, стхадиз, пабни, гада Исмаилни галаз атана акъат лагьана, хабар агакъарна кIанда тадиз. Агьа-СтIалдал кавхавал ийиз атун, бахтунни атIун тушни? Гьайиф, ихьтин дуьшуьш зи жегьил вахтунда хьанвайтIа, гьикъван хьсан кар тир? Зиян авач, зун хьана вуч я, зи стхадин гада хьана. Хуьрехуьруьнбур ихьтин гуьзел жейран хуьруьз гьанва лагьайла, сивер ахьа хьана, амуькда. ПитIаз лагьана, садав хабар агакъариз туна кIанда!

Дуванханадин рак ахьайна, Мирземагьамед къведа. Ада мукъаятдиз хабар къада:

– Эвернавайни, кавха!

– Эвер тавуна, зи чара вуч я?! Зун иниз къуллугьни ийиз, кеф чIугвада лагьана атанвайди тир. Ина закай, хуьре судувал ийизвай кас аватIани, кавха хьанвач, суду хьанва. Ви вуж я Шихрагьим?!

– Авай са хва я ам захь, кавха.

– Авай са хчин иесивал тежедайла, пуд, къудар авайбуру вуч авурай?

– Хьайи тахсир авани? – Мирземагьамедаз ва гьакI маса ксариз, кавхади эверзава лагьайла, чпин хийирдиз туширди чизвай. Я жерме атIуз, я туш хьи, бигердиз рекье тваз эвернавайди я.

– Валлагь, биллагь, ида зун са авамдай къазва. Мад вуч тахсир хьана кIанда? Агьакиши арзадиз атанвай, ви гададин гьилий вичин вахаз къил экъисдай мумкинвал авач лугьуз! Дуьз гафар яни?

– Абур чеб-чпел ашукьбуру я, чан кавха, къал, чуьруьк авайди туш эхир!

– Вун мусурман тушни?

– Туб астафируллагь, ам вуч суал я, гузвайди, кавха?

– Мусурман динда гада-гуьдуьвилини кIанвилериз рехь гана кIанзавайди туш. Вуч ягьсуз я а руш, кIани адахлияр къадай? Гада гьихьтинди я, кIани рушарин гуьгьуьна гьатнавай? Саяд заз ван хьайивал, хуьруьз-кIвализ хабар авачиз, масадаз ганва. Чарадан лишанлу свас тирди чирзава за ваз. Мад ви гада,

Саядан гуьгъуьна ава лагъана, заз ван атайтIа, ахпа закай хъел къемир. Ван хъанани ваз?!

– Я рушаз къванни хабар авачиз, абур гъихътин це лугъунар я?

– Ибур вуч гафар я, кавха вав гвайди? Сивел вуч атайтIани лугъумир. Чал бармак ала! – Къулавай гапурдал гъилер вегъеда. Ам садазни хабар авачиз, гъатта рушазни хабар авачиз, низ гуз кIазава Агъакишидиз? Гъаяман, ви темягъар аватIа?

– Ам ваз талукъ туш. Къисмет авайдаз гуда.

– Ви яш гъинай, Саядан яш гъинай?

– Зи ваъ! Вичин тай я. Ам квез тухудайла аквада. Захъни стхадин гада ава. Гъадаз це лугъуда чна! Виш манатни къий, вични! Гана тада за пиянискадиз виш манат! Къайгъу туш, ам за кура-кура адан вилерай хкин хъийида. Ваз эверунин себеб ихъгинди я, жувани гададин иесивал ая. ТавуртIа, ам за Дербентдин, юкъвал къван яд авай дустагъдиз рекъе твада! Къведай гъафтеда за куь Саяд, далдамдинни зурнедин ванер хуьрел алаз, Къурагъ дагълариз тухуда. За са сеферда ваз мад тикрарзава, жуван гададин иесивал ая!

– Ибур, на эверна гузвай кичIерар яни, кавха, тахъайтIа, ийизвай зарафатар?

– Яда, им аку е! Закай ваз зарафатчи мусалай хъанва?

– Зарафат тахъайла, цавал са кIус къван циф алачиз, цIайлапанар ядай саягъда, вуна заз Дербентдин къазаматар къалуриз, тIветIрез, ветIрез ван тахъай, Саяд це лугъунар ийизва къван. Шихрагъимаз ван хъайитIа?

– Им аку! Шихрагъим вуч кас я, рушарин гуьгъуьна авай халашма?!

– Шихрагъима, я вич рекъиз тада, я вичи са шумуд рекъида, кавха. Ша вун Аллагъдиз килиг! Им санани тахъай кар жезва. Зун авай са хчивай ийимир.

– И гафар за вав пака суддал тикрариз тада. АкI хъайила, ви гада къчагъ я ман?

– Аллагъдин хатур аватIа, Саядалай гъил вахчу! Ам за, авай са никни гана, гъида хъи, гъида!

– Лал хъухъ! Вуна виш гайитIа, за Агъакишидиз къве виш, лазим атайтIа – пуд, вадни гуда! Гададин иесивал жезвачтIа, за ам, дустагъ ийиз Къасумхуьрелай са къве милицадиз эвериз тада. ЖедатIа, свас тухудай югъ вилик амаз, кIвале агална, куьлег зал агакъра. Шулугъар тавурай. Ахлад! Гъелелиг кис!

– Чидач ман, ина вуч акъатдатIа, лугъуз, – Мирземегъамед дуванханадай экъечIа.

– Имни икIа. ПитI!!! Вун къенвани, къей хва?!

– Зун инал ала, кавха!

– Пака, садав гана хабар це, чи хуьрйай ва Къурагъай вуж акуртIани. Базардин юкъвуз, чи хуьрерай Гъафте базардиз татана амукъич. Вуж акуртIани, стха Шабаназ зи патав атана агакъ лугъурай. Амай гафар ваз герек туш. Сивел кири алай кас вун туш, ятIани, на ваз лагъай гафар агакъарда.

– Белли, кавха!

– Анлай акуртIа, Гъуланазни зи патав ша лагъ.

– Адаз вуч лугъуда? Саяд ганва лугъудани?

– За лагъаначирни, вун сивел кири алачир кас я лагъана? За вуч лагъана, на вуч хабар къазва.

– Гила гъавурда акъуна. Вуна ша лагъана лугъуда.

– Геж гъавурда акъадай кас я вун. Эхъ! За ша лугъузва лагъ.

- Хъсан я.
- Ваъ! Ваъ! Дишегълийрихъ галаз рахаз четин я. Эвермир!
- Дишегълийрив завай рахаз жеда, кавха, эверин.
- Им аку, къудукъ, вакай къвед лагъай кавха хъанвани?! Зи къил денг ийимир! – Хъел кваз къарагъай кавха акурла, кац акур къиф хъиз, раклара, терсина къуьнухъ галай ружа аклана, са гужалди акъудна, ШитI дуванханадай экъечIна.

САЯДАК ЛИШАН КУТУН

Агъакишидин кIвализ Хурьухуряй Саядак, адетдин къайдада, лишан кутаз къве дишегълини са итим атана. Шабан, Исмалинан буба, Агъакиши авай кIвале хъана, къве дишегъли, сад Исмаилан диде Нинехалум ва мирес Пампуран паб Рабият ва рушан патайни хуре авай вахарикай Гъуланни Пиче хъана. Саяда вичин къил къакъажнавай. Амма, Саядан тIул чизвай Агъакишиди, Саяд кIвале амаз, варар къене патай агалнавай.

Саяд, кIанерик квай чкайрикай са гина ятIани таквадайвал кис хъанвай. Гъикъван жегил руш ятIани, атана цIувад йисалай алатнаватIан, Саядаз, икI вич такIандаз, садра къванни суфат такурдаз гун – ибур къиф-кац къугъунар, аял макъамар хъиз аквазвай. Мегер Шихрагъим кадарна, масадакай уьмуьрдин юлдаш къада Саяда? – ИкI, рикIяй агъзур хиял физ, амма вичи вуч авун лазим ятIа къил акъат тийиз, са къадар вахтуна Саяд къурарик чуьнухъ хъана. Амма са кардални къил текъвез амукъна.

Гададин патай атанвай дишегълийри, чпиз свас акуна кIанзавайди малумарна:

- Чун Катин дагъдай иниз, кар квахъна, атанвайбур туш. Чаз свас акуна кIанзава.

- Хъсан аквазвач за задан амалар. Це лугъуз атайбурун къуллугъда акъвазна кIандачни? Ам гъикI вердишарнавайди я куьне. Адан диде гина ава?

- Диде рагъметдиз фена гзаф йисар я, чан къавумар, – лагъана Гъулана.

- Гъа кимяй я ман, къилел залпанд алачиз, вич вичин ихтиярда аваз вердиш хъанвайди. – тестикъана Нинеди. – Чун иниз сусахъ тупIал акализ атанвайди я.

- Ибур садни дуьз гафар жезвач куьне ийизвайбур, къавумар, – жаваб гана Пичеди.

- Пиче, жув килиг кван Саяд гина аватIа? Галаз хъша инал.

- Чна адаз писди ийизвач. Къирмаж хътин гада, туп хъиз ацIай кIвал, мад вуч кIанда? Зун гъеле рахазвач. Адаз чи дагъларин ми хъи гъава, булахрин къайи ятар акурла, СтIалрин хурь гинал алатIа, рикIелай алатда. Аквада хъи квез. Ваз Гъуьсейнакай хабар авайди яни, Темирхан-Шурадиз фейила, Николаян стхади вичин кабинетда къаршиламишзавайди! – туп яна кавха Пампур Гъуьсейнан паб Рабията.

- Я къавумдин паб, абур гададиз руш, рушаз гада хушвал аваз, мехъерардайла, лугъудай гафар я. Бедбахт Саядахъ диде, буба амайтIа, чаз, икъван рикIин тIарвал жедачир. Куь гада къванни акунайтIа, са кIус мишребар алайди къванни хъанайтIа, ам чна рекъив гъидай.

- Гада, гада туш, къавумдин паб! Ам акурла, чи хуре авай гъуьлерик квай сусар ашукъ жез, чара атIанвади я. Пака ракъурични чна ам.

Пиче, гъилер хъуьчІуьк кваз хтана. Гъулан кІвачел акъалтна. Къавумрин папар им – адаз, ам – муькуьдаз тамашиз амуькна.

– Жагъаначни?

– Жагъана. Жагъун тавуна, ам и харапІадай гъиниз фида?

– Хкун вучиз авунач?!

– КъуьчІуьк са вуч ятІани кваз, къурак, мичи пипІе ацуькнавай. За хъша, чан бала, къисметар гъахътин затІар я. Зазни кІанивал вуч затІ ятІа чир жедалди, стхади, иналлай жуван къуншидин гада я, герек хъайила, куьмек жеда, – лугъуз гайиди я. Къавумрин папариз вун акуна, вахъ тупІал акализ кІанзавалда, – лагъайла, ада, «Зи гъилевайди рикІиз асухдалди, залай алат!» – лагъана. Заз чІуру кІвалах, жув сеbeb яз хъуникай кичІе хъана. Ада са уюн акъудда. Захъ яб акалнач, белки ви гаф ада чІурич, – лагъана Гъуланаз.

– Чавай, чан вахар, стхадин гаф чІурич жедач. Агъакишиди разивал ганвайла, чуьруькрал, къалрал, тупІалар акалун, шелриз элкъведа. Ам чна алакъарда. Куьн секин хъухъ.

А патал алай кІвалай Агъакиши ва къавум Шабан дегълиздиз экъечІна, хъфидай меслятар ийизвай.

– Я Шабан, им чи гададиз це лагъанвай свас хъайила, атанвайбурун вилик фу-яд гъидай адет авайди тир, са тупІал къванни акализ хукваш лагъана, вах фейила, за рекъида, зун рекъида лугъуз акъвазнава. Им сакІани жезвач эхир.

– Куьн дарих жемир, тупІал тур, куьн хъфейла, зун адав маса чІалал рахада, – жаваб гана Агъакишиди. Гваз къекъвейди – цІил я, эцигайди – къван.

– Ахтин адетар авайди туш! – Гъарайна Шабана.

– Ихътин, рушаз такІанз, тупІаларни акалдай адетни авайди туш, хванаха! – лагъана Гъулана.

– Зуьрне ягъ тавуна, ацуьк! Ина зун я вахан сагъиб! Тура тупІал! – Шабан папаз, паб Шабаназ тамашна, ягълухдин пипІез янавай тІвал, сара къуна ахъайна, къизилдин тупІал, гъа пекиник кумаз Пичедив вугана.

– Къавумдин паб, рикІив къамир. Ахмакъ руш я, адахъ галаз зун, куьн хъфейла, рахада. Куьне куь кІвалах ая. Мехъер яргъалди вегъена жедач. Яргъал вегъей качкачІ хапІа чІалал атайди я лугъуда, мисалди. Адан къуйгъуда зун жеда. Куьн архайин хъухъ!

– Саласа юкъуз чун къведа. Гъайиф, Гуьсейн стхадиз Темирхан Шурадай ша лагъанва. Мехъерин юкъуз, чун гамни галаз къведа. Белки ам галайла ихътин макъам жедач! – лагъана Шабана. Гъилер яна, папар, къилер галтадариз, Шабанан гуьгъуьна аваз, хъфиз рекъе гъатна.

Акъакиши, гъиле писис аваз, къавумар рекъел акъудна, варни агал хъийиз рикІелай алатна, къурарик вил экъуьриз къекъвена. Саяд акунач. Вичи-вичикди, «Зун Агъакиши туш хъи, вав зи бармак кІвачерик вегъез туртІа. Гапурдикай авуна, я Сибирдиз фида зун, я мад сеферда Аваристандиз къанлувилиз хъфида. За гайи кицІизни фида вун, кацизни!» – Гъа икІ лугъуз, вичин гафарин ванер Саядан япарихъ агакъзавайди гъисс авурди хъиз, гъилевай писисни хкахъна, ам винелди хъфена.

Низ чида, Саядаз вуч ийиз кІанзавайтІа. Вири секин хъайидалай гуьгъуьниз Саяд винелди хъфена. Адаз вич къилди ксузвай кІвалин рак ахъазмаз акуна. МичІи йифиз, рикІи-рикІ нез, къацІал алай лампа къванни куькІуьр тавуна, са геренда ацуькна. Фуни сивел элягъиз тахъай Саяд, къилик хъуьцуьганни квачиз, ахвариз фена.

Аквадай гьалда, яргьалди веривердер ийиз амукай вахари, Саяд авай квалин дакларда, шуьше хайи твек аваз, пекиник кумаз, тупал кьене патаз вегьена, чеб хьфидайла, стхадив вар агализ туна.

Пакамаз фад кьарагьай Саядаз вичин вилик, гьвечи хьуьцуьгандал кьизилдин тупал агуна. Эвелдай ам мягьтел хьана. Рак кьеняй агалнаваз, тупал даклардал гьикI аватна? Гьинай аватна? Суьгьурдин кваллах яни? Я тахьайтIа, зи вилеривай карагзавайди яни? Ахпа Саяда, пекинал алай тупал кьачуна, адаз яргьалди тамашна. Ам гьи тупухь акалайла, кьадар жедатIа, ахтармишна. Тупал эвелдай са кIус тIарамдиз фенатIани, ада вичиз чка кьуна. Акур-хьайидаз чир тахьун патал, Саяд ам тупухьай гилигьиз алахьна. Гьайиф хьи, тупай ивини атана, амма адавай гьикьван ялунар авунатIани, тупухьай тупал галудиз хьанач.

АБДУЛКЪАДИРАН КВАЛЕРИН МЕЛ

Саяд це лагьаналда, Сядак тупал акалналда. – И ванер гьа пакаман кьилияй хуьре чкIанвай. Хуьруьнвийри хьвадай яд, Ун-Бебаладин квалерин вилик квай чIурхардай гьизвайди тир. Фад ахварай аватай Саяд, квалин квалалахар ийидалди, са шумуд кварцевай яд гьиз, рекье гьатна. Барбийрик квай Сефижата, Саяд акунамаз, кам кьайна, адахь агакьарна.

– Гайи вах, мубарак хьурай, – Саядаз, мубарак авун хуш татайди чир хьайила, гаф кьекьурна, – вал гьамиша алай булушка я хьи, гадад кьилияй гьайи затIар беген хьаначни?

Гьилихь галай кьизил закал,

Ам лишандал гьайиди я.

Мубаракмир, я чан вахар,

Ам зи рикIиз кьайиди я.

– РикIиз кьайидан тупал акалдачир ман.

– СефитI, сарар кьванни рувурмир. Ваз лугьудай маса гаф жагьизвачтIа, кис кьванни ая.

– Я кьей вах, ваз чун бахтавар хьана, вун гьакI амукайди хьиз жемир. Зунни гьа вун хьиз, кIани гада цIуруналлаз туна, Экендал ганва. Дишегьлияр гьакI халкьнавай затIар я. Гьиниз ганатIа, гьаниз фена, дуланмиш хьана кIанда.

Саяд яд кьачудай чутхаррал агакьна. Ада кьуьневай квар ций ацIурна, гьич гьайди хьиз тахьана, кьуьнуьз яна. Ам рекье гьатдалди, Сефижата, вичин кварни ацIурна, Саядахь агакьарна:

– Кье Абдулкъадиран квалерин кьавуз руг гудай мел авайди я.

– Мел-мехьеркай хкечIун кутугнавач. Жуван тапракни гваз кьведа зун. Белки Туькезбанни кьвен. Гайи вахаз мубаракдайвал.

Цин рекье ичIи кварар гвай дишегьлияр, абур цив ацIуриз хьфизвай. Са Сувалай хала тир, ичIи кварни гваз, цел кьезвайбурувай жузунар авунал бес тахьана, ацIай кварар гвайбурувайни кваз хабарар кьаз акьвазнавайди.

Мел чпинди, мехьер чпинди яз гьисабзавай Абдулкъадиран гьаятда зурнейрин ванерни гьатна, бугьар алахьзавай кьажгьанрилай кьезвай ргавай малдин якIун ни эрни. Кваливай яргьа хьиз, кьавуз гудай руг эгьуьнзавай чкадал жегьилар, гьилера перер ва лапаткаяр аваз, кардик квай. Абдулкъадиран квал эцигнавай чка, СтIал вацIай банд яна, Курхуьруьн кIаникай

къарагъарнавай къаналдай, Вини- ва Кьулан-СтІалрин хуърерай Агъа-СтІалдал къевзвай хвалан къерехда, са виш юкІунин яргъал алай.

Гадайрик гъерекат акатна, жегил рушарин, сусарин десте, цава циргъина авай дурнаяр хъиз, са къилихъай къевез, тапракар руквадив ацІуриз хъфизвай. Дишегърийрал рикІ алай гадайри, руг авай тапракар кІулаз хкажиз, куьмекар гузвай. Амма ХентІир лугъудай сикІрен амалар квай гадади, руг авай тапрак хкажиз куьмек гудай амалар ийиз, къадардилай артух цавуз хкажиз, тапрак далудал гъалчиз, хуърезвай. И кар акур Саяда, гвай тапрак руквадай ацІурна, ам хкажиз куьмек гудай амалар ийизвай ХентІир акурла, вичин патав агакъдалди, къезил чанта хъиз далудал хкажна акурла, ХентІира гъарайна: – Саяд-Пери, на вун юкъварай акъудда гъа! За хкаждачирни?

– Вал гуж акъалдариз кІан хъаначир. Гадайрив гвай лапатка къачуна, руг вегъез куьмек це. ИкІ лагъана, къавал экъечІзавай Саяд, гурар азад хъунал вил алаз акъвазна. Адан патав Туькезбан атана.

– Ви ина вуч авайди я?

– ГъикІ вуч авайди я, мелез атана, къве кІулавай руг акъуддачни?

– Я къей вах, вун тухудайбур атана, вахъ къекъевезва.

И ван галукъай Саяд, далудал руквадив ацІай тапракни аваз, ацукъ хъана. Гъарнихъай атай рушарикай садав, Саядан тапракдавай руг къавал ичІирна хкиз туна. Са дишегълиди жемина аваз яд гъана. Туькезбана, Саядан чиниз яд яна, гъил гуьцІна. Дишегълийрин са кІеретди, Саяд къула туна, Агъакишидин кІвалихъди гъерекатна.

Вич-вичел хтай Саядаз, вичел свасвилин парталар алукидай ихтияр гузвай стха Акъакиши акуна.

– За лугъузва эхир, им гъи жегъеннемдиз, Абдукъадиран къавал руг акъудиз фенва? Регъуь-гъаявал квахънава гилан девирдин рушарин. Мехъерин югъ туширтІа, за ваз ийидайди ийидай! Къарагъ кІвачел. КІвачер ханвани? Яхъ, тухвана парталар алукиз тур! – Хъел кваз спелрилай гъил чІугуна Агъакишиди, Саяд, парталар алукиз муькуь кІвализ акъудна. Гужуналди свасвилин парталар алукиз акурла, ада ван хкажна:

И дуьнья заз кІамач, вахар,

Амач адахъ адалатар.

И дуьньядай заз жагъайбур,

Шел-хвални я, хажалатар.

– Чна вун дустагъдиз тухузвач! Дигай кІвализ, тІарам жегъилдиз тухузава. Катин дагъдин шагъвардал хуърез жеда вун. Ибур ви гафар-чІалар я?

– РикІив къамир, къавумдин паб, ада вичиз са кар ийида, вуна къванни адан кайи хирел къел кІвахмир.

Я диде, на куьз ханай зун?

Бахт авачир, бахтсуз бала.

Ваз заз гудай бахт амачни,

Цавараллай Сад тир Агъа?

Яргъалай тамашзавай нуькверар акурла, Саяда абурухъ элкъвена лагъана:

**Сад Алисей, сад Келбисей,
Къвед Пампуран нуькверар я.
Чулав сердер туна пеле,
Шихрагъиман тегъерар я.**

**Зун душманри тухудайла,
Ви къуьневай ружа вуч хъуй?
Виридан гаф сад хъайила,
Зун тефена, чара вуч хъуй?**

– Лал хъухъ! – Саяд секинриз Агъа-Киши атана, – сиве пек туна, рекъе твада за вун! Зал алай бармак беябурмир!

– Чан стха, вуна къванни къал акъудмир. Алад, ам чна секинарда, – лагъана дишегълийри Агъа-Киши, къежел акъудна.

Гъа икI, са гуж-баладив, Саяд балкIандал акъадарна ва кIвачер пурарихъ галай чуларал кутIунна, рекъе туна. Саядан баядар, шелрихъ галаз лугъуз ван атай дишегълийр вири шезвай. Амма, свас тухузвай енге вахари, хци ванцел «Перизада» мани лугъуз эгечIайла, Саядан ван бамишарзавай. ИкI, виш манат гъиле гъатна, вах саламатдиз къавумрин ихтиярда тув Агъа-Киши, Пампуран патав акъвазна, инихъ-анихъ тамашзавай. Са геренда ван яваш хъана, къавумар Саяд гваз, Къасумхуьрухъ хъфиз рекъе гъатна. Саядан вахар кIватI хъана, кIвале, итим къейи чкада хъиз, шелар ийиз ацукъна.

Саяда вичин чIалар лугъун, физвай рекъени акъвазарзавачир:

**Вили цавуз акъахдайвал,
Аник кIарцин гулар кIандай.
Зи ширин чан къутармишдай,
Зак ничхирдин лувар кIандай.**

– Гъан, гъан. Кетин дагъдай лув гуз жеда вавай. Аниз акъахайла, лув гун патал гулар герек авач. Яда, и СтIалрин рушар вуч амалар квайбур я?

– Бес я, Межид. Жуван рехъди алад. Вуна жуван иесивал ая. Адан къайгъу чна хуьруьз агакъайла ийида.

– ЛугъурайтIун вичиз кIамай къван баядар, рехъ фад акъатда. Ам чна тухузва къван.

– Ингъе, Къамумхуьрел агакъзава. Хъсан хъана, вацIук яд квачиз.

Свас гваз хквезвай десте Къасумхуьрухъ агакъайла, зурнечийри рехъ фидай гъаваз яна.

Зурнейрин ванерал, гъакимар ва маса къуллугъчиярни рекъел экъечIнавай. Абурукай Пампуран сад-вад дустуниз, и дестедихъ галаз Хуьрехуьруьз, мехъерик тIуьнар ийиз буюрнавай. Дуванханайрив агакъайла, анай чпихъ галаз хквезвай са чIехи аким аваз, мехъерин кIерет ам экъечIунал вил алаз акъвазна. И кардикай менфят къачуна Саяда, яргъи шиш бапIах алай, чухвадин юкъвалай кутIунвай чулунихъ кутIунвай шушка ва гъиле тапанчияр аваз, къве кас къваларал алаз къвезвайди акурла, чина авай дуьгуьр акъудна, вичин баяд лагъана:

**Куьн дуванда дуван авач,
Я дувансуз, дуванбеглер.
Зи миндадда кас акьунач,
Ван хьайила, шеда эллер.**

– Ида чун михьиз вилай вегьена, гьала виликди, и ванер жанабидиз ван атайтIа, зун Сибирдиз акьудда! – Гьарайна стха Шабаназ Пампура. – Куьн рекье гьат, чна квехь агакьарда. Ягь авачирда Кьасумхуьруьн округ кьарагьарзава. Гьала! – лагьана, мехьерин кIерет винелди рекье гьатна.

Агьа-СтIалдилай Хуьрехуьруьз агакьдалди, яргьал рехь аваз, мехьерин кIеретI Алидхуьруьн дугуна, балкIанрив ялар ягьиз таз, ва Кухцугьрин кьилихь, гьа икI са шумуд чкадал акьазиз хьана. Саяд, хайи хуьруьвай яргьа хьунивай дили жез, гьар акьвазай чкадал ада вичин рикIе авай чIалар винелди акьудзава.

Рагь акIиз-акIин тийиз, цавал иви экьичай хьтин цифер кIват жезвайла, Саяд гваз хьфизвайбур Хуьрехуьруьз, Шабанан дараматдив агакьна. Варцел гурлу тир дем акьудна. Жегьилрин кьуьлерин атIа кьил авачир. Зурнечийрин вилик квай саф ракьун, гимишдин пуларив ацIанвай. Пампура, вуж кьуьлуьк экечIайтIани, кьуьлуьк квай дишегьлийрин гьилерикни пул кутазвай, зуьрнечийрин сафунизни вегьезвай. Кьуьлуькай хкечIзавай дамахар гвай дишегьлийрини чпик кутур шабашар, зуьрнечийрин сафуниз вегьейла, макьамар язавайди, ацукьай чкадилай кIвачел кьарагьиз, зуьрнедай ажайиб сесер акьудиз алахьзава.

Свас чамра кIвализ рекье туна, чам, кьуншидин кIвализ илифарзаваз, кьуьлуьк, кьилерал мехьерин паяр авай синияр алаз дишегьлияр экечIна, ахпа чамни галаз хьфена.

И, чам авай кIвале кеф чIугвазвай десте жегьилри, йифен са арада, чамраз сусан кьилив хьфидай ихтияр гана. Чамни галаз хквезвай пукавулди лагьана:

– Жув итим тир чIал чира. Сифте йифиз на вун гьикI кьалурайтIа, гьакI уьмуьрни кьиле фида. Вуна адаз вун акурла, кичIе жедайвал ая. Гатут ламран руш. Пампураз гзаф хажалат хьанва. Ам округдин чиновникрин чина беябурнава. Чамра чуькьни ийизвачир. Адазни чизвай, хуьре кIаниди амаз, гужуналди и яргьал тир дагьдин хуьруьз гьайи Саядан рикI тIарзавайди. Язух атуникай хийир авач.

– За адаз жуван гьилинбур кьалурда, – икI лагьана, кьене патаз гьахь хьувур Исмаила, ракIарихь синтI вегьейла, Саядаз вичин кьилел кьведайди чир хьана.

Мехьер кIвале амай хзанриз, чамран кIвалаяй кьвезвай ванер, гьар са лашунин кьилиз, шелдинни гьарайдинбур тир. Йиф и гуьнуькьарадик акьудай я Саяд секин хьанач, я патав гвай кIвале авай галаз атай паб.

Пакамахь, эквни жедалди, ракIарихь атай галаз атай дишегьлидив Саяда са вуч яIани вахкана, ракI акьална. Йифди шез акьудай вилер дакIунвай Саяд акур дишегьлидиз, инай вахтунда хьфиз кIанзавай. Гьар гьикI ятIани, Саяд секинриз кIанз, галаз атай дишегьли Саядал гзаф алахьна, амма Саяд, кьван-кьван, вили кьван лугьуз, сакIани рекьив гьиз хьанач. Галаз атай дишегьлини, кьве хурчардин хилера кIвачер аваз, артух пишкешарни гвачиз, хуьруьз рекье гьатна.

ХУЪРЕХУЪРУЪЗ ТУХУН

Хуърехуър – дагъдин къакъанра авай хуърерикай сад тир. Саядаз абур къванерин хараяр хъиз хъана. Рекъера сад-къве тар авай, амма Агъа-СтІалдал хъин багълар ина авачир. Гачал кунтІар ва тик куІушар алай дагъларин ери тир. Агъа-СтІалдал, гъяркъуъ куъчяр, кІвалерихъ багълар, никІер галай ерида чІехи хъайи Саядаз, вич дустагъда тунвай хъиз авай. Гъар юкъуз, вич инихъ, анихъ фидайла, кІвале таз, къецедай дапІарар адай Исмаила. Адаз Саяд, катна, хъфиз кичІезвай. Ихтибар гъилияй ахъаймир, чан хва, – лагъанай Шабана вичин гададиз. – Адан амалар ина акъваздайданбур туш. Мукъаятвал гъилияй ахъаймир.

Гъа и саягъда, кІвале къилди амукъайла, Саядан машгъулат, шехъиз-шехъиз, баядар ягъун тир. Адаз гъар са югъ са варцяй аквазвай. Вич гъанвай кІвалерни са жуърединбур яз аквазвай ва абур Саядан рикІикни акахъзавачир. Абур амайбурукай хкатна аквазвай. Къуншийрал алай кІвалер, гила-мад чкІидай хътинбур тир. Дараматар лугъуз жедачир абуруз. ВацІай гъайивал, хъутуъл къванерикай эцигнавай цлар, са кІалубдинбурни тушир. Къакъан кІвалер ина тек-туък аквазвай. Саядаз гъикІ жедай, чилер зурзун хъайитІа, абур вичин къилел чкІидай хъиз. Ина кІвалерин цлар къарадай сувагъ авун чидачир. Къуд пад шим тир. Кавха Пампур Гъуъсейнан кІвалин къецецл пад са жуъре цІалцІам къванерал хранвай.

Шабанан гъвечІи гада Мегъамед, чпин гуърчег сусаз, вилери лупІ тийиз тамашдай. И кар акур дидеди ва буба Шабана адаз, «Къебеш! Иниз хъша» – лугъудай, къецецл Гададивай, регъувилляй, сусахъ галаз рахаз жезвачир. Саядани адахъ галаз рахун-луъкІуън ийизвачир. Адаз садавни рахаз кІанзавачир. Шумуд югъ хъана, Саяда хзандихъ галаз фу нен тийиз. Саяд рекъив гъиз кІандайбурни авачиз тушир.

– Чан бала, дишегълийин къисмет гъахътинди я. Гайи чкада са тике фу тІуъна кІанда. Къисметдилай артуханди къачуз жедач. – Саяда яб гузвай, амма вичин рикІе авай дерт винелди акъудзавачир.

– Я чан свас, зун Дербентдай гъанвайди тир иниз. Зи итим савдагар яз, чна чи дуланаж ийизвай. Чаз са шумуд аялни хъана, кІвал-югъ туъкІвенвайбур тир. Зун, шегъерда вердиш хъанвай руш тиртІани, и ерийрал рази хъана, ацукънавайди тир. Шаз, са кІвал чІур хъайида, савда авуна, Дербентдай хкъезвайди, тамукай хкечІна, яна, ам рекъел ярх хъана, адан шейэр вахчуна, катна.

Вердиш жеда вун. Алад, къачуна жуван квар, булахдал. Булахдал чи дишегълияр, лугъуз-хъуърез жедайди я. РикІни алахъда ви. – Гъикъван и гафариз яб гузвайтІани, абур Саядак акахъзавачир. Ам кисна акъвазнаваз акурла, къуншидин са папа хабар къуна:

– Я бала, ваз мез авайди тушни? Чун икъван рахаз, ви сивяй са гафунин ванни къвезвач.

– Адаз къилдии кІвал кІанзава, вичин баядар лугъудайвал. Чи гафарин ван адаз къвезвач.

– Куън адал вуч лугъуз гъавалат хъанва? – жузуна, хъел кваз са яшлу дишегълиди. Дерт ацукъайла, ам секин жеда. Чан бала, чун хъфида. Чи Исмаил, бегенмиш тежедай хътин гада туш. Адан я вил буъркъуъди туш, я кІвач

къециди. Сад-къве аял хъайила, ваз идакай вун хайи хуърелайни масан тир ери жеда. Хажалатар авуна, гъиле са затіни гъатдач. Хъша, чун хъфин. Вердиш жеда ам яваш-яваш. – Дишегълийри, чеб хъфидайла, гададин диде Нине ва буба Шабан гъавурда туна:

– Белки, кІвалин ихтияр вичин гъиле турла, ам секин жен. Куън куъ сифтегъан кІвалериз ахлад. Абур къилди яшамиш хъурай. Ара физ са къил чІугу. Тамаш, ада куън, сивел хъвер алаз къабуддани, я тахъайтІа, чин атІумна? – Шабаназ къуншидин папан гафар хъсан ва дуъз акуна. Исмаилал меслят гъана, абур гъвечІи гадани галаз, чпин сифтегъан кІвалериз экъечІна.

Къилди кІвале амуқбай Саяд, Исмаил кІваляй экъечІзамаз, баядар лугъуз эгечІдай:

**Къилихъ галай къирдин жуна,
Гар атана, цава гъатна.
Сад Аллагъди тагай Саяд,
Вун тІурфандин хура гъатна.**

Явашдиз язавайтІани, лугъунар ийидай саягъдин баядрин ванцикай Исмаилаз, кІвализ мукъва хъанмаз, хабар жезвай. Ам садлагъана кІвилиз гъахъайла, Саяд, кар квахъайди хъиз, иних-анихъ вегъез, тадиз Исмаилан кІаник хуьцуъган вегъена, вич фена пипІе, кІвачел акъваздай. Им Саядан къайда хъанвай.

И сеферда Исмаил, гадайрихъ галаз гъуърчез фена, хтанвайди тир. Ада кІвализ, къуьнуъз вегъедай гъебейра аваз, вичиз гъатай гъуърч хканвай.

– Гъуърчез фена гъалтайди са суван цегъ я. Амайбурал тфенгра авай къирмеяр ахъайнагІани, галуқ тавуна, чи къисметдай акъатна. Ам чна къведа пайна. ЯтІани, гъуърчяй ичІиз хтанач. Адакай са шурпа къванни ая.

Саяда гъебейра авай як суфрадал акъудна. Ам сифте, мумарикай нек кІвахъзавай суван цегърен паюниз тамашна, ахпа ам чІалал атана.

– Вув, идахъ бацІияр галай хъгинди тир. Нек авахъзава. Къез язух атаначни им ягъиз? – И сеферда, яна къенвай суван цегъ язух атана, Саядай са шумуд гаф акъатна. Шад хъайи Исмаил, акъатна хъуьрена.

– Абурун чан нез акъуднавайбур тушни? Вуч язух атунар авайди я? Гъуърчехъандинди, хурук акагайди ягъун я.

– ЯтІани, некІедихъ галамай бацІийрин яхух хъана.

– Саяд, ваз суван цегърен бацІияр язух къемир, зун язух ша. Къведра хабар къурла, садра жаваб гуз, вердиш хъанва вун. Заз чида, закай муьскуь хъанвайди.

– Са муьскуьвални авайди туш. Ам зи хесет я.

– Гъайи йифиз, завай гатун хъана вун. Гъил гъачу. Завай, бубайрилай амай адет чІуриз хъанач. Мад за вак тІубни къагъдач лагъана, къинни къада, вун чІалахъ тежез хъайитІа, амма зи япариз ви баядрин ван мад тахъурай.

Саяд кисна акъвазна, вичин вилик квай цегърекай, хуьрек ийидай як атІуз, жаваб тагуз, кисайла, Исмаилаз хъел къвез эгечІна:

– Баядар лугъудайла, вун – билбил, гъуьл рахадайла, биши къуқ яни? Акъатзавачни мецъй къве гаф?!

– Аллагъдин хатур аватІа, зун секиндиз тур. За незвайди фу туш ина.

– Фу тахъана, вуч я ам. СтІалрин сарубугъдадин фу кІанзавани?

– Заз са затІни кІанзавач. Гъахъ лагъайтІа, вун зи рикІик акахъзавач.

– Чун санал алаз им са шумуд варз я. Вучиз зун ви рикIик какахъзавач?! Зун акуна хуш авачирди, вун низ вучиз атанвайди я?

– Зун куь амледи гужуналди гъанвайди ваз хъсан чизва. РикI хуьре амаз гъанвайди.

– Ви рикI за дабандик кутада, стIалжуван руш! Зун вахъ галаз хуьтуьл рахайла, саймишзавачни? Ви хуьре авай дудуркьулидилаи зи гъи чка агъуз аквазва ваз? Вун гила хуьрехуьренвидин паб я! – ам къарайна, къецел экъечIна. Инал, ахмакъдивай хъиз, тIуб хкуьр хъийидач лагъана, къин къаз гъазур хъанвай Исмаилаз, Саядаз са затIни ийиз тахъайла, тенбекдин папIрусдик цIай къягъна, квай хъел элекъариз кIан хъана. Гатунал, мадни пис хъунилай гъейри, хъсанди тежедай чIал чиз, адан ийир-тийир хъанвай.

Гъа икI, шехъайла, шехъиз, и мукъвал къедалди, къилди кIвале туна, вич инихъ-анихъ фидайла, ракIариз къецелай дапIарар ягъиз, Саяда Исмаилан кIвале тIурди фу хъанач, зегъримар хъана. Зулни акъатна, къуьдни кIевиди, дере-тепе живедин маргъалра есир хъанвай хуьрай, патаз экъечIдай мумкинвал авачир. Хуьр, авай кIвал, Исмаил Саядан рикIив агатзавачир. ЯтIани, адаз вич кат тавун патал Исмаил мукъаятзавайдини аквазвай. Адалай гъейри, и живерай, и тIурфанрай катна, рекъе-хвала вичел дуьшуьш атункайни къурху авай Саядаз.

СТIАЛДАЛ ХТУН

Гададиз свас гъайидалай къулухъ Шабан, къарини галаз, къилди кIвале яшамеш жезвай. Саяд авай кIвалер Пампуран куьгъне дарамат тир. Къуни-къуншийрикни акахъна, ихтилат-суьгъбет авачир Саяд, патай къунвай ничхир хъиз, къилди кIвале авай. Хъиз свас гъанва лагъана, рикIиз регъят тахъай Исмаилан дидеди, хъарак чрай фу ва къафун-къатухни, кIвалевай гъвечи гададив вугуз, Исмаилал агакъарзавай.

Эхиримжи вахтара, рикIе катна хъфин авай Саяда, яваш-яваш вич тухузвай къайда дегишарзавай. Хърарикни физ, къуншийрал алай жегил дишегълийрихъни галаз рахаз, хуьрезни авай. Ихътин дегишвал акурла, Исмаила ва адан диде-бубади, гила Саяд чIалал атанва лугъуз, шадвилерни ийизвай. Виликан саягъда, Исмаила вич кIвалей инихъ-анихъ фидайла, ракIариз къецелай дапIарарни ягъзмачир. Адаз Саядахъ дегишвал хъанвайди аквазва. Амма Саяда и кардал са акъван шадвални тийизвайди акур, Исмаилаз хажалатни жезвай.

Суван цIегъер аваз, абур ягъиз физвай гадаирин дестеди, тIенгар ва маса затIарни къачуна, пакамаз фад хъиз, гъурчез рекъе гъатна. И кардикай менфят къачур Саяд, итим кIвалей экъечIайвалди, кIаникай алай са перем алаз, кIвалей катна. Булушкаяр авай сандухдин куьлег Исмаилав гвай. Ам куьчедиз экъечIайла, алукиз тазвай, амай арада хутуниз. И кардин себени, Саяд катунин кичIевал тир.

Саяд кIвалей экъечIайла, рекъера кас авачиз, ам са къадар яргъаз акъатна. Адаз рекъе-хвала вич и къайдада аваз акуртIа, катзавайди шак ийиз кичIезвай. Ада, кIвачин къапар тумаждин къелечI менсерар яз, кIвенкIвер алай къванерихъ, чархарихъ галукъайла, ацукъ жез, инихъ-анихъ вил экъуьриз, мад рехъ давамарзавай. РикIиз катна хъфиз кIанзавайтIани, рехъ-хвал авачир къузайрикай, кIамарай Агъа-СтIалдал тадиз агакъун регъят кар тушир. Рекъерай

къвез-хъфизвай, балкѠанрал алай ва яхди рекъе авай инсанар акурла, вич акваз кичѠела, са далдадихъ, са чархук сятералди чуънуъх жез, рекъин са паюнизни агакъдалди, цавал мичѠи цифер акъалтна, югъ няни жез башламишна.

ЧѠУРУ ХАБАР

Гьелбетда, чѠуру хабардин ван галукубай Исмаилаз, вич хтайла, рак ахъаз ва Саяд кѠвале авачиз акун такѠан хъана. РикѠи, чапла патан хур кутѠадив хъиз гатаз, къалабулухдив кѠвалера къекъвей адаз дуънья мичи хъана. «Саяд! Гъина аватѠани за вун жагъурда!» И ван къуншѠиризни атайла, Исмаилан кѠвалин патав са кѠретѠи арадал атана.

– Адавай яргъаз кат жедач! Вуч ятѠани, адаз къуншѠирикай сад куъмек хъанва, низ чида, нин кѠвале чуънуъх хъанватѠа!

– Чилерай чилериз фейитѠани, за ам гъанай акъуд хъийида!

– Исмаил, инал гъарагъунар авуникай хийир жедач. Ша чун къед адан гуъгуъниз фин. Рехъ яргъалди я, чав балкѠанар гва. Къуна, хкида чна ам. Хуърел айиб къведай кѠвалах жезва.

– Вуч лагъай гаф я, паб гъуълуъкай катун? Чал алай бармакриз вуч лугъуда?!

ГъикѠи, сада гъанвай къве балкѠандал Исмаилни адан дуст ШеметѠи хкаж хъана. Чкадал аламаз, хъел квай Исмаила, гъилевай къирмаж чѠугур гъайван, къве кѠвачел акъвазна, виликди хъуткъурай чкада, Исмаил ават тавуна са нуфт амукъна. Ада гъасятда пурарин къил къуна ва важарар вичелди чѠугуна, балкѠанрал алай къведни, дуъз рехъ къуна, Саядан гъуъгуъниз фена.

Агъа-Арагърин къаншардиз къведалди, теспачавилив гъалай балкѠанар гъекъни-каф хъанвай. Варз алай йиф яз, чѠулав рехъ лацу хъана аквазвай. Рекъера гъалтай кас авачир.

– Вуч ятѠани, Саяд хуъре ама, Исмаил. И къадар рехъ адавай кѠвачи атѠуз жедачир. Мад килиг хъийин, хъфидай рекъе ам аватѠа, чал гъалт хъийида.

– СтѠалдал фена хабар гудани яран стхадиз?

– Я Исмаил, ви къили кѠвалахзавачни? СтѠалдал алайбуруз хабар гайила, абур хуъреда чал, папан иесивал ийиз алакънач лагъана.

– Бес вуч ийида ШеметѠи? Зи къил квахънава.

– Къил квадарна веже къведач. Ша, хъфин чун. Вун рекъин са патаз, зун рекъин муъкуъ патаз тамашиз-тмашиз хъфин. Рекъин къерехра, валар къалин чкайра чуънуъх хъанватѠа, ам чаз аквада. Рекъера аватѠа, чун шак алай къуншѠиризн кѠвалериз тамашда. ГъакѠани тахъайтѠа, чун пакадин юкъуз мад СтѠалдал хъфида. Пампураз хабар гуда. Ам гъина аватѠани жагъуриз тада.

– ШеметѠи, на зи хирел цагъ вегъемир!

– За лагъай чѠуру гаф авач къван?

– Пампуран тѠвар къун заз дерт хъанва.

– Вучиз?

Саяда, заз вич гъидайла, Къасумхуъруън гъакимрин вилик беябурна ам.

– А кар заз чизва.

– Ваз течир кар мад ава. Мехъер алахъай са шумуд йикъалай, Пампураз Къасумхуърел эвер гана. Адахъ галаз Исмаил эфенди пис жуъреда, лапвекъиз рахана, гъанал арза кхъиз туна, кавхавилий акъудна. Белки са чара жедаѠа акваз, ам Темирхан-Шурадиз минетиз фенва.

- Пампур амачтІа, яргѝи спелар авай Саядан стха ама къван.
- Агѝакишидизни хуш кІвалах туш.
- Хуш кІвалах туштІа, вичин вахан иесивал авурай. Виш манат элкѝуър хѝувурай! Чна Саядалай артух абурар алай свас хкида ваз!
- БалкІанар Кѝурагъ патахъ элкѝуърна, саки къулан ферилай алатайла, абур хуѝруъз агакъна. Чара ксарин варар гатаз, кІвалера Саяд чуънуъх хъанватІа, къекѝуън кутугнавачир.
- ШеметІ, им са вахтни туш. Чна пакамаз хабар къада. Эгер ам са нин ятІани кІвале чуънуъхай кас аватІа, акѝуд лугѝуда. ТахъайтІа, чна шак алай касдин кІвализ цІай яда лугѝуда. Белки, кичІе хъана, ахъайин.

САЯДАН СУРАКЪДА

Нянихъай, геждан-геж, гѝуърчяй шадвал кваз хтай Исмаил, кІвалин рак ахъа чкадал аватна. РикІик къалабулук акаатай ада, къуъне авай якІар авай гѝебѝеяр гѝилик къуна. КІвализ гъахъайла, кас авачиз акур ам, алайвал ацукъ хъана. РикІи ягъиз, ийидай кардай къил акъат тийиз, ам тІветІ хъиз, гагъ дакІардихъ физ, кІвалин къулукъ галай къазмадиз фенватІа акваз, ахпа кІвалай экъечІна, къуъзуѝбурун патав фенватІа чириз, рекъе гъатна.

Тади кваз къезвай Исмаил акур диде Нинехалум рекъел экъечІна.

- Саяд куъ кІвале авачни?
- Чи кІвализ татана са гъафте я. Вуч хъана?!
- Вуч жеда къван? Зал хуѝруънвиар хуѝруѝрна амледи.
- Амледи авур писди авач. СтІалрин хуѝруѝк квай руш гъана ваз. Вуч хъана?
- Вуч хъижеда? Гѝуърчяй шад яз хтай зун, рикІинин хилерни ахъаз, ичІи кІвализ аватна зун.

– За лагъайди хъанани!? Ваз за гъикІ лагъанай? Ам секин хъунихъ метлеб авай. Вичин къаст ада къилиз акѝудна. КІвачер хадалди гатана кІанзавайди тир вагъши. Хъфиз тежедайвал!

– Акъваза кван. Ван хъайибур хуѝреда чал. Белки къуншийрал фенва жеде. Хабар къан кван, – Нинехалум, шуткъудин пад къилел хкажна, чин таквадайвал, хцин кІвалихъ фена.

Экуъни экуънахъ, инсанар артух куъчейра къалин жедалди Исмаил, балкІандал алаз, вич къилди къведа. Сад-къве кас, мал-затІ гъаятдиз акѝудна, нехирдиз ядалди, далуйривай ва кІвачин ятурривай регъ гуѝцІиз авай. ИчІи рикІелай балкІандал алаз къезвай кас вуж я, вуж туш, чириз кІандайбур, белки сад-къвед хъана. Агѝакишидин варцел агакъай Исмаила, балкІандилайни эвичІ тавуна, кІарас вар гатана. Айвандилай къил агъуз авуна, тамашай Айишадиз, балкІанрал алай къве кас акуна.

- Вун яни вар гатайди? Куън вужар я иниз фад акъатнавайбур?
- Айишат хала, ам чун я – Исмаил я.
- Вув! Яраб мад вуч хъанатІа? – лугѝуз кІвализ хтана, ада гъеле ширин ахвара амай Агѝакиши уяхарна:
- Исмаил атана акъатнава! Къарагъ, килиг абурув вуч хабар гватІа.
- Са залан ахвар аквазвай заз. Им вуч хабар гваз атанватІа?
- Чидач.
- Чин къулукъ хъайиди, хабар такъуна, хкъведани зи патав? Зи рикІ гъакІани

секинзавайди тушир. – Винелай къуьнерихъ чухва галаз эвичай Агъакиши, Исмаил ва сад мад галаз, къал кваз рахаз, квализ хтана. Айишадиз муькуь квалаяй, ихтилат квекай физватла, ван къвезвай. «Чулава ягъай Саяда, ина чи рикI тIурдал бес тахъана, тухвай байкъушда авайбурузни, секинвал гузвач!» – лагъана вичи-вичикди.

– Я залумар, квекай вучда итимар хъана? Авай са паб хуьз тахъай. Къвед ва я пуд папар гъайи инсанар ава, абуру чеб гъикI кьиле тухузва? Захъ вад вах авай. Заз регъятзавайни абурун иесивал ийиз?

– Валлагъ, яран стха, зун куьн чине уьзукъара я. Ам са шумуд вацран къене, какадин къене къиб хъиз хвейиди тир. Эхиримжи вахтара, я баядар лугъузмачир. КIвачелни залат яз акурла, за ам катич лагъанай.

– Уюнбаздин хва, вири гафар лагъайтIани, яран стхадин вилик, кIвачел заланвиликай, бугъаз хъуникай и гафар лугъуз регъуь къванни жезвачни?!

– За ахътин чIуру ният аваз лагъай гаф тушир, багъиш ая. Зи келле квахънава.

– Келле ви квадрайди амле Пампур я. Зун пуд СтIалрин жематрин вилик беабур авунвай. Нефсиниз такIанди са чукIул я лугъуда, зунни гъакI хъана. Нефсинин пехъивилияй, виш манат таганамаз, Саяд гудач лагъай Мирземегъамед ва абурун тухум зав душманар хъанва. КIелер паласдай виш манатдихъ гузвай са ник авай. Гила а ламран хъизни гафар чирдайбур хъана, вишяй гуда лагъай никIин къимет вишни къад авунва. Пулни, гъиле къур къум хъиз, гъикъван кIевиз чукъвейтIани, гъакъван фад авахъда лагъайвал, гъар юкъуз сад-къве панат харж авуна кIандай дердияр акъатзава. Хуьруьн кавха, мад хуьруьви Шайдадикай хкъагънава. Пампура вичин къил къакъажнава.

– Пампур, ам чахъ галазни хъел хъанва, Агъакиши халу. Заз свас гужуналди гъун хъана, округда авайди вичин тIвар я лугъуз. За адав гужуналди гъиз турди тушир къван, хъел жез чав. Вичи рикIел гъайиди тир. Я мехъерна лагъана, чи рикIизни регъят хъайи кар авач.

– Саяд пис свас я лагъана?

– Ваъ, гъелбетда. Саяд ирид хуьруьк квай руш тир, амма свас гъана лагъана, чи рикIиз регъят авунвач ада. Югъди, къилди кIвале баядар ягъиз, япар биши хъайи зун, къецихъай рак агализ, кимерал физ хъана. Эхиримжи сеферда, адак вичик гъурс акатай амаларни квачирла, завай къунши хуьруьз мугъмандиз фин хъана. Рак агална гъикъван дустагъ ийидай? За ваз лагъайвал, адан гъал акурла, гила ам катич лагъанай. Амма, зи хиялар, жув жувахъ агъун заз бала хъана.

Заз хъанвай гуж, са шад хабар хъиз, «ви Саяд-Пери, лув гана, СтIалдал хъфена лугъуз, муштулух гваз зи къунши атана. Саяд, кIвалин ракIарарни ахъаз, гъиниз фенватIани чидач, – лугъуз кас атана. Чун Кахцугърин хуьруьхъ агакъна, амма чаз ам рекъе-хвала гъалтнач. Гъа юкъуз СтIалдални фена хтайди тир. Къе заз чубанрикай са жегъилди, чпел ихътин са дишегъли гъалтна, алайбурни цацари-валари чухвана, бедендин къецIил чкаяр акваз, чпи гъарда са затI гана, СтIалдал рекъе тунва лагъайла, за абуруз туьгъметарни авуна. Абуруз ам зи свас тир чIал чир хъанайтIа, бинедал туна, хабардалдай.

– На гила и махар заз ахъаюникай са хийирни авач. За исягъта Айишат ракъурда. Ам Гъуланан кІвале авани ва я масана чуьнуьх хъанвани чириз. Ам иниз хтанвайди тиртІа, адан гъахъ за агакъардай. Айишат!

– Гъай къужа!

– Тадиз фена, Саяд Гъуланан кІвале авани, авачни, чирна хъша.

– Исятда! – Агъ гурба-гур хъайи сиягъ, рекъидалди вуна чав секинвал вугудач.

ГЪУЛАНАН КІВАЛ

Вар-затІни гатун тавуна, Айишат чпин кІвализ физваз акуна, малар нехирдиз яна хквезвай Гъуланаз, Айишат гурарай виниз хкаж жезвайди акуна.

– Я стхадин паб, вун вуч фад акъатна?

– Куьн хътин гъарамзада гъуьлуьн вахар авай, закай къулан йифериз гъарайдай кІек авунва.

– Вун чал чан аламатІа, акваз, кІвачел чукІулар гъалчиз атанвайди яни?

– А чукІулар квев – вахарив гва. Авай са стха, куьне адан рикІ тІуьна, рекъизва. Эвленмишай байкъуш ацукъай харапІада, са тике фу тІуьна, ацукъиз жедачни. Шихрагъима вил аваз, катна хтай Саядаз вуч жагъана? Шихрагъим, СтІалдал алай девлет авай Дербетан хтулдал эвленмиш хъана. Саяд гила квекай хъана?

– Садра гъа гафар гваз, атайвалди ахлад. Саяд гила куьн ихтиярда амач. Къе рекъидани чидач, пака рекъидани?

– КъейитІа, сура кицІ жада вичин. Ам кІвале авани?

– КІвале тахъана, Хуьрехуьруьн сура жедани? Ада вич къейитІани Хуьрехуьруьн харапІайрихъ элкъвен хъийидач лугъузва. Ахлад, Агъакишидиз гъаКІ лагъ!

– Ибур Саядан гафар яни, тахъайтІа ви?

– Абур Саядан гафарни я, зи гафарни!

– Гъан, – хъуьрена Айишат, – вун къилди гамунин къилихъ дарих хъанвайди тир. Гила ваз гъавайда кІвалахдайди жагъана. За Агъакиши гъаКІ гъавурда твада. Адан малкамут суфат къванни акуна кІанзавай заз.

– Адаз са касни акуна кІанзавач. Ам къилдин кІвале, рак къеняй агална, къатканва. Жув къванни къалурна, адан рикІ цІурурмир. Ахлад!

– Хъфида, амма ви гъал чІуру яз, чун герек яз атайтІа, за вун гурарай винелдини акъуддач, – лугъуз, агъарар ийиз, Айишат, тум кайи кац хъиз, кІвализ хъфена. Ва ада, хъайи-хъайивал Агъакишидизни Исмаилаз ахъайна.

– Вун ахлад. Квай хъел хкатрай. Ам хер алай вак хъиз ава. Исятда, и гъам-хажалат гвай абурок чи къведан гаф акатдач. Ам са вацралай, зун, вун, вини хуьре авай вах ва ина авай вахар гъалдарна, рекъив гъида. Вири крар дуьз хъайила, са гъвечи жермени гваз, атана, жуван Саяд галаз ахлад.

– Са жуьрединни кар туькІуьн тавур Исмаил, вичин дустни галаз гъаятдай экъечІайла, квай хъел хкатун патал, вич алай балкІадиз кІевидакъз къирмаж вегъена, рекъе гъатзава. Амма, рикІ атІудай саягъда къирмаж бейхабар галукуьай гъайиванди, къулухъ галай къве кІвачел акъвазна, къубудилай хкадарна. Исмаил мад сеферда, балкІандилай ават тавуна, къакъатна.

САЯДАЗ АЯЛ ХЪУН

– Ѓа и саяѓда, сефил хъайила, ѓам чЃугваз, Саядан ѓал са бубат акурла, шад жез, са тЃимил вахтар алатна. Ахпа Саяд кЃвачел акъалтна, Ѓуланахъ галаз йикъар, йифер, гаѓ ѓамунин къилихъ шелар ийиз, гаѓ садамукуьдан рикЃиз сабурар гуз акъудзавай. Саядавай патаз экъечЃ жезвачир. Адаз стхадикай, иллаки Исмаилакай кичЃевал авай. Аѓакишидиз акуртЃа, ам къуна, Хуьрехуьруьз хутахиз хабардай. Исмаил яман кас тир. Къуна, вичихъ галаз хутахиз алахъдай. Хквен тийидай чЃал чир хъайила, ам ѓапурдикай авуна, катдай. Саядаз амуќзавайди, кЃаник эвичЃиз, винелди кЃвализ хтун, я тахъайтЃа, ѓар патахъди фенвай хуьруьн рекъериз тамашун тир. Вичихъ жезвай дегишвилерни акурла, ада хъел кваз, къве ѓуту руфун гагазвай. Са сеферда ам, ѓа ихътин дуьшуьшдал, къуншидилай къил чЃугваз атай Пичедиз акуна.

– Абур вуч макъамар я на ийизвайбур?

– Валлагъ, Пиче бах, за булушкадал алай руг рекъизвайди тир.

– Зун ѓавурда на вацЃ лаѓайла, уламда акъадай кас я. Аялдин тахсир вуч я? Ам рекъидач, амма пака хайила, я къецЃиди жела, я ѓил члахъди. Мад заз такурай. Акат зи вилик! – Саяд вилик кутуна, Пиче гурарай винелди экъечЃна. И мукъвара хадай аял авайди Ѓуланазни инсанрин вилик экъечЃна кЃанзавачир. Шихраѓымак умуд кумачир Саядан къилиз текъезвай фикир авачир. Са бязибур вахарихъ галаз ѓялиз жедайбур тир, амма и сеферда Саядан къилиз атанвай фикир масад тир.

Эхир са ихътин юѓ атана, къилди вичивай и фикир къилиз акъудиз тежедайди тирди къатЃайла, аяда Ѓуланаз лаѓана:

– Ѓулан бах. Вун заз вахни я, дидени. Заз и дуьнья кЃамач. Заз жуваз са бас-къаст ийиз кЃанзава. Жуваз тади тагана, хъвадай агъу хъанайтЃа, зи тЃалар-кЃвалар квахъдай.

– Валлагъ, вун кими хъанва. Жува-жуваз къаст авуна къейидаз женнет аквадач. Дуьньядални – жегъеннемда, къейилани – жегъеннемда, цЃунни муркЃарин арада жез кЃанзавани?

– Бес за вуч ийида? АкЃ ятЃа, за аял чЃурда. Вучзава за а кицЃин гурцЃулдикай?

– Туб астахфир ая, Саяд. Аллагъди гайиди, са дидедизни рекъидай ихтияр авайди туш. Ам къейила, са гунаѓ, адал ѓи фекъиди тенкъил келда? Ам ваз сура ни твада? КицЃин гурцЃул туш, хуьре фур атЃана, вегъедай. Ахътин хиялар рикЃиз атунни еке гунаѓ я. Сад акъатда. Аял хъайитЃа, ам за жуван хтул хъиз хуьда, адан къайѓуда вун жемир. Вун, чилерал эцигайтЃа, цЃараз ѓайиф дишеѓли я. Белки къисметдай ваз са аваран кас жаѓин, ви къадир хуьдай, ваз ѓуьрметдай.

Ѓа и саяѓда, юѓ рекъе тваз, йиф – къарши ийиз, ѓамунихъ ацукъна, кваквар вегъез, рикЃиз са кЃус реѓят ихтилат-суьѓбетдин ван атайла ва Ѓулан инихъ-анихъ акъатайла, Саяда Шихраѓыман тЃвар кутаз, баядар яѓиз, акъудзавай.

Амма са юќуьз Саядаз вичин ѓал пайгар акунач. Йифиз дидени ахварай акуна, ѓадазни Саяда, реѓуьз-кичЃез, Ѓуланаз вичин ѓалдикай хабар гана. Ѓулан ѓясатда ѓавурда акъуна. Саядак аял жедай тЃал акатнавава. Вичивай жедай кЃвалин къакъажунар авур Ѓулана, и кардикай къуншидал алай вах Пичедизни лаѓана. Абуру Саядаз чпивай жедай вири жуьредин куьмекар гун къейд авуна.

ГьикI ятIани, Гъуланавай, вичин гамуниз кIамай гьалар тIалабиз, гьабурухъ дегишардай маса гьаларин кIетIерни гваз атай Ислижагъана Саядан рикIиз тIарвал гана. Шихрагъимаз, Саяд катна хтайдакай хабар авайди. Ина чуьнуьхдай затI авачир. Акур-акурда гагъ Гъуланавай, гагъ муькуь вахаривай, сад-къведа Агъакишидивайни, вах катна хтана лугъун, дуьз гафар яни? – лугъуз хабарар къазвай. Им, хуьре са акъван шадвал ийидай кар тушир. Садбуру, феи чкада са тике фу тIуьна кIандай. Ам иниз, катна хтуналди, чарадан ягъанат къачур Саяд Шихрагъима тухудайни мегер? Шихрагъимаз мехъерни авунва. Куьрелди Ислижагъан, гамуниз бес тежесвай гьаларин паталай ваь вичиз жагъанвай цIийи хабаррик, сад-вад артухни кутаз, ахъагъун патал атанвайди тир.

– Къей вах Ислижагъан, ваз дуьньядин къуд къиле авай крарикай, аламатрикайни кваз хабар ава.

– За вуч ийида, Гъулан? Рагъмет хъайи дидеди лагъайвал, зал серки япар алатIани чидач. Заз гъина вуч хабар аватIа, гъасятда чир жеда. Япара памбагар туна къекъведатIани чидач.

– Къейидан я япара памбагар твазвайди. Акъван гьерекатмир, – лагъана Пичеди

– Вуув, къин тавур вах, ви хиялар гъинай фенай? – ихтилат дегишриз кIан хъана.

Куьн авай чкада саламат хъурай. – Гъулан Ислижагъан рекъе тваз къарагъдайла, Саядазни гамунихъай къарагъиз кIан хъана. И арада Гъуланни Ислижагъан ракIарилай къецелакъатна, кушкушдин ванер къевезвай. ГьикI хъана, къил акъат тавур Саядаз, са кIвач хкажна, ацукънавай гамунихъай къарагъиз кIан хъана, амма муькуь кIвач вичиз муьтIуьгъ тахъайла ам, са патахъ чам гана, рухунлайтIуз ярх хъана. И арада Пиче хуьрек ийиз машгъул хъанвай, Саядан гьал пис жез эгечIна. Ислижагъана вичин тIул – лагълагъар авун квадарзавачир. Регъуьн гъед-гъетIдин мез, варцелай хъфидайлани акъвазнавачир. Гафарин са пай амаз, Гъулан, вар къеняй агална, винелди кIвализ хтана. Адан рикIик къалабулук акатнавай. Тади гьалда рикIин ахъагъайла, адаз, Саяд, чIул хъиз рухунал экIяй хъанвайди ва яваш ванцIел цIур ийизвайди, акуна.

– Вув, я вилер акъатай Ислижагъан, вун иниз хийирдиз хъанач хьи атайди. Пиче! Вун гъина къенва, Саяд инал цIурунал туна? – гъарайна ада.

– Вуч хъана?! – гъиле чуквад тIурни аваз, экъечIай Пичедиз, Гъулана къужахламишнавай Саяд акуна.

– Фад! Мес экIяй. Им месел къаткурдайвал. Къве вахани, са гужуналди Саяд хкажна, месел къаткурна. Пичеди, адан чкIанвай чIарар кIватIна, багълама, чIугуна хъиз, къилихъ кутIунна.

– Я бала, я Саяд. Ваз гиле-гъилди вуч хъана? Вили янани, вилер акъатай Ислижагъана? – Са къве декъикадилай Пичеди, чинвай къежей ягълук гуьцIайла, Саяда вилер ахъайна.

– Заз са затIни хъанвач, Гъулан бах, гъа и тIалдик къенайтIа кIанзавай заз.

– Астафируллагъ! – гъарайна Пичеди.

– Зунни секин жедай, къезни артухан хажалатар жедачир.

– АкI лугъумир. Жува-жув къейидаз жегъеннем я къевезвайди, – лагъана Гъулана. Саядан гьал акурла къве вахакни къалабулук акатна. Саядаз аял

жезвайди акур Пичедиз, къуншидаллай мамачи паб Селмидиз эвериз кІан хъана.

– Селмидилай агъа патал алач зун. Ваз зи гъилерилай шумуд аялдиз дуьнья акунатІа чидани? Къаб-къажах гъазура.

Къве вахни къилел алаз, Саядан руфуникай зуртул хътин аял кватна ва Саяд, вич-вичив гумачиз, меселай яргъи хъана. Вахари адаз ябни тагана, кватнавай аялдин пицІинин рад атІана, тІвал яна, вахчуна, пекерик кутуна. Пиче, вахаз жими иситІа ийиз, пич галай патахъ фена. Аялдай, ара физ, гъараяр акъатзавай. Саядаз, къил хкажна, аялдин ван къвезвай патаз тамашизни кІанзавай, амма гардандивай къил къаз тахъана, хъуьцуьгандал аватна.

– Я гурба-гур хъайи стха, лиф хътин Саядакай вуна къиф авуна хъи! – шехъиз эгечІна Пиче. Адахъ галаз Гъуланни шехъайла, Саядаз мад пис хъана. Вич вичив гумукъначиз. Саядан гъал пис акур вахар, метІер чилиз яна, ам диндал хкиз алахъна.

– Фад! Яд авай къаб гъваш! – Гъулана, къарагъна, дакІардал алай яд авай жем вахав вугана. Адани, са къве хупІ сиве къаз, Саядан чиниз ягъиз, хъуькъвер гатана. Вилер ахъагъай Саядаз, вичиз вуч хъанватІа, къил акъат тийиз, гагъ са вахаз гагъ муькуь вахаз тамашиз, кимиди хъиз акъвазна.

– Захъ вуч хъанвай?

– Вахъ са затІни, – туьнт рахана Пиче. – Чахъ вуч хъанвай лагъана, хабар яхъ. Сив ахъай, и ТІурун кІвенкІвел алай иситІа туькъуьмиз жедатІа аку.

– Квехъ вуч хъанвай, ширин вахар, хъанвай гужар заз хъайила?

– Вун и саягъда акун, ам чи къейи югъ тушни?

– Пиче, вуна адан рикІиз артухан хажалат гумир. Адав гвай дердер аждагъандивайни эх тежедайбур я.

Хажалат авай кІвалай, аялдин шелдин ванер акъатайла, вахарин рикІериз сабурувал яна. Гъулана, тади гъалда, шезвайди эркек аял яз акуна, Пичедиз вилеринбур авуна. Саяд и арада, тІуьр иситІадивай тирни, беденда авай тІал яваш хъуникай яни, вич вичив гумачиз, къезил ахвариз фенвай. Гъа и жуьре, са шумуд декъикъадилай вилер ахъагъай Саяда авур тІалабун сад тир. Аялдин чин къалурун. Гъулана, хъуьцуьгандилай мукъаятдиз хкажна, къве гъилел алаз, аял вахаз къулурунни сад хъана, Саядай акъатай гъарагъунни. Гъуланан гъилерилай аял чилел аватаз са кІус амай.

– Я чІулава ягъай маргъузар! Зун вакай СтІалдал катайди тир, вун зи гуьгъуьниз, аялдин суфатда аваз атана хъи! Гила гъиниз катда, вун къей Саяд? Суруз! Суруз! Мад адалай гъейри, къей бедбахт, ваз катдай чка амач! – лагъана, мисел ярхар хъайи Саяд, саки зур сятина къван, вич вичел аламачиз, жигердай цІай акъатзавай хъиз, къалин нефес къачуз, ахвариз хъфена. Саки са сятинилай вич вичел хтай Саяда, йифиз вичиз ахвар ахъайна, ихътин са баяд лагъана:

**Акуна заз, рекъиз ахвар,
Къацу кафан алчудиз тур.
Минет я квез, азиз вахар,
Дидед патав кучудиз тур.**

ЭХИРИМЖИ ГУЪРУЫШ

Саяд къвердавай яваш жезвай. Адан гьал акур Гъулана, герен-герен хабарар къазвай:

– Мад вуч хъана? Аялдилай алатна къван.

– Гила заз къамайди, Гъулан бах, са ажал я, ажал!

– Гунагъар къачумир. Дуьньяда валайни кайибур ава. Аллагъдин къадар я, адаз акси хъун еке гунагъ я. Вун жегъеннемдай женнетдиз хтанва. Ваз гъуьлуькай хъаначтла, таклан касдилай хъанвайди ятлани, ви бедендикай хкатнавайди я. Жуван хва хуьз ацукъ. Гъуьлерикай низ хъана, ваз жез. Чехи авуна жуван Алимегъамед буба, мехъерни ийида чна адаз, къужахдиз хтулар атайла, ваз и дуьньядилай экуь са затлани жагъидач.

– Куьн, зи риклиз майданар гуз алахъзава. Аллагъ квелай рази хъурай, амма заз и дуьнья къамач.

– Акъудна, кадра ахътин фикирар рикляй!

– Шихрагъим аквазмачир женнетни къамач, вах.

– Шихрагъим гужуналди Сабади Милеял эвленимишна. Шихрагъиман къил хура ава. Гъадазни шадвал авач. Ара физ, къуншийрин папаривай ада, Саядан гьал гьикл аватла, жузазвалда.

– Заз жуван гьал хъсан аквазвач, ширин вах.

– Вуч авуна къанзватла, ви риклик вуч кватла, лагъ вахаз. Чин къамир.

– Чин къуна, къунач, гила са къуникайни къайгъу амач вахаз. Зи гьал хъсанзавач. За заз эхиримжи сеферда ам акун хъувунайтла къанзавай, ширин вах.

– Ам вуч ихтилат я, вуна ийизвайди? Вуч эхиримжи сефер я, вав гвай гафар?

– Эхъ, эхъ. Заз жуван гьал аквазва. Жез хъанайтла, акуна, вил атлуз къанзавай заз.

– Ахътин къвалах аватла, за адаз ви патав эвердани?

Вилерин ишарадалди, Саяда вичин патав Шихрагъимаз эверун тестикъарна. Гъулан къарагъна, къежел экъечлна. Шихрагъим Саядан вичин патав атурай лугъуз, Гъулана къуншидин гада ракъурна.

Югъни хурушум хъана, нехир хкведай вахтни хъанвай. Малар динжар тавуна, Шихрагъимавай физ жезвачир. Вилерик экв кумай. Шихрагъимаз Гъуланан къвализ физни къулайсуз тир. Саяд хтанвай къвализ физ акуртла, инсанриз адакай жакъвадай кандурагъ жада. Ятлани Шихрагъимавай, Саяд пайгарзавач лагъай чуру хабардин ван галуькайла, тефенани акъвазиз жезвачир. Нехир хтана, малар цуриз хъиягъай Шихрагъим, Гъуланан къвал галай патлахъ фена.

Саяд тухвана, гъуьлуькай катна, хтана, Гъуланан къвал авай патлахъ кам къачун тавур адаз и куьчедин рехъ яргъи яз аквазвай. Камар виликди къачузвайтлани, Шихрагъиман рикляй агъзур жуьредин хиялар физвай. Агъа-Киши къванни гьалтначиртла, – лугъузвай ада. Ам Гъуланан къвалерин варарив агакъна. Вар гатун къулай такур Шихрагъимавай, я эверизни жезвачир, са къве декъикъа алатнач, дакъардай Шихрагъим къвез акур Гъулана вар ахъайна, рахун-луькьуьнни тавуна, вич вилик акатна, Шихрагъим къвезвайдакай Саядаз хабар гуз хъфена.

Шихрагъим гурарай виниз са гужалди хкаж хъана ва ада явашдиз са шумуд кам къачун хъувурла, са хел ахъаз тунвай ракъар акуна. Къвализ гъахъун кутуг

тавун яз гысабна Шихрагъима. Ам месе авани, кIвачел алани, Шихрагъимавай хабарни къаз хъанач. Адаз хъайи хабар, Саяд пайгарзавач лагъай гафар тир. АкI хъайила, ам месе ава. Шихрагъима, са хел ахъазмай ракIарин къве гуърцелда къве гъил акIурна, кIвалин къене пата вил экъурна. Са Саяд яз, гъамани месе аваз акур Шихрагъима, явашдиз хабар къуна:

– Эвернайни, ширин?

– Эхъ, азизди. Вахъ вил галамаз агъа дуьньядиз физ кIанзавачир заз. Хъсан хъана, вун атана.

– Абур вуч гафаря, налугъузвайбур? Гъульуькай хтана лугъуз хажалатзавани?

– Ваъ, зи азиз Шихрагъим. Ваз свасни гъанвалда. Икъван кIанибур яз, чун чаз къисмет авунач Аллагъди. Вун къванни бахтлу хъурай.

– Вучда, чан ширин, къисметар гъахътинбур хъана чи къведан.

– Чал къведал атайла, гъалтай къисметар чIурубур хъанани, чан Шихрагъим?

– ИкI лугъунни сад хъана, са живи виниз хкажна, Шихрагъимаз къве вилни экъисна, тамашзвай Саядан къил, хъуьцуьгандал аватна, са патахъди, вичин ихтиярда амачиз акур Шихрагъим, къейидан чина, кур пашман яз, айвандикай гурарал ва анай агъуз, беден буш хъана, къурак эвичIна. КIвалихъ хъфидайла, бармакни вилера аваз, мичIини хъана, чара кас анихъ амуькрай, мукъвадазни чир тежедайвал, чин кIевна, кIвализ хъфена.

Шихрагъим хъфейла, а пата кIвалаяй хтай Гъуланаз Саяд акунни сад хъана, магъледиз ван жедайвал гъарагъунни.

– И чIал чидайтIа, за Шихрагъимаз эвердачир хьи. Хъсан жеда, гуьгъуьл ахчуз эверайди тир. Гила вун ви мурадрихъ агакъна, чан вах. Я Сад тир Аллагъ, ваз Саяд язух атанач, хъанвай таза аял къванни язух атаначни? Вуна адан диде гъикI къенай?

Чна хъсанвилехъ авур крарни писвилехъ элкъевезва. Вуч гунагъ квай чак? Эхир замандин югъ я! Пака чи югъни гъа им я! – лугъуз шелар ийизвай Гъуланан ванцел, вахар ва мягъледал алай дишегълияр кIватI хъана. Гъабур шехъиз эгечIна. Садбур къвез, Саядаз эхиримжи сеферда тамашиз, «Женнет къисмет хъурай ваз, чан бала!» – лугъуз, шехъиз хъфизавай.

– Я Сад Аллагъ, вуна зун и хажалатриз къурбанд ийиз халкънавайди тирни?

Югъ жедалди Гъуланан кIвалаяй шелрин ванер кими хъанач. Къуншийри, гъенел дуьа акъудиз, яргъи кIарасрал, гамар ва рухвар экIяйзавай. Дуьадал атай фекъиди, инсанар кIватI хъайила, Ясин кIелна.

Гъуланан кIвалихъ, Саяд рагъметдиз фенваз, хъуьчIерик кафандин парчадин кIусар кваз дишегълияр физвай. Хуьруьн гъар патахъай дуьадал къвазвай итимрихъ галаз Шихрагъимни атана. Адал, чIулав чухва ва чIулав бармак алай. Агъакиши къванни алачиртIа, лугъузвай Шихрагъимаз, галайбурукай сада, Агъакиши кIвале авачирди лагъана.

Фекъиди, мейит акъудна, атанвайбурувай гъалалвал къачуна, къуд касди, мяфе къуьнерал хкажна, кучудиз, сурарал тухвана. Шихрагъимни, жемятдихъ галаз сурарал фена ва ам секиарна, кIвализ хтана.

Вахар ва мукъабур, жуьмяр кхатдалди, кIвализ къвез, хажалатар виридаз хъанватIани, Саядаз дидевал авур, Гъуланан рикIиз сабурар гуз, хъфизвай. Абурун арада къуна гъанвай есирар хъиз, къве дишегъли авай. Абур, виридакай кхатна, са пипIе ацукънавай. Сад, Саяд гужуналди гайи стхадин паб Айиша

тир, муькуьдини, чѠехи вах, разивал авачиз некаягъ авур винистІаллай фекъидин паб, Назлухалум.

Абуруз къведаз, вирибурун арада, вилерилай лупІ авуна, нагъв ават тийиз, къулайсуз тир. Чеб алачиз, чпин гъулериз агъ тавун патал акъвазна, баш-сагълуь гайидаз, «Аллагъ рази хъурай», – лугъуз, жавабар гуз, ацукънавай.

Са арадилай, къил къакъаждай багъна жагъана, Назлухалума лагъана:

– Къей тавур вах, Гъулан, кесиб аял гъикІ аватІа, фена са къил къванни чІугван. Жувалай алакъдай къве манатни гудай за ам хуьзвайдаз.

– Финни тефин, чан вах, ви ихтияр я, амма Жамият рагъимлу дишегъли я. Адаз вуна гайи затІни кІан жадаиди туш. Адахъ галаз меслятар за авунва. Акси яз, ада вун, вичин кІвализ атайдай, са затІ къванни тагана рахкурдач. КІанзавагІа, алад.

Назлухалум, къилихъ галай шуткъу дуьзар хъувуна, булушкадин цен кІвачерик акат тавурай лугъуз, са гъиле къуна, кІвалай айвандик экъечІна.

АЛИМЕГЪАМЕДАН КЪИСМЕТ

Гъеле некѠедихъ галамай Алимегъамед, къуншидаллай са дугъри паба, ругур яд ягъиз, калин нек гуз, вичин аял хъиз хуьзвай. Аялдин патав фида лагъана ихтилат кватайла, алайбурукай сада хабар къуна:

– Я Гъулан, аялдин тІвар вуж я?

– Вири вичиз тамашиз акур Гъулана адаз жаваб гана:

– За квез вуж я лугъун, чан вахар, аялдин тІвар Алимегъамед я. – Патав ацукънавайбур вичиз тамашиз акъвазайла, ада давамар хъувуна. – ТІалдикай хкатна, къатканвай Саяда, вич вичел хтайла, аял къалурун тІалабна. За, хъуьцуьгандал алаз, и мукъвал пицІ атІана, пекерик квай аял къалурунни сад хъана, вахай, гуьлле акъур хъиз, акъатай ванерни. Куьн зи чІалахъ мумкин я тахъунни. Ингъе, гъанал Пичени алай.

«– Я чІулава ягъай маргъузар! Зун вакай СтІалдал катайди тир, вун зи гуьгъуьниз, аялдин суфатда аваз, атана хъи! Гила гъиниз катда, вун къей Саяд? Суруз! Суруз! Мад адалай гъейри, къей бедбахт, ваз катдай чка амач!» – лагъана, мад месел ярх хъана. Са къадар вах алатайла, ада, секинвилелди, вичин рикІ ачухна:

– Им жуван къеняй акъатай велед я, сумра гъа чІулава ягъайданди ятІани, ам тІвар алачиз тадач куьне. ЭцигдатІа, адал Алимегъамедан тІвар эциг.

– Я Саяд, ахътин тІвар чи тухумдик квач эхир. Ам ви рикІел гъинай акъалтна?

«– Ширин вах, зун гъа харапІадай катдайла, рекъе-хвала, акуна къаз кичІела, далдайрикай катдайла, за ваз ахъайначирни, ятахдал алай кицІери кукІварзавай чкада, къве чубан гадади зун къиникъикай хкуднай. Абурун серкердин тІвар Алимегъамед халу тир. Ада заз бубавал авуна. ТІуьн, партал, пакадин йикъан хурушумар хъайила, са жегъил чубандив, зун Арагърин къаншардиз къван рекъе тваз тунай.» – Гъа инлай аялдин тІвар Алимегъамед хъана. Адалай къулухъ са къадар йисар алатна, Алимегъамедакай викІегъ гада хъана, халайри чпел чан аламаз, адаз Балахалум гъана, ам динж хъанвай.

Гъайиф хъи, садра кІвач къванчихъ галкІайди, винелди къарагъдалди, дуьшуьшдин кІула дуьшуьш жез, кІвачІел акъалтиз четин жада лагъайвал, сусаз са бицІи гадани хъанваз, шадвал кваз, келемар авай салал фенвай Алимегъамед.

Салал кІвалахал алайбуру адас мубаракарни авуна. Нисинин фу тІуьнни сад хъана, кве гъили руфун къуна, Алимегъамеда чилел къуьруьгиз эгечІна. Хабар къур гафаризни жаваб жагъин тийиз, инсанриз, чпи вуч авун лазим ятІа, чин тийиз вахт физвай.

– И йикъара, экуьн кьиле амаз, фургъун гваз къвездай Сийидни атанвач. Духтурдиз тухудай ам.

– Да, кве балкІанрин кІвачериз леэнар ягъиз ақунай заз. Белки, гила-мад кьвен.

– Ингье, Аллагъдиз шукур, ам атайди.

– Фад, Сийид. Алимегъаммед стІалжем хъанвай хъинди я, духтурдиз тухудайвал!

Къвед-пуд касди, тентес хъанвай Алимегъамед, кІаникай самар экІяйна, кве гадани галаз, духтурханадиз тухвана. Сийида балкІанрик тади кутаз, важарар хъуткъунарзавай. Духтурдив агакъунни сад хъана, Алимегъамеда чан гунни.

Начагъди гваз атанвай фургъундин кьилив агакъайла, дежурный духтур атана, пелел гъил эцигна ва дамаррин кІвалах ахтармишайла, пашмандиз лагъана:

– И кесиб гададиз чи куьмек лазим къвезмач. Рагъмет хъурай вичиз. Хутахна, сурун ая. Фургъун, мейитни гваз, Гъуланан кІвализ агакъунни сад хъана, кІвалел шелрин ван ақалтна. Сусаз хъайи гададал, бубадин тІварцІиз ухшар, Пирмегъамед эцигна, шадвал ийизвай Балахалума, чІарар чухваз йикъ авуна.

Мад сеферда Гъуланан варцел йикъер пайда хъана. КІватІ хъайибуру, шелрик, Саядан ва Алимегъамедан тІварар кутазвай. Алимегъамед секинарна. Пирмегъамед, са къадар яшар жедалди, чпи хвена. Школадиз фидай яшариз ақъатай Пирмегъамедан къайгъуяр хала Гъулана, адалай алатайла, адан чІехи гада Ханэмирани Бидиржагъана авуна. Ханэмирни кьейила, ам Бидиржагъанани гъуьлуьн стха Сефера, чпин руш Жагъанхалумахъ галаз, вахни стха хъиз, чІехи авуна.

ЦӀийи тӀварар

ГЪУЪРМЕТЛУ КӀЕЛЗАВАЙБУР!

И мукъвара чи редакциядин тӀварцӀел яргъал Тюмендай, ана фадлай уьмуьрзавай Зиядрин Замиг лугъудай касдилай чар атана. Амни иниз, хейлин жегъил лезгийар хъиз, зарул къисметдин лепеди, багъри чилел хзан хуьз жегдай къулай шартӀар тахъуни акъудна.

Вич гъурбатдин мишекъат чилел алатӀани, ватанперес гададин рикӀ диде ватандихъ – КӀӀар районда авай Камарван хуьруьхъ, цӀай къуна, кузва. ИкӀ тирди ада чаз рекъе тунвай кагъздай ва адахъ галай шииррайни малум жезва, аквазва.

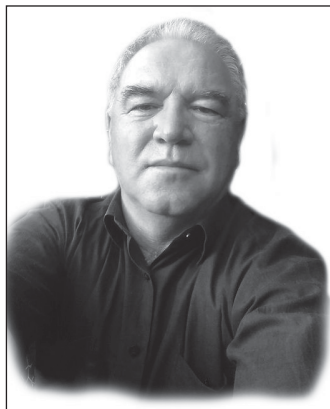
Азербайжандакъилинобразованиекъачунвай Замиган яратмишунар чкадин нугъатдин таъсирдик ква. Чна бур, литературный чӀалаз жезмай къван мукъва авуна, куь вилик эцигзава. Гзаф хуькуьрун хъайитӀа, абурук квай милли къеж, дад квахъда.

Чун умудлу я, яратмишиз, чӀалални вичин винел кӀвалахиз, гележегда Замиган эсерар нугъатдин таъсирдикай михъиз азад жезда.

Гъилевай йисан гатун эхиррай – им шад кӀвалах я – Бакуда «Аламдин улубар» сериядик кваз, Замиг Зиядринан сифте ктаб акъатда.

Ам кӀелзавайбуру, са шакни алачиз, хушдиз къабулда. Ихътин инанмишвал чаз, адан шиирра куькӀвена кузвай лезги руьгъди, багъри ерийриз вафалувилив ацӀанвай къизгъин гъиссери, таза образри кузва.

Чаз, «Самур» жсурналдин редакциядин коллективдиз, жегъил шаирдихъ яратмишунрин четин ва важиблу рекъе еке агалкъунар хъана кӀанзава.

Замиг ЗИЯДРИН

БУБА, ДЕВРАН ДЕГИШ ХЪАНВА...

(Шиирар)

ХВА Я ВУН, ХВА!

Хайи дидед пелез къий чун,
Хва я вун, хва, лезги стха!
Дидед ценцел капӀун¹ герек,
Хва я вун, хва, лезги стха!

Чи халкъдин тӀвар хкаж авур,
Чи пак тӀаратӀ къаш – таж авур,
ТакӀан къилел къван авудур,
Хва я вун, хва, лезги стха!

Вун женгера аслан хъана,
Рехъ къалурдай султан хъана,
Юлдашриз на рикІ – руьгъ гана,
Хва я вун, хва, лезги стха!

Авадра на душманд иви,
Кикер хци лекъ я вун чи,
Гъар камунал вун кІвенкІвечи,
Хва я вун, хва, лезги стха!

Душмандин пайдах авудур,
Ягъийрин ратар авадур,

Ял такІанбур пашман авур,
Хва я вун, хва, лезги стха!

Вун къегъалрин къегъал я чи,
Уьткъемвал кваз я кІвенкІвечи,
Къилих миxъи, гъил я эрчи,
Хва я вун, хва, лезги стха!

Пара кІандай чи дидейриз,
Гайи гафун чгъайди² хъиз,
Дамах гъидай чи рикІериз,
Хва я вун, хва, лезги стха!

АЛПАНРИЗ!

Каспидилай Къавкъаздалди
Цал парудлай³ Араздалди,
Гегъенш чІехи чилер авай,
Вад агъзур йис гелер авай,
ЦІай Алпандин рухваяр – чун,
Шарвилидин архаяр – чун!

Чи лезгияр – чи цІахурар,
Чи рутулар, чи агъулар,
Будукъарни хиналугъар,
КърицІарни чи удинар,
Са бубадин лекъ рухваяр,
Тек амукъдач, стхаяр чун!

Ахгатин чун, хвена са-сад,
Чаз Алпанди ганва къуват.

Чахъ бубайри кутур такъат,
Чан эцигна хвенай тІаратІ,
Ша, чна ам хкаж хъийин,
Халкъди къилел ам таж хъийин!

ТІвар вине хъуй чи бубайрин,
Къил тик къурай чи архайри.
Гъажи Давутан штулар,
КІири Бубадин хтулар,
Я лезгияр, я рутулар,
Таваспаррин дувулар!

Пара хъанва къе душманар,
Ахгат сесцик⁴, я Алпанар.
Чи бубайриз жеди хвеша,
Санал хъунухъ тунвай веси.

АЛПАНДИН ЦІАЙ РИКІЕВАЗ

Алпандин цІун рикІер – чун,
Къавкъаз чгъай лекъер – чун!
Чун, аманат бубайрин,
Шарвилидин рухвайрин.
Гъажи Давуд рикІел гъваш,
Гъадан мурад мецел гъваш.
Къавкъаз юзур чкадлай,
Алпан хтуй цаварлай,
Къарагъ кІвачел, лезги халкъ,
Виридилай сейли халкъ!
Ша, къуьн къуьнуьв ахгудин,
ТІаратІ къилел ахкъудин.

Чи рухвайри женг чІугур,
Чилер гъилияй физ магур⁵.
Дерейрай «селлер» хъана,
Гаф къетІи эллер хъана.
Къив ягъадай лекъер жен,
Халкъ кІани тир рикІер жен!
РикІел хкваш Жаваншир⁶,
Вараз⁶ бадин рекъяй фир.
Шаргир⁶, Ваче⁶ лекъер,
Ватандихъ кай рикІер.
Чи балкІанрин кІур хкъур,
Чилер гъилияй физ магур!

САЛАМ ЦЕ СА!

Алпан къулан⁷ къилин шегъер –
Къепеледиз салам це са!
Тарихар хвей Мингечавир
КІанда рикІиз – салам це са!

Вач КІелетиз, рикІ алахърай,
Сумугълариз салам це са!
Вач Огъуздиз, эл шад хъурай,
Филифариз салам це са!

Мучугъ акваз вун Лацуз вач,
Дуружадиз салам це са!
Камарванда булахранал вач,
Шимердагъдиз салам це са!

Чи яйлахрай Кчандал вач,
Къуруш хуьруьз салам це са!
Ният къуна Шалбуздал вач,
Земзем вириз салам це са!

Ахцагъарин накъв иер я,
Шарвилидиз салам це са!

Чеперин сув пек⁸ цуьквер я,
Миграгъ хуьруьз салам це са!

Рчалдин яд кІан ятІа ваз,
Гергер вацІуз салам це са!
Хачмаз, Худат кІан ятІа ваз,
Муьшкуьр тамуз салам це са!

Магъарамдхуьр дамахдай яхъ,
Къулан вацІуз салам це са!
Дербент шегъер къужахда яхъ,
Каспи гъуьлуьз салам це са!

КцІар, Къуба – гегъенш рикІер,
На Шагъдагъдиз салам це са!
Лезгистандин гегъенш чилер –
Чи Къавкъаздиз салам це са!

Халисан хуьр Севреган я,
Туьхвей къулаз салам це са!
Замиган хуьр Камарван я,
Женнетд юкъваз салам це са!

БУБАДИН СУРУЗ ШИКАЯТ

Буба, сурал ви къведа зун,
РикІе гафар пара хъанва.
Вилер ацІуз хъиткъинда зун,
Дердер, гъамар пара хъанва.

На туна фей пунар амач,
Ви бахчада гатфар амач,
Цуькверин ни, шагъвар амач,
Буба, девран дегиш хъанва.

На кІватур къван девлет фена,
РикІяй кутур зегъмет фена,
Къилинди: деб-адет фена,
Буба, девран дегиш хъанва.

Тар хъжедай къелем амач,
Чал, халкъ хуьдай этем амач,

Гафунихъ гуж, я тІем кумач,
Буба, девран дегиш хъанва.

Хугун тийиз чаз бегъерар,
Хъел хъана мад на цай тарар,
Цуьк къуранваз къевезва гатфар,
Буба, девран дегиш хъанва.

Киремитдин⁹ къавар амач,
Чубарукрин мукар амач,
Паруда ви къванар амач,
Буба, девран дегиш хъанва.

ЧкІизва цал ви рухайрин,
УстІарар яз буш гафарин,
ЛукІар хъанва чеб папарин,
Буба, девран дегиш хъанва.

Чун накъанан аялар я,
Къе стхаяр усалар я,
Гъар сад сана, «къавалар»¹⁰ я,
Буба, девран дегиш хъанва.

Чалаз къимет, гъурмет амач,
ГъалатI тирдаз туьгъмет амач,
Гунагъкардиз лянет амач,
Буба, девран дегиш хъанва.

Дишегълийрин къил цавуз я,
Салибурун¹¹ къил агъуз я,

Пул авайдан гъил гужлуз я,
Буба, девран дегиш хъанва.

Рехъ къалуриз хуьре – куша¹²,
Вуч жеда, вун садра хъша!
Ацукъда чун санал, къаншар,
Буба, девран дегиш хъанва.

Авай гъава къуна жуваз,
Хушбахт я вун, къе чун такваз,
Хабар гуди шейтIанди ваз,
Буба, девран дегиш хъанва.

ВАТАН ВУЧ Я?

Ватан чил я, къеб хъанавай,
Гине дидед хъиз хъенавай,
Зи бубайрин макандавай
Ватан зи пун кувай чил я!

Ватанди чаз ганва бахтар,
Виридаз хъиз аял вахтар,
КIел-хеб хуьдай гегъенш дагълар,
Ватан зи пун кувай чил я!

Ватан къул я, кана туьхвей,
Цавай лекьер – рухваря фей,

Зи халкъди чан эцигна хвей,
Ватан зи пун кувай чил я!

Диде – буба къаткай сурун
Къилин къванцихъ агат, ша, вун,
Ваз чир хъурай, ватан абрун,
Ватан зи пун кувай чил я!

РикI галатна, кIанда рахаз,
Адаз герек ватан ахкваз,
Ватан вуч я, чир хъурай ваз –
Ватан зи пун кувай чил я!

ГЪИНАЙ ЧИР ХЪУЙ?

Гъар са хуьруьхъ нугъат ава,
Гъар гафуник къуват ква,
Дерт эх идай такъат ава,
Хайи чIал чаз гъинай чир хъуй?
Хъсан хъана за къатIанай,
Зи бубаяр гъикI раханай,
Абру туна чаз чи чIал пай,
Хуьдай чIал чаз гъинай чир хъуй?
Чи албанрин къилин шегьер,
Бубайрин пун Къвепелен къер,
Гила фикир ая, эллер,
Къакъан цал чаз гъинай чир хъуй?
Гъам Эминаз, Сулейманаз
Хъанвайди я ширин аваз,

Кхьинарни виле такъаз,
Гаф шумал¹³ чаз гынай чир хъуй?
Чеперизни, мад Лгариз,
– Ахцагъай тир зи бубайриз,
Чи хуърериз, чи убайриз,
Гаф скъал чаз гынай чир хъуй?

ЯЛГЪУЗ АМА

Яйлахдавай гимред чка,
Чун галачиз ялгъуз ама.
Эллер фена пара яргъаз,
Чун галачиз ялгъуз ама.

Буба ватан тир пунаяр,
Гум акъатиз кай кумаяр,
Даях хъайи чаз гимреяр,
Чун галачиз ялгъуз ама.

Чи бубайрихъ галаз рахай,
Гувай сирер маса тагай,
Къакъан къвалар тарих алай,
Чун галачиз ялгъуз ама.

СверкI экъечIна чи пунадал,
Ранг элкъвенва къе къацудал,
Залан ягъи алаз кIулал,
Чун галачиз ялгъуз ама.

Негъ авуна чи дегъ сурар,
Сурар къене гъатна хулар,
Руьгъери гуз чаз сеперар,
Чун галачиз ялгъуз ама.

Ватандихъ чун хъайла цIигел,
Вахт жагъурна хъша хуърел,
Сейли ксар жедай кимел,
Кимин къванер ялгъуз ама.

1 – капI (*намаз*)

2 – иеси (*сагъиб*)

3 – Дербентдилай

4 – сад-садав

5 – гумир

6 – Алпанистандин шарар (*пачагъар*)

7 – девлет

8 – хъуьтуьл

9 – хъенчIин

10 – музыкантар

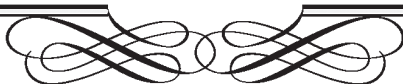
11 – агъсакъалар

12 – кетандин ник

13 – къакъан, мас квай.

Гьыкаят

Абдулбари
МАГЪМУДОВ

МАЖАР

ИБЛИС

Аллагъди руквадикай инсан яратмишдайла гзаф фагъум-фикир авуналдай. Са шумудра чӀуриз, мад туькӀуьр хъувурдалай кьулухъ, ам исятда авай суфатда аваз куьтягъна, ахпа беденда руьгъни туна, дуьньядиз акъудна. Аквадай гьаларай, Худа вичин кӀвалахдал рази хъанвай хътинди тир.

– Яб це, Адам, – лагъана Аллагъди лезги чӀалалди (Скобкайра кьейд ийин: сифте дуьньядиз акъатай чӀал лезги чӀал я) – Кьил ганва за ваз фагъум – фикир авуна писни-хъсан чир хъун патал. Вилер ганва за ваз дуьньядин гуьзелвал акун патал. Япар ганва за ваз тӀебиатдин сесерин назик, хуш ванер хъун патал. Гъилер ганва за ваз зегъмет чӀугуна уьмуьр абад ва хушбахтлу авун патал. Килиг, ксай месик иситӀа за садазни гудайди туш. КӀвачер ганва за ваз и дуьньяда кьекъвена, гъина гъихътин девлетар ва няметар аватӀа жагъурна ишлемишун патал. Де гила алад, Инсан, яшамиш хъухъ женнет багъда – дуьньяда.

Фена Адам кӀвачи-кӀвачи, кьекъвена ам и кьил, а кьил авачир дуьньяда. Акуна адаз Халикьди цава рагъни варз куькӀуьрнава, гуьлчимен яйлахар атирлу цуькверивди безетмишнава, чиляй къайи булахар чар-чар кьилеллаз акъатзава, тамара емишар, чуьллера техилар лепе гуз акъвазнава кьезил шагъвардал. Ашукъ я Адам дуьньядин гуьзелвилел, мублагъвилел. Дадмишзава ада са-са нямет. Пара тӀямлу я абур! Адама кьве гьилни хкажна цавариз:

– Эй мергъяматлу ва регъимлу Аллагъ!

Гаф сиве амаз бирдан адан къамухъ са затӀ галуькна. Пис тӀар хъана Адамаз. Вич лугъумир кван, адан къамал кван гьалчайди иблис тир. Хтана инсан перт яз Аллагъдин патав, лагъана:

– Эй регъимлу Худа! Вири хъсан я и дуьньяда. Гаф авач, машаллагъ! Амма вучиз вуна зун яратмишдайла къамухъай заз пуд лагъай вил авуначир?

– Низ чидай алчахди кьулухъай ядайди, – жаваб гана аяндар Худади.

– Захъ тӀушунна гъазурнавай кьар амач. ГьакӀ хъайила, завай вун чукӀурна цӀийи кьилелай туькӀуьр хъижедач. Мажални авач заз исятда. Мад вучда кван. Жуваз гайи йикъал рази хъухъ, аси жемир. Са меслят кьалурда за ваз, Инсан: мукъаят хъухъ кьулухъай ядай иблисрал. Алдатмишиз тамир жув.

МЕЗ ВА САРАР

Пагъ, ам гъич галат жедайди тушир! Пакамлай няналди Мецин пеше акъваз тийиз рахун тир. Низ къайгъу авай, эгер ада са камаллу гаф лагъанайтIа, са хъсан меслят къалурнайтIа, са мийир-жемир лагъанайтIа. Ваъ, и Яргъи Мециз кIанзавайди анжах рахун тир. Лавгъа я ам къадар авачир къван, рахшандар ийидай ада масабурукай, тикъетар ядай... Эхирки, вири икрягъ хъанвай адакай.

Сифте садани лагълагъчидиз яб тагуз хъана. Рахурай вичин мичI рекъидалди, галат хъайила акъвазда ам, лагъана. Амма Яргъи Мециз акъваздай гъич хиялни авач.

Эхирни са юкъуз Сарари адаз несигъатар гуз башламишна:

– Хъана, я Мез, вун гъикъван рахада? Са геренда къванни акъваз, секин хъухъ.

– Квекай ни хабар къазва? Куън вужар я заз акъулар гуз? Гъардаз вичин пеше авайди я: зи пеше рахун, куъ пеше – акагай вуч хъайитIани жакъун. Гъа-гъа-гъа! – ягъанатдив хъурена Мез.

– Вун гъахъ я инал: Гъардаз вичин пеше авайди я. Амма рахунин къадарни авайди я эхир. Вучиз вуна гъакI гъейрибур инжиклу ийизва?

– Ам куъ буржи туш! Ван хъанан? Зи яб тухумир!

Хъел атана Сарариз: гъикъван яб гун Яргъецан барбийриз? Сарарихъни нервиар ава ман.

– Де хъана, бес я алачиз рахазвайди.

– Акъваздач! – гъарайна Меци.

Сарарини яваш-яваш Мез кIасиз башламишна. ТIар хъана Мециз вижеваз. Минетзава ада гила вич ахъая лугъуз. Амма Сарари генани чуькъуьзва Мез.

– Аман, тIар ж...ж...зва!

– Гила къванни секин жедани вун?

– У-у-у-н, – са гужалди жаваб гана Яргъи Меци...

Заз хабар хъайивал, гъа чIавалай инихъ Мез алачиз рахазмачалда. Гагъ-гагъ бязибуруз несигъатар гудалди, къуват къалурун хийирлу я.

ТУМНИ КЪИЛ

Са сеферда гъулягъдин Тумни Къил гъуьжетра гъатда къван. Тумуни Къилиз лугъуда:

– Я Къил, икъван гагъда вун вилик кваз, зун ви гуьгъуьна гъатна физвайни чун? Гила, дуст кас, зи нубат я – зун вилик, вун зи гуьгъуьна аваз фида. Рази яни?

– Ваъ.

– Вучиз?

– Вучиз лагъайтIа, ам мумкин кIвалах туш. Эхир хъсан къведач чи, – наразивал къалурна Къили.

– Ваъ, – кIевивал ийизва Тумуни, – гила маса девир я. Гила зун вилик, вун къулухъ жеда.

Гъуьжетда эхир са пад буш хъун лазим я. Чара хъанач Къилиз ва ам Тумунин теклифдал рази хъана. Гъа икI, Тум вилик, Къил къулухъ галаз физва

абур кьулу-кьулухъ виликди. Физва абур, физва абур, физва... эхирни аватда кьведни царалайгъуз дерин дагъардин кланиз. Тар хъана абуруз. Гила инай гьикI экъечIиз кланз, амма саклани жезвач адавай.

– Гъан, гила вучда?! Гъарайна ийир-тийир хъайи Тумуни.

– Бес за ваз акI кьиле фидайди туш, чи эхир хъсан жедач лагъаначирни!

Мажбур жеда Тум Къиливай куьмек тIалабуниз. «Мад вучда? Къеве гъатайдаз куьмек гун хъсан кар я», – лагъана Къили ва ам вилик экечI хъувуна. Четин хъанатлани абур дуьз рекъел акъатна. Тумуниз вич батIул тирди чир хъана:

– Дугъриданни, къеве гъат тавун патал ва анай экъечIун патал Тум ваъ, халис Къил герек я къван, – лагъана ада Къилин гуьгъуьна аваз фидай чIавуз.

Яраб чи уьлквени исятда Тум вилик, Къил адан гуьгъуьнаваз виликди физватIа гъа!

РЕХИ ФЕРЕ

Сифте кака хана мукалай къарагънавай Рехи Фереди магъледа ван гъатдайвал акъваз тийиз гъарайзава, на лугъуди, ада къизилдин кака ханва.

– Къа-къа-къа! Къа-къа-къа! – секин жезвач ам саклани.

Адан ванцел вичин шарагарни галаз чIура авай Диде Къаз теспача яз гъаятдиз хтана.

– Ана гьикI хъана, я фере? Вак гъарай-вургъай ква хьи! – жузуна ада.

– Къе за са кака хана е! – жаваб гана Рехи Фереди уьзягъдиз.

– Къалура къван.

КилигайтIа, са гъвечIи кака я им.

– Гъа и кака хана лугъуз яни вуна мягълейра ван тунвайни?

– Гъун бес!

– Йоъ, гъуд къван еке кака хайила чна са чукъни ийидач эхир, – кьил галтадна Диде Къазра нарази яз ва ам шарагарни галаз чIуруз хъфена...

Чпин шеледа шумуд цIам аватIа хъсандиз чин тийидай бязи гьукумдарри трибунадихъай, хуруз гъуд ягъиз, ийизвай рахунрихъ яб акалайла, Рехи Фере рикIел кьведа зи.

КЪВЕ ГЪИЛ

Хъана къван хъанач къван кьве гъил, са буба Къилин, са диде РикIин кьве велед-къветхверар. Абур сад-садаз акъван ухшар тир хьи, гъим вуж ятIа чир хъун четин тир. Дидедини бубади абуруз ажайиб тIварар ганвай: садаз ЭрчIи, муькуьдаз Чапла лугъуз эвердай абуруз. Милайим ва регъимлу РикIи гъа сад хътин къапарай нек гуз, гъа сад хътин пек-партал алукиз, абур хуьзвай. ЯтIани, тIебиатдиз чпиз сад хътин къатIунар ва зигъин ганвайтIани, ЭрчIи зирек тир. Бубади са кар буюрмишайла, ам гъсятда вилик экечIдай. Чапла, лагъайтIа ахпа адан гуьгъуьнал жедай, Гъатта хуьрек недайлани ЭрчIиди тадиз тIур къачудай. Эгер Чаплади къачуртIа, бубади адавай тIур вахчу лагъана эмир ийидай. Гъугъуьнлай, мектебдиз клелиз фейилани, кхъинар кхъидайди ЭрчIи тир. Чапладиз амуькдаиди, чарчин къерехдал ацукъна, кхъинар гьикI ийизватIа тамашун тир.

Къад сеферда дуьньяни Чехи ракъинал чарх яна, къад сеферда тIебиатди вичин къацу либас алукиз-хтIуна. Са вахтара къурай цIамар хътин шуькIуь

ва назик кве гълни члехи ва кьуватлу хъана. Гила абурулай алакь тийидай са кар-кеспини авачир. Хуьре-кIвале абурун тариф акъатна, абурал пехилвалдайбурни хъана. Амма ЭрчIидини Чаплади абуруз яб гудачир. Абур гъамиша кIвалахдайлани, хуьрек недайлани, ял ядайлани, ксудайлани, мел-межлисдани, жемятдин хийир-шийирдални, са гафуналди, гъамиша санал жедай. Дуьз дагъайтIа, вучиз ятIани, кьвал-кьвалаваз санал алайтIани, ЭрчIи вилик акатдай. Чапладиз ЭрчIи хайи стха хъиз, кIандай ва гъавилай ада ихътин «куьлуьшуьлуьйриз» яб гудачир «Вуж вилик хъана вуч ава, – лугъудай ада, – чун жуван хайи дидединни бубадин веледар тушни, чна кьведани гъа са кар-кеспи ийизвачни, гъа чун патал ийизвачни?» Буба Кьилни диде РикI абурулай гзаф рази тир ва абур играми тир.

Къуй абур чпиз бахтлу яз яшамиш жез амуькрай, хабар никай гун за квез, хабар кьунши хуьревай дишегъли Акъванархалумакай. Адан пеше бегълеяр хрун тир. Дуьз лагъайтIа, и хуьре бегълеяр храдай маса устIарарни авай. Амма Акъванархалуман къешенг рангарин гиширдин бегълеяр хуьре виридалайни иербур тир ГьикI ятIани са сеферда кьунши хуьруьз фейи диде РикIиз Ахъванархалуман иер бегълеяр аквада кьван РикIиз гзаф хуш ва бегенмиш жеда и бегълеяр. Лугъуда вичи вичиз: «Ибур зи ЭрчIидизни Чапладиз лайихлубур я!» Къачуда ада и бегълеяр, хкведа хуьруьз, лугъуда вичин рухвайриз: «Ма чан балаяр, квез иер бегълеяр! Къуй абуру квез чпин чимивал гурай, кIвалахда – куьмек». Шад хъана ЭрчIидизни Чапладиз. «Вун пара сагърай, чан чи РикI диде, – лагъана абуру. – Чна ви хъсанвал гьич садрани квадардач».

Йикъарикай гъафтеяр жез, гъафтейрикай варцар жез, варцарикай йисар жез вахтар алатна. Гила никай хабар гун за квез, хабар Чапладин Бегъледикай. Вич лугъумир кьван, ам, са себелни авачиз, масадбурал пехилди тир. Иллаки ЭрчIидал. Са сеферда ада вичин Чапладиз амалдарвилелди юмшагъ сесиналди икI лугъуда:

– Валлагъ, чан Чапла, диде РикIиз вучиз вун хуш туштIа, зи кьил сакIани акъатзавач ман Яраб вучиз ятIа?

– Хъайи кар-затI авани? – жузуна фендигардин гъавурда акъун тавур Чаплади.

– Мад вуч жеда кьван, – сес хкажна Бегъледи. – Вучиз буба Кьилини диде РикIи гъамиша ЭрчIи вилик кутазва. Вуч хъсан затI хъайитIани сифте адаз гуда. Вун абуру адаз шакIуртвиле кьунвайди я, шакIуртвиле. Вун абуру са кар-кеспи алакь тийидай гъакIан са кьаралту яз гьисабзавайди я.

Яб гана Чаплади адан гафариз, яб гана, амма сивяй гафни акъуднач. Абур гъа и кьал-макъалрик квай чIавуз инал диде РикI дуьшуьш жеда. Агъвалатдин гъавурда акъур ада лагъана:

– Чан балаяр, куьн ягълмиш я. Гьи тIуб атIайтIани, дидедиз сад хъиз тIар жеда. Заз куьн кьведни сад хъиз играми я, кIан я. Амма такIан жезвайди чIуру амалар, герек авачир гафар-чIалар арадал вегъез чи араяр турши авун я. АкI жемир.

Диде РикIин несигъат Бегъледи кьунач. Идаз акси яз, ада ацукъай-къарагъай чкадал, йифиз архайинвал кьачудайлани, Чапладин зегъле тухуз хъана. Цин стIалди кьванцяй тIеквен акъуддайди хъиз, эхирни Чапла Бегъледин чIуру гафарин есирвиле гъатна: «Валлагъ, зи Бегъле гъахъ я е! Бес я, мад за ЭрчIидаз шакIуртвал хъийидач...»

Са гъяд юкъуз буба Къили ЭрчИдизни Чапладиз вичин патав эверна ва абуруз ихътин буйругъ гана.

– Чан рухвар, зун гила такъатсуз хъанва, завай кар-кеспи жезмач. Куъне, къегъалри хъиз, чи кІвалерал пару чІугу. Герек затІар вири за гъазурнава. Къарагъ, кІвалахдив эгечІ.

– Зун къведач, – атІай жаваб гана Чаплади.

– Вучиз? – жузуна Къили.

– ГъакІа, – хъел кваз рахана Чапла. – Ви рикІ алайдав эцигиз тур. Чехи устІардив эцигиз тур. Зун куъ вуж я къван? ЭрчИдин гъилибан. ШақІурт. Вач-хъша. Вуна, буба Къил, заз садрани къимет гайид туш, садрани заз гъурметнач, хатур хвенач.

– Вун буд алатай араба хъиз фимир. Акъваз, қван, – хъел атана Къилиз. Абур вуч гафар я? За ваз гъурмет тийидайтІа, къизилд сят ваз багъишдачир. Ахмакъ! ЭрчИдиз за садрани ваз хътин пишкешар авурди гуш. ЯтІани ада чуйкъни ийизвач.

«ЭрчИди тахсир хиве къуна, лагъана хъи, дугъриданни, вич себеб яз са шумудра ада тІарвилер авунай. Амма абур къасухдай ваъ, вичин парвасузвиляй хъайид тир, адавай багъишламишун тІалабна ва къедлай къулухъ мад хъийидач лагъана гаф гана ИкІни терс Чапла чІалал атанач. Ада вичи, ЭрчИ галачиз, сада вичин пай цал къилди эцигда лагъана. Буба Къил адал хъурена:

– Хкажиз тежер къванериз ялмир, хата жеда.

Амма Чаплади яб ганач ва ам пару эцигунив эгечІна. ЭрчИ патав акъвазна адаз тамашзавай. Ам четин чІавуз Чапладиз куъмек гуз гъазур тир. Са арани фенач, Чапладай гъарай акъатна. Вич лугъумир къван, залан къван хкаждайла, тІем акакъ тавуна, кІанчІал тІупІал алуқъна! Ивиар физвай тІуб акурла, диде РикІи суза авуна ва куъмекдиз гъарайна. Гъасятда ЭрчИди Чапладин иви физвай тІуб кІевиз къуна, адай иви акъуднач. Ахпа ада дамардин пеш эцигна, жунадал кутІуна, ам жерягъдин патав тухвана.

– Иви акъуд тавуна хъсан хъана, – лагъана жерягъди хирез килигайдалай къулухъ. – Хер фад сагъ хъжеда. Зи патав гъаначиртІа, хер ниринламиш хъун мумкин тир. Стхадин гъакъиндай вахтунда къайгъу чІугунай ваз аферин, ЭрчИ.

Жерягъди хирез са гъихътин ятІани цуъкверикай вичи гъазурай дарман яна, абур рекъе хтуна. КІвализ хтайла Чаплади буба Къилизни диде РикІиз жерягъди ЭрчИдиз вучиз аферин лагъанайтІа ихтилатна ва вич батІул тирди хиве къуна.

– Чир хъухъ, – несигъат гана абуруз буба Къили, – гъикъван писди яз хъайитІани, кІеве гъатайла гъарайдиз сифте гъай лугъудайди ви стха я.

ГъакІ хъайила, зи келимаяр садрани рикІелай физ тахъуй. Им зи веси я квез.

Бес Чапладин Бегъле гъикІ хъана лагъана хабар къуртІа, футфа кутаз вич чІуру рекъе турдан гъавурда акъур Чаплади, адаз мад яб хганач. Хзанда цІийи къилелай гъурметлувал ва адалат гъат хъувуна. Идалай гуьгъуьниз ЭрчИни Чапла, чпин умуьр амай къван, хушбахтлу яз яшамиш хъанай. Гъабур гъана амаз, зунни иниз хтана.

СА СЕФЕРДА...

Са сеферда тарсарилай кьулухъ, югъ мичи хьанмаз, бирдан кевиз гъарагъай ван акъатна:

– Э-гье-гъей! Тадиз вири инал кватI хъухъ! Вири!.. Вири!..

Гъарайзавайди Эвер гунин ишара тир. Гъясатда акъатай Суалдин ишаради теспача яз жузуна:

– Вуч хабар я? Вучиз кватI жезвайди я?

– Вак кIусни къалабулук акатмир. Вири атурай, ахпа лугъуда, – секинарна ам Точкади ва вичин патав адаз чка къалурна. Элкъвей Точкади вичин патав адаз чка къалурна. Са декъикъбани арадай фенач, вири кватI хъана: элкъвей Точкани, далдамдин кIар хътин Эвер гунин ишарани, мукал хътин Суалдин ишарани, чубандин дашунин тумпус хътин Кавычкаярни, къветхверар хъиз сад-садаз ухшар авай Къве точкани. Гъатта Запятойни атанвай. Анжах тек са Запятой галай Точка атанвачир.

Къецихъ къаю, гишин жанавурди хъиз, къув язавай. Классдани са акъван чимини тушир: кудайди къенятзавай.

Вири кватI хъайила, Точкади, къуьзъу итимди хъиз, уьгъуь яна, яцIу, ифей сесиналди лагъана:

– За квез са хабар гузва: и чи Эвер гунин ишарадиз квел гъидай са меслят ава. Де лагъ, ваз вуч лугъуз кIанзаватIа, – элкъвена ам вичин патав дуьз акъвазнавай Эвер гунин ишарадихъ.

– Юлдашар! – кевиз, шуькIуь ванцелди рахана ам. – Зи къилиз цIийи са фикир атанва. Ша чна хъуьтIуьн яргъи йифер шаддиз, манияр ягъиз, къуьлер ийиз акъудин!

– Вучиз? Къуьлер ийиз чун вун къван къудур хъанвани? – хъел атана Суалдин ишарадиз. – Вуч герек я чаз, къенин къан къене, а ви хкадар авунар? ТахъайтIа чаз маса дерди амачни?

И Эвер гудайдини Суалар гудайди сад-садахъ галаз къадачир, абур гъамиша гъуьжетра жедай. Ингъе и сефердани.

– Я патяхъ мукал хътинди, за са гаф лагъайла, вун барут хъиз туьнт жеда. Низ герек я а ви суалар? «Вучиз» «Вуч паталди?» лугъуз, вун, шкъакъ хъиз, чандилай алатдач. Жуван кIах хвена ацукъ. За жемьтдин вилик цIийи фикирар, цIийи теклифар эцигзава. Вун виридан векил яни къван?

– Я чарадан гъилевай лаш, ви рахунри чи руфун тухарзавач. Бес я вуна чаз гайи къван эвер гунар. Ша чун къецин къан къене авай гъалдикай, бес тежезвай ктаб-дафтардикай, мекъи классрикай рахан. Ваз кIанзава чна ина, женжел аялри хъиз, цIингаварна. Вучиз, вуч паталди?

– Де хъана, кIекер жемир куьн, – секинарна эхир Точкади абур. – Къуй амайбурни рахурай. Дяведилай меслят хъсан затI я. Низ вуч лугъуз кIанзаватIа лагъ.

Яргъи рахунар хъанач. Рахайбуру суалдин ишарадин тереф хвена. Виридан фикир чир хъайила, Точкади лагъана:

– Квез вуч аватIа чидани, ша чун чаз акур – такурдакай, ван хъайи – тахъайдакай, пис ва хъсан кIелзавай аялрикай, чи къилел атай вакъийрикай рахан.

Вири рази хъана. Анжах са Эвер гунин ишаради чукъни авунач.

– Акі ятІа, – лагъана Запятойди Точкадиз, – чи рекъик сифте гулар вуна кутур.

Точкади, туьтер ачухна, лагъана:

– Зун аламат жезвай са кар ава. Бязи аялри (зун гъвечІи классра кІелзавайбурукъай рахазвач) чІехи классра авайбуруни диктант ва я упражнение кхьидайла, чун гъа акатай чкайрал эцигзава.

– Аялар амукуьуй, бязи студентризни чун дуьз ишлемишиз чизвач, валлагъ, – алава хъувуна адан фикир Кавычкайри. – Ахътинбурни ава хъи, гуя чун са куьнизни герек авайбур туш.

– Им еке ягъалмишвал я, – ихтилатдик Къве точка экечІна. – Куьне садра фикир це. Гъар са предложениедихъ акъалтІай са фикир авайди я. Ам куьтягъ хъайила, эхирда Точка, Эвер гунин ва я Суалдин ишара эциг тавуртІа, кхъенвайди какахъай хапІа хътинди жеда.

Гила за квез заз акур са агъвалатдикай ихтилатда. Са хуьре са гада яшамаш жезвай. Ам акъван темпел тир хъи, адаз тарсар кІелиз эсиллагъ кІандачир. Са юкъуз абурун классда дидед чІалай диктант кхьиде къван. Кхъена и гададини.

Амма Точка гынал, Суалдин ишара гынал, Запятой гынал, амай ишараярни гынал эцигдатІа адаз чизвачир. Фагъумна, фагъумна темпелди. Ваъ, са затІни чизвач. Вучда? Чухвана ада сифте вичин пел, ахпа къам. Маса чара тахъайла, ада диктантдин эхиримжи цІарце точкаяр, Суалдин ва эвер гунин ишараяр, запятояр, къве точкаяр, кавычкаяр эцигна ва абурун кІаникай икІ кхъена: «Гъарма вичин чкадал алад!»

Виридак хъуьруьн акатна. Сада руфун къуна, сада къвалар къуна, темпелдал бегъем хъуьруьнар авуна.

– Агъ женжел! – гъарайна Эвер гунин ишаради.

– Эхир гъикІ хъана? – хабар къуна Суалдин ишаради.

– Эхир гъихътинди хъанатІа, квез чир хъун лазим я: яна муаллимди адаз вижевай «къвед».

И арада Кавычкайризни са вуч ятІани лугъуз кІанзавай, амма Эвер гунин ишаради адаз акъваз лагъана, буйругъ гана:

– Акъваз! Квез лугъудай вуч авайди я, кесибар! Куьди чарадан гафар авайвал тикрарун я. Туьтуькуьшар я куьн! Попугаяр! Гъа-гъа-гъа!

– Вучиз чун анжах чарадан гафар хълагъдайла ишлемишда – кефи хана Кавычкайрин. Бес халкъдин мисалар кхьидайла газетрин, журналрин, ктабрин тІварар кхьидайла, чун бакара къвезвачни? Месела, «Лезги газет», «Кард» журнал кавычкаяр галачиз кхъин гъалатІ я.

Фадлай Запятойдиз вичел нубат атана кІанзавай. Ингъе, адални нубат атана:

– Бязи аялри фикирзава хъи, гуя запятой гынал эцигайтІа, предложениедин мана дегиш жедач. Им дуьз фикир туш. Жуван гафар за зи кылел атай са дуьшуьшдалди квез субутда. Яб це. Алатай вацра чи къуд лагъай «б» классда сочинение кхьиде къван. Вич лугъумир, инани кІелунал рикІ алачир са гада авай. Адан сочинениеда гафарилай гъалатІрин къадар гъаф тир. Муаллимди адаз, гъелбетда, яру карандашдал: «Сад» эцигна туна. КІаникай ихътин гафарни кхъена: «Итим хъухъ буба хътин, авам жемир». Муаллимди адавай и дафтар бубадиз къалурун истемишна. Гъелбетда, аялди ам бубадиз къалурнач, амма сивай лагъана: «Къе заз муаллимди буба хътин авам жемир», лагъана ва мад зун адан тарсаризни хъфидач».

И гададин буба камаллу кас хъана. Совхоздин кылин агрономвиле кВалахзавай ам хуьре виридаз гьуьрметлуни тир. Гададин гафар риклиз таклан хъанатлани, ада чубькни авунач, амма тарсарихъай атГун тавун кЕвелай тагькимарна. Пакад юкьуз фена ам дуьз мектебдиз, гъа муаллимдин кылиив ва ада хци лагъай гафар хълагъна. Муаллим агъвалатдин гъавурда акъуна ва ада гададив бубадин фикир сочинениедин эхирда вичи кхъей гафарал желбна: «Итим хъухъ буба хътин, авам жемир».

– Ви хци, – гъавурда туна муаллимди буба, – вичин зайифвилай запятойдиз фикир ганач ва ада зи гафар и манада аваз ваз хълагъна: «Итим хъухъ, буба хътин авам жемир».

Буба кардин гъакьикъатдин гъавурда дуьз акъуна ва ам муаллимдилаи рази яз мектебдай экъечІна.

– И мисалдай аквазвайвал, – несигъат гудай саягъда лагъана эхирдай Точкади, уьмуьрда гъар са касдихъ, гъар са затГунихъ вичин тайин чка хъун лазим я. Чекмечиди чекмеяр цун, ашпазди-аш гъазурун герек я. Чахъни гъар садахъ тийин чка авайди я.

– Иншаллагъ! – шаддиз гъарайна Эвер гунин ишаради.

– Яраб жеда жал? – шаклу хъана Суалдин ишара.

– Буьркбуьдан мурад экв акун я» – лагъана Кавычкайрини. И арада Эвер гунинни Суалдин ишараяр мад къалриз акъатзавай. Амма Точкади, гъамиша хъиз, и сефердани абур секинарна.

АЛАМАТДИН ТАЖ

Им хъайи кар яни, тушни чидач, амма халкъдин риваятри хабар гузвайвал, къадим заманада регъимсуз са пачагъ хъаналда. Кашак гъелек хъанвай халкъдал залан харжар хъивегъна, ада вичин ханумдин тІварунихъ, гъуьлуьз мукъва, къалин шамагъаждин тамун юкьва, гуьрчег се къеле эцигунин буйругъ гуда къван. Ам эцигун патал вилайтда авай лап хъсан къванцин ва харат устІарар желбна. Саки къве агъзур аскерди йиф-югъ анал кВалахна, къве йисалай къеле эцигна куьтягъна. Гъаятар агъзур жуьре гуьзел цуьквералди, маса уьлквейрай гъана акІурай алааматдин тараралди, гъавизралди ва фантанралди безетмишна. «Сороф» къеледин къакъан парудал йиф-югъ къве агъзур аскерди къаравул чІугвазвай. Эгер дуьшуьш хъана къеле галай патахъ цавун ничхир акъатайтІа, гъасятда парудилай ахъагъай хъелери ам яна чилсл гадардай.

Хабар никай гун за квез, хабар Уста Рамазанакай. Ам гъилий гъи кВалах хъайитІани къведай халис устІар тир. «Сороф» къеле эцигунин карда адан лайихлувилер гзаф хъанай. ИкІ ятІани и вилайтда ам заргар яз машгъур тир. Ада пачагъдин, адан везир-незирдин папариз, сусариз ва рушариз багъа якъут-мержандикай, къизил-гимидикай гуьзел япагъанар, тупІалар, цамар ва камарияр ийидай.

И шегъерда, Уста Рамазанан устІархана авай куьчедин атІа кыиле, Чапрас Къазидин гъвечІи будкани авай. Ам вуж я лагъайтІа, гзаф йисар идалай вилик, и чапрас вилер авай етим гада язух атана, Уста Рамазана вичин шакІурт яз къабулна. Гила Чапрас Къазиди шегъерда вичин хсуси будкани ахъайнава. Уста Рамазан себеб яз, Чапрас Къазидиз вичин кІвал-югъни хъанва, паб-аялни ава. ЯтІани пехилвили адаз секинвал гузвачир.

Ингъе, пачагъ вичин ханумни галаз цийи кьеледиз ял ягъиз фидай югъ мукъва хъана. И хабар галукубай Чапрас Къази, цIапандай акъатайди хъиз, тадиз Пачагъдин кьилив фида ва адаз лугъуда:

«...Пачагъ, вун сагърай, заз ван хъайивал, вун ханумни галаз ял ягъиз цийи кьеледиз физвалда. Сефер хийир хъуй! Амма, пачагъ вун сагърай, гагъ гъуьлуьхъай, гагъ дагъдихъай къведай дегши жедай гъвади винни ханумдин сагъламвилиз чIурукIа таъсир ийида. ИкI тахъун патал квез багъа къашарикай ва ипекдин парчайрикай раснавай таж лазим я. Амни ахътинди жен хъи, герек, чими югъ ада квез серинарин, къайи югъ – чими.

Фикирна пачагъди, фикирна ва ам Чапрас Къазидин меслятдал рази хъана. «Амма ни гъазурда ихътин таж? Къеледиз фидалди амайди пуд югъ я» – хиял фена пачагъдин рикIяй. Ада вичин шаклувиликай атанвайдаз лагъана. Чапрас Къазиди адаз гудай жаваб фадлай гъазурнавай.

– Пачагъ, вун сагърай, ахътин алааматдин таж анжах ви заргар Уста Рамазанавай гъазуриз жеда, – лагъана Чапрас Къазиди икрам авуна.

– Пуд юкъуз? Жедай кIвалах яни? – жузуна пачагъди.

– Пачагъ, вун сагърай, – фендигарди мад юкъ агъузна, – эгер адаз рикIивай кIан хъайитIа, пуд йикъалай гъазур жеда.

– Эвера а Рамазаназ, – эмир гана пачагъди ракIарив къаравулда акъвазнавай кьве аскердиз.

Фена аскерар дубъ Уста Рамазанан кIвализ ва адаз пачагъди вичин патав атун буйругънавайди малумарна. КичIе хъана Уста Рамазаназ, амма къалурнач ада аскерриз кичIевал. Фена ам, есир хъиз, аскеррин вилик кваз, гъилер далудал къуна.

– Пачагъ, вун сагърай, атанва зун ви буйругъдиз. Лагъ ви мурад-метлеб. Гъазур я зун ам кьилиз акъудиз, – лагъана ада кичIез-кичIез.

Хуш хъана пачагъдиз адан гафар.

– Чизва заз ви вафалувал, Уста Рамазан. Гъавилай эвернава за ваз. Вуна зазни ханумдиз ахътин таж гъазурин хъи, ам дубъньяда гъич са пачагъдихъни авачир хътинди жен. Амни багъа къашарикай, къизил-гимшидикай ва чин вилайтдин гуьзел ипекдикай туькIурин. Вири абур зи хазинадай ваз гуда. Анжах са шартI тамамарна кIанда: чими юкъуз ада чаз серинвал, къайи юкъуз чимивал гун герек я. Пуд югъ ваз муьгълет.

Чир хъана Уста Рамазаназ им Чапрас Къазидин фенд тирди. Амма чубъкни авунач. Файда авачир. Кьилиз акъат тийидайдини адаз чизвай. ЯтIани адаз вичиз ирид югъ муьгълет гун тIалабна. Амма регъимсуз пачагъ рази хъанач.

– Гъич са югъни хгудач. Пуд лагъай йикъан нисинихъ таж инал хъурай!

Гъуьжетар авуникай хийир авачир. Хазинадай вичиз герек затIар къачуна, курпашман яз кIвапиз хтай гъуьл акурла, папай гъарай акъатна:

– Ваз регъимсуз агъади мад вуч буйругъ гана!

Уста Рамазана агъвалат хъайи-хъайивал вири ахъайна.

– Пачагъдин кьилиз ахътин фикир къведайди туш. Им Чапрас Къазидин кьуьруькар я. Фадлай ам зи гуьгъуьна гъатнава.

– Ву-у! Адаз вуна вуч писвална, я итим? – суална папа.

– Хъсанвилиз писвал ийидай алчахарни авайди я и дубъньяда. Къайгъу туш. Иншаллагъ, фур атIайди, вич гъаниз аватда, – жаваб гана Уста Рамазана секиндив. Ахпа ада вичи пачагъдин хазинадай гъайи шейэр саламатдиз хуьнин буйругъ гана.

– Пуд йикъалай таж гъазур тахъайтІа, вучда вуна? – жузуна язух папа шехъиз-шехъиз.

– Аллагъдин регъим чІехи я, – давамарна вичин рахун Уста Рамазана. – Са фагъум-фикир ийин. Иншаллагъ, белки бела алуддай са рехъ жагъин. Шехъмир, вилин накъвари куъмекдач.

Къве йифни къве югъ акъудна ада вил-вилик къгъ тавуна, фикирар ийиз.

Пуд лагъай йикъан экуьнин капІ авурдалай къулухъ ада папаз фу-чай гъун тапшурмишна. Ахпа папаз буйругъ гана:

– Вуна исятда агъдин парча гъана столдал эциг. Ахпа фена варар агала. За са вил ахвар ийида. Пачагъдин аскерар атайла, зун ахварай авуд ва анжах ахпа варар ачух ая.

Папа гъуьлуьн тапшуругъ вири галай-галайвал тамамарна. Уста Рамазан ширин ахварал фенвай.

Хабар никай гун за квез, хабар пачагъдикай. Нисини жедайла ада вичин сад лагъай везирдиз эверна ва адаз тапшурмишна:

– Масадал завай ихтибар ийиз жедач. Заргардин патав жув алад. Таж гъазур хъанватІа, килиг. Эгер гъазурнавачтІа, зиндандиз гадра ам.

Фена сад лагъай везир, пачагъдин буйругъ къилиз акъудиз дуьз Уста Рамазанан кІвализ. ЖаллатІарни галаз. КилигайтІа, варар агалнава. ЖаллатІри кІевиз варарал гъуд илигайла, Уста Рамазан ягъайди хъиз, ахварай аватна. РакІара пайда хъайи папаз ада тадиз варар ачухун тапшурмишна. Ам фейила вичи столдин чиналлай лацу агъдин парчадин кІаник гъилер кутуна са гъихътин ятІани гъерекатар ийиз башламишна.

Варар ачухайла, сад лагъай везир, жаллатІар варарихъ туна, вич устІардин кІвализ гъахъна. КилигайтІа, Уста Рамазана, лацу пердедин кІаник гъилералди са гъихътин ятІани гъерекатар ийизва. Хъел атана пачагъдин сад лагъай везирдиз рикІивай.

– Гъинва вуна чи регъимлу агъадиз гъазурнавай таж? – хъел кваз гъарайна ада.

– Багъишламиша, зи регъимлу везир, кардик кваз завай вун къаршиламишиз хъанач, – жаваб гана Уста Рамазана секиндив. – Таж куьтягъ жезва. Акъван кар амач. Заз аквазвайвал, гъуьрметлу везир, ви камалдихъ сергъят авач. Вун анжах пачагъ хъуниз лайихлу кас я. Иншаллагъ! Ви гъар са югъ агъзур сан хъурай. Ингъе, за куьтягъзава, везир. Килиг, регъимлу агъа, и тажунихъ аламатдин са сир ава: ам вуч лагъай гаф я, Уста Рамазан? – тажуб хъана сад лагъай везир.

– Ам анжах михъи рикІ авай, вичин бубадилай хъайидаз аквада. Пехил ксариз, чарадалай хъайи пажариз ам аквадай затІ туш. Ингъе, за ам куьтягъна, везир, вун сагърай! Тамаш хъсандиз.

ИкІ лагъана Уста Рамазана столдин чинал алай агъдин перде анихъ гадарна. Пачагъдин сад лагъай везир тажуб хъана амукъна: столдал затІни алачир. И арада адан япарихъ заргардин сес галукъна:

– Везир, вун сагърай! Дуьз лагъ, ваз и гуьзел таж бегенмиш хъанвани? ГъикІ бегенмиш хъанвач лугъуда?! ЛагъайтІа, ам вичин бубадилай хъайид туширди жезвай.

– О-о! Ихътин аламатдин затІ заз яшинда акурди туш, валлагъ, – жаваб гана везирди. – Лап чи регъимлу пачагъдиз ярашух таж хъанва. Къуй вич агъзур сан яшамиш хъурай!

– Заз чизвай эхир, – хъуьрена Уста Рамазан, – вун бубадин халисан хва я, гъурметлу везир. Гила хъфена чи камаллу пачагъдиз таж гъазур хъанвайди муштулух це.

Хъфена везир пачагъдин патав ва адаз таж гъазур хъанвайди муштулух гана.

– Ваз таж вич ви вилералди акунани? Гъихътинди хъанва ам? – жузуна къарайсуз хъанвай пачагъди.

– Пачагъ, вун сагърай! – Ам низ хъайитІани аквадайти туш. Ам анжах рикІ михъи, гъил михъи, вичин бубадилаи хъайидаз аквада. Пехил ксариз, чарадалай хъайи пажариз ам эсиллагъ аквадач.

Тажуб хъана пачагъ, амма чуькъни авунач. Вич лугъумир къван, сад лагъай везирди пачагъдиз чинеба ахъагъай сир патав гвай къвед лагъай везирдиз, чІехи фекъидиз, хазинадин куьлегар гвайдаз, къеледин къаравулрин чІехидаз ван хъанвай къван! Са арани фенач, мугъманханада авай вирибуруз сир ашкара хъана...

Пачагъди, рекъера хата-бала тахъана таж хкун патал са десте аскерарни агалдарна, вичин хсуси фййтун ракъурна. Лацу парчадик кІевирнавай «таж» гъилевай Уста Рамазан авай пачагъдин фййтун «Сороф» къеледин варарихъ хтанмаз, абур гъасятда ачухна. Къаравулрин чІехида тадиз Уста пачагъдин тавханадиз тухвана. Вири пачагъни адан ханум ацукънавай тахтунал алтІушна. Пачагъди вичин заргардиз лацу перде гадрун ва таж къалурун эмирна. Уста Рамазана са гъилин къве тупІу муькуь гъилел вегъенвай агъдин перде гадарна. Садлагъана виридаи тажублувилин агъ акъатна: таж аквазвачир. Абуруз акурди виниз хкажнавай устІардин ичІи гъил тир. Пачагъни ханум сад садаз килигна. Мугъманханада ван-сес амукънач. Вучиз ятІани гзафбурук кичІ акатнавай. Вич лугъумир къван виридалайни кичІе хъанвайди пачагъ вич тир. ГъикІ за таж аквазвач лугъун? «АкІ хъайила, зун зи бубадилаи хъайид туш ман?» – хиял фена адан рикІяй. Гъа и чІавуз сад лагъай везир адахъ элкъвена:

– Пачагъ, вун сагърай! За ваз и гуьзел таж рикІин ситкъидай мубарак ийизва. Ваз ам бегенмиш хъанвани, пачагъ, вун сагърай?

– О-о, гъелбетда, – тадиз жаваб гана ада. Ахпа ам Уста Рамазанахъ элкъвена: – Лагъ, Уста, вуч пишкеш ваз кІан ятІа. Ихътин аманат вахтунда гъазурунай вун еке пишкешдиз лайихлу хъанва. Лагъ!

– Пачагъ, вун сагърай! Вунни ханум сагъ яз, хушбахтлу яз акунилай заз багъа пишкеш авач. Чухсагъул, заз маса затІни кІандач, – лагъана ада пачагъдизни адан ханумдиз юкъ агъузна икрамна.

Гатун югъ тир. Мугъманрай ацІанвай тавханадин залда чими хъанвай. И арада ни ятІани явашдиз къве патан ракъарар ачухна. Уста пачагъдиз мукъва хъана ва адавай гъава серинардани лагъана хабар къуна. Пачагъди разивал гайила, Уста Рамазана «тажунин» вини къилий са вуч ятІани, «элкъуьрна». Дугъриданни, къве декъикъани арадай фенач, залда гъава серин хъана. Ана авайбурай разивилин гафарин ванер акъатна.

Хабар никай гун за квез, хабар Чапрас Къзидикай. Пачагъдиз гъазурнавай алапатдин таж хканвайдакай хабар галукъай ада къеледиз гъерекатна. Атана ам пачагъ авай залдиз. Ина вирида пачагъдиз алапатдин таж мубарак ийизвай. Килигна Чапрас Къзиди, акуна адаз Уста Рамазанан виниз хкажнавай ичІи гъил.

– Пачагъ, вун сагърай, – лагъана Чапрас Къзиди пачагъдин кІвачерик ярх хъана. – Уста Рамазана вун алцуарзава. Таж вучдинди я? Квез адан ичІи гъил аквазвачни?

– АкІ хъайила ваз таж аквазвач ман? – жузуна пачагъди.

– Ваъ, пачагъ, вун сагърай! ЗатІни авачир чкада вуч аквада? – жаваб гана фендигарди мадни агъадин кІвачерик къуъръугиз.

– Пачагъ, вун сагърай, – лагъана Уста Рамазана, – ингъе, ваз тажунин сирлу къуват мад сеферда субут хъайиди: Чапрас Къази пехил рикІ авай, чарадакай хъайи паж я. ГъакІ хъайила, адаз затІни акванни ийизвач. ИкІ туштІа, зи гардан ваз чІарчІелайни шуькІуъ я.

Чехи фекъиди, Къуръандал кын къуна лагъана хъи, дугъриданни Чапрас Къази леэнчи Сардаралай хъайи паж я ва ам фадлай Уста Рамазаназ фур атІуз алахънавай кас я.

Гила таж авайдал шак гъидай кар амачир: ам пажариз аквадайди тушир. Залда гъулгъула гъатна. Вирида Чапрас Къази жазаламишун тІалабзавай. Пачагъдин эмирдалдии ам тухвана дерин фуруз гадарна. Идалай гуьгъуьниз Уста Рамазана пачагъдин таж къазвайдаз вичин патав эверна ва адаз таж гъикІ ахъайиз кІватІдатІа, гъикІ чимивал ва я серинвал гудатІа чирна, пачагъди гайи къизиларни къахчуна ам кІвализ рекъе гъатна.

Таб яни, керчек яни чидач, и вакъиадилай гуьгъуьниз Уста Рамазанан тІварван маса вилаятризни чкІана. Пачагъдини адав вичин хазинадин куьлегар вуганалдай...

ЛЕЖБЕРДИКАЙНИ ПУД СТХАДИКАЙ

Хъана къван, хъанач къван са лежбер. ТІварни адан Регъим тир. И Регъим хуьре-кІвале гъуьрмет авай кас жеда къван. Амни ада вичин зегъметдалди къазанмишнавайди тир. Регъимаз виридалайни багъади, играмиди Цуьквер тир. Цуьквер лагъайтІа, хкетрик квай женнетдин пери хъиз, гуьзел ақунар ва хуш къилихар авай паб хъанай къван. Адан шабалутдин сирлу еке вилери, ахъагъайла лепе гуз дабанрал къван аватдай яргъи кифери, милайимдиз хъуьредайла хъуькъвера акъваздай «бекъейри», хъуьтуьл ва назиик сесини Регъим, микънатІисди хъиз, вичел желбдай. Неинки Регъимаз, гъакІ адан вири мукъва-къилийризни къуни-къуншийриз и мергъяматлу дишегъли кІандай. Гъакъван ам истеклу ва камаллу дишегъли хъаналдай. Регъим вичин папал ва кІвалел-къал гзаф къару тир. Гъа икІ, йисар къвез алатна.

Хабар никай гун за квез, хабар и Цуькверакай. Чидач ам вили янатІа, туш адаз запабар авур кас хъанатІа ва я туш стІалжем хъанатІа, эхирки ам азарлу жеда къван. Я фекъийрин питикрикай я жерягъри гайи векъер-къаларикай хкудай дарманрикай Цуьквераз са регъятвал жезвачир. Гатфарин рагъ галукъай жив хъиз, цІраз-кІуьрез эхирни ам рагъметдиз фена.

Регъиман хажалатдин пар алцумдай терезар авачир и дуьньяда. Юкъуз ам вичиз хъанвай гъам-хажалат къалур тийиз гзаф алахъдай. Амма йифиз... «Зи Цуьквер амачир и дуьнья квез я зи? Агъ, эгер аялар авачиртІа, за зи чандиз къаст ийидай хъи!» – лугъуз йифди суза ийидай ада кайи рикІяй. Тамам къве йисуз ада вичин папахъ яс къуна. Гила, лагъана мукъва-къилийри, къуни-къуншийри ва адан хийир кІани ярар-дустари, жуваз са паб хкваш. Амма Регъима хев кутазвач. Заз мад гъейри дишегълидин чин акваз кІамач, лугъуз ада абурун гаф атІуз хъана. Вун батІул я, лагъана хва-стхади, вахъ аялар ава, цура малар, лапагар ава. Абурухъ вуж гелкъведа? Аялар ви гъеле гъвечІизма, абурун пек-

партал ни чуьхуьда? Итимдиз паб, гъава хъиз, чарасуз герек я. Инсан я, лугъуз жеч, пака вун кефсуз жеда, месе гъатда. Бес ви сивихъ яд ни акалдарда, алатай яргъан ни хъивегъда?

Гъикъван клевиз акъвазнатлани, эхирки, ам паб хкуниз мажбур жеда. И паб хкай сифте йифиз Регъима адаз лугъуда къван:

– Килиг, паб, Аллагъдин къадардалди, гила чун пабни-гъуьл, са хзан хъанва. Ваз аквазва хъи, яшайиш патал чаз вири ава. Са гафуналди, паб, вунни зун хъиз, и квалин иеси я. За ваз ихтияр гузва: вуч кландатлани ая квалеле. Амма, за тавакъуйда, зи къве метлеб акъуд вуна къилиз.

– Ви метлебар гъибур я? – хабар къуна папа.

– Вуна зи аялар тахайбурай къамир, абур жуванбурай яхъ.

– Зун рази я, – лагъана папа. – Ви къвед лагъай метлеб гъим я?

– Захъ са дуст ава. Пак пирер авай дагъдин хуьрйяй я ам. Гъуьрмет я адан тварни. Вични пара гъуьрметлу кас я жемьтдиз. Адахъ мад къве стха ава: Берекатни Девлет. Чехи стхади, ара-бир зал къил чугвадайди я. Ви диде-бубадин хатур ваз аватла, эгер дуьшуьш хъана чаз мугъман хъайитла, ам чин чуру яз къабулмир.

Папа вичин гъуьлуьн и метлебни къилиз акъудда лагъана гаф гана. Шад хъана Регъимазни ва ам, гуьгъуьлар къумбар яз, хзандин гъар йикъан къайгъуйрин яцла гъатна. Гъа икI, йикъар, варцар къвез алатна. Са къведра Гъуьрметни абуруз мугъман жеда. Са акъван вахтар мад арадай фенач, алапатдин дуьшуьшар къвез башламишна Регъиман хзандин къилел. Са пакамахъ цуриз фейила ам мурдал хъайи калел аватна. Варзни арадай фенач жеде, къачагъри адан балкIан чуьнуьхна. Ахпа туьтер къведай азардик лапагар телеф хъана. Гатуз техил канвай ник хару яна. Аялриз недай ризкидикай дарвал хъайила, амай са кални маса гана. Вири и бедбахтвилер вучиз Регъиман хзандин къилел къвезватла, садан къилни акъатзавачир.

Са йифиз, перишан яз къулав ацукънавайла, кесиб хъанвай Регъима вичин дуст гила хкъвезмач лугъуз гъайифар чугурла, папа чин чурна лагъана:

– Пагъ, вазни жагъана гъа дуст! Заз мад адан гел ина такурай!

– За вавай ам чин ачух яз, жуван стха хъиз, къабула лагъана тIалабнай. АкI хъайила ам тахтунин, себег вун я ман! – гъарайна язух Регъима къве капашдивни къил къуна.

Гъараяр авуникай гила файда амачир. Къуьлуьн фаз ракъун руфун кIанда лугъудайвал, хъсан асайишвили къил-къилелай алуднавай папан рикIелай гъуьлуь лагъай гафар алатнавай къван.

Са экуьнахъ, адет хъанвайвал фад къарагъна къецепл экъечIай Регъимаз, сенфиз къвайи живедал инсанрин кIвачин гелер алаз аквада. Пуд кас гъаятдиз атана, элкъвена хъфенвай. Фикирлу хъана кесиб Регъим: «Яраб Аллагъ, и рекъин мугъманар вужар ятIа? Вучиз абур илиф тавун хъфини ам дертлу авуна. «Ваъ, – лагъана рикIяй, – за абур вужар ятIа жагъурда ваз вучиз илифнатIа чирда».

Регъимахъ вичихъ балкIан амачир. Минетна къуншидивай балкIан къачуна, акъахна адал, гел къуна фида ам йифен мугъманрин гуьгъуьниз. Къуд пад живедин агъди клевирнавай. Цав, чуьхвей гуьзгуь хъиз михи тир. Дагъларин лацу кукIушриз ракъини вичин нулар хъичирнавай. Амма Регъимаз тIебиатдин гуьзелвалвилел эцигайтлани аквазвачир. Адак тади квай. Хуьруьн мулкунин

кѣлихъ агакѣайла, адаз яргѣай, никѣин рувал экѣечѣнавай еке хѣархѣу тарцин кѣаник инсанрин кѣаралтуяр акуна. «А-гѣан, ибур галат хѣайила булахдал ял ягѣиз ацукѣнавай гѣабур я», – рикѣяй хиял феѣи ада балкѣандик кѣвач кѣана.

Булахдал агакѣайла, балкѣандилай эвѣчѣдалди ада мугѣманриз салам гана ва ахпа жузуна:

– Экуѣнахъ фад кѣарагѣайла заз гѣаятдиз атана экѣечѣай пуд касдин гелер акуна. А гелери зун куѣ патав гѣанва. Жузун айиб тахѣуй, абур куѣн яни?

– Эхъ, чун я, – лагѣана сада балкѣандаллайдахъ чин элкѣуѣрна.

– Вагъ, Гѣуѣрмет, им вун яни? – тажуб хѣана вичин дуст акур Регѣим. Ам тадиз балкѣандилай эвѣчѣна. Виридаз гѣилер яна. – Хийир-хабар, вучиз куѣн захъ илиф тавуна хѣфена. Закай инжиклу хѣайи кар авани?

– Зун ви кѣвализ Цуѣкверан тѣварѣихъ кѣвезвайди тир, дуст кас, – лагѣана Гѣуѣрмета. – Вучиз лагѣайтѣа, ам Аллагѣди ганвай кас тир. Регѣимлу, михѣи рикѣ авай, камалѣгѣли инсан тир ам. Рагѣмет гуй вичиз. Чун эхиримжи сефер яз атана адан руѣгѣдиз гѣуѣрмет авун яз, ада заз чин амух яз са кѣас фу гайи кѣвалерин гѣаятда са дуѣа кѣелна хѣфизвайбур я. Гила вучиз илифзамач лагѣайтѣа, Цуѣквер амач. А ви гилан паб мунафикъ я, кѣве чин алайди я. Ваз хиве кѣунатѣани ада атай мугѣман рикѣ ачух яз, хушвилелди кѣабулзавач. Атѣа сеферда атайла ада ви аялар гатадайла акуна заз. Мегер ам авай кѣвализ завай хквез жедани? Цуѣкверахъ галаз ви кѣвалин берекатни цаварал вахчунва. Инжиклу жемир, гила чун мергѣяматлу, чин ачух, рикѣ михѣи дишегѣли авай кѣвализ, кѣунши хуѣриз физва.

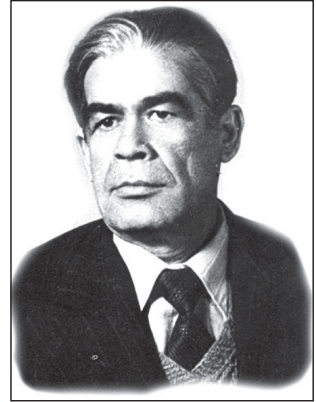
– Чи чѣехи стха Гѣуѣрмет авачир чкада чунни акѣвзач, – лагѣана Берекатани Девлета.

Икѣ лагѣана абур са легѣзедат нуѣкѣни-цуѣкѣ хѣана Регѣиман вилерикай квахѣна. Гѣиниз фенатѣани гѣич кѣилни акѣатнач. Ам цавуз килигиз амукѣна: «Ай Аллагъ, – лагѣана ада. – Ибур заз кѣалурай аламатар яни? Ви сирдай кѣил акѣудун четин я. Амма гѣуѣрмет авачир чкада берекатни девлет тежедайди заз гила чир хѣана. Икѣ лагѣана ам курпашман яз вичин хуѣруѣхѣди элкѣвена. Абур гѣана амаз зунни инѣз хтана.

Лезги Няметан - 90 йис

Лезги Нямет дидедиз хъайидалай нинхъ 90 йис тамам хъанва. Ам 1932-йисан 20-майдиз Къуба патан, КцIар райондин, ЭчIехуьре хай-иди я. Мамедалиев Мифтялидин хва Нямета Бакуда педагогвилини институт акъалтIарна, 1956-йисалай эгечIна райондин мектебра чIаланни литературадин муаллимвал авуна. 1959-йисуз Забит Ризвановахъ галаз санал абуру «РикIин гаф» кIватIал тешикилна.

Лезги Нямеда шиирар акъалтзавай жегьил тир вахтарилай кхъизвай. Ватандихъ рикI кузвай, халкъдин гъар са дердини секинсузвал ку-тазвай шаирди ялав квай гъиссеривди ацIанвай вад ктаб кхъена чапдай акъуднай.

Лезги Нямет 1986-йисан 9-январдиз уьмуьрдин ва яратмишунрин ча-гъинда аваз рагъметдиз фенай. Халкъди ам рикIелай алудзавач. Лезги Няметан тIвар КцIар иегъердин мектебдиз, куьчедиз ганва.

Лезги НЯМЕТ

ИНСАН АКВАЗ КIАНЗАВАТIА

(Шиирар)

ЗИ КIВАЛИЗ ША!

Чил лацу тир, хъанва чуру,
Ахпа жеда яру-цIару,
Хъижедалди таран пешер
Къиб элкъвена чил хъиз къуру,
Эй инсанар!
Гатадайла ракIар гару,
Хиялрикай карван хъайи
Инсан акваз кIанзаватIа,
Зи кIвализ ша!
Вич хиялрин сарван хъайи

Инсан акваз кIанзаватIа,
Зи кIвализ ша!

Йикъар кІватІ жез, жезва йисар.
Йисарални парсарал хъиз
Пара чІавуз жеда пасар.
И йисарин сур кІамара
Кар кІевера гъатай ксар –
Эй лукъманар!

Дидедин чІал хуьн паталди
Тахай чІалал гана тарсар,
Хайи элдиз такІан хъайи
Инсан акваз кІванзаватІа,
Зи кІвализ ша!

ТІвар къакъан, вич аскІан хъайи
Девран акваз кІанзаватІа,
Зи кІвализ ша!

Уьмуьр дагъ я, уьмуьр дере,
Уьмуьр багъ я вулканд кьере.
Акур чІавуз уьмуьрдин рехъ тушиз шегъре,
Эй жаванар!

Гъатна кІеве,
РикІ гъамиша кІубан хъайи
Инсан акваз кІанзаватІа,
Зи кІвализ ша!

Фикир даим алван хъайи
Фонтан акваз кІанзаватІа,
Зи кІвализ ша!

Хъижедамаз дустар чара,
Тежедамаз гъич са чара,
Арушдамаз квачир тахсир
Гъуьлягъар хъиз хам крчара,
Эй уьмуьрдин мягъкем пунар!
Гъат тавунмаз мез ракъара мадни пара
Къиле даим тІурфан хъайи
Инсан акваз кІанзаватІа,
Зи кІвализ ша!

Захъ кІвал ава, гъилел къадай
Дуьньядавай эллер вири,
Захъ сал ава, къилел тадай
Ирид цавар, чилер вири.
Захъ чІал ава вичихъ хадай

Планетар, варцар, гъетер,
Дагълар, гъуълер, чуъллер вири.
Эй алемдин азиз чанар!
Тебиатдин пак мизанар
Риклин кьене амаз дири,
Шаир хъана пашман хъайи
Инсан акваз кІанзаватІа,
Зи кІвализ ша!
Шиирдикай душман хъайи
Турфан акваз кІанзаватІа,
Зи кІвализ ша!
Зи кІвализ ша!

1980

ЭЧЕХУЪР

ЭЧехуър, зи азиз ватан,
Заз ви кьакъан пелер* хуш я.
Гъич сан-гъисаб авачир кьван
Чуъллеравай цуьквер хуш я.

Йифиз-юкъуз алатна ван,
Саларбанри цанавай цан,
Йиса гудай пуд сан план,
Берекатлу никІер хуш я.

Чев дагъларин цикай жезвай,
Симерай авахъиз кьвезвай,
Жегъил рушар хъиз хъуьрезвай,
Лампайрин гур эквер хуш я.

Са кам патахъ фирла яргъаз
Тухуда за вун рикІеваз.
Масанин билбилрилай заз
Ви багъларин нуькІвер хуш я.

Гзаф чІехи я чи Ватан,
Са цІелхем я вунни адан,
Вири инсанриз – эвел чан,
Ахпа чпин рикІер хуш я.

Зи хайи хуър, хайи макан,
Нямет я вал даим гъейран,
Заз, жувал чан аламай кьван,
Ви жигъирар, рекъер хуш я.

16.II.1959

АЧУХ ЧАР

Шаир Забит Ризвановаз

Вири кьелемдин юлдашар
Авур чІавуз кІватІна, Забит,
Гъич садрани тахъай кьадар
Авуна зун шад на, Забит.

Агакъайла и хабар захъ,
Лагъана за (зи гаф я гъахъ):

Алакъиз хъайла и кІвалах
Куъз авунач фад на, Забит.

Атай чІавуз акуна заз:
Ацукънаваз шиирар гваз,
Вунни гъабрун арадаваз,
Итимар са кьад, я Забит.

*Пелер – кІунтІар

ЭгечІайла гуз вун тарсар,
Шиирар кІелайла цІар-цІар,
Чи арадай ажуз ксар
Ийиз хъана кат, я Забит.

На шииррал гьидмаз абур,
Хъел кьвез, сакІан тийиз сабур,
Чи кІватІалдиз са парабур
Хтанач сад-сад, я Забит.

Тун тавуна рикІе зун, вун,
Фикир хъана зегьмет чІугун,
Эхир кыляй арадал чун
Алама кьуд-вад, я Забит.

«Векъ экъечІда гужлу чилий», –
Гаф я амай бубайрилай,
Кар тийижир виш касдилай
Гъахъ я чидай сад, я Забит.

Инал зани лугьун са гаф,
РикІе кІусни авачиз хаф:
Лавгъа итимни цІуру саф,
Чир хъухъ, кьведни сад я, Забит.

Кьуру чилий экъечІдач тар,
Ферсиздалай алакьдач кар,

Ятар хъайи вире ятар
Пара жеда мад, я Забит.

Ни гъи кар кьуртІани гъиле,
Герек я ам тухун кыле.
Катун, гвайбур ичІи келле,
Зи рикІин мурад я, Забит.

Диде Самур рикІе туна,
Дидедин чІал yine кьуна,
Лугьун тийиз кхьин чна
КцІар, Куьре пад, я Забит.

Чи уьтквем тир лезгийрин ван,
Шиирдалди ракъинал кьван
Хкаж ийиз, дуьньяда тван
Маса тІеам, дад, я Забит.

Кхъейди я за ваз и чІал,
Талакьдайбур, кьачуна кьал,
Пехил яз чи алакьунрал
Жедай чІавуз пад, я Забит.

КІусни хамир на жуван пер,
КІватІалди чи гъайла бегьер,
Жеда, зун хъиз, КцІар шегьер
Ви кІвалахдал шад, я Забит.

03.12.1959

АШУКЪДИЗ

Ашукъ стха, лугьудайла зи гафар,
Гафун кьадир чидайбуруз лагъ вуна.
Чпин чІуру амалрикай кьаз хабар,
Фадни туба идайбуруз лагъ вуна.

Итимвилин акьул, камал гумачиз,
Сив ичІи яз, сарар садни амачиз,
Кьуьзуь кыляй такьатдин кІус кумачиз,
Жегьил рушар гьидайбуруз лагъ вуна.

Мецив вири писни-хъсан садарна,
Жуван хайи диде-буба гадарна,
Эллерилай амай адет квадарна,
Папахъ галаз фидайбуруз лагъ вуна.

Халкъдин вилик алимар хъыз аквадай,
Сив ацІана, илимдикай рахадай,
Кьил акъудиз тежер ужуз-багдадай,
Авам, фурсар гудайбуруз лагъ вуна.

Къакъ авачиз къама, кьили дамахдай,
Вилиз акур гьар затІуниз темягдай,
Виридалай вич акьуллу яз къадай,
Алчах, виняй гуьдайбуруз лагъ вуна.

Яд авачир вацІай кикер къакъажна,
Гамишди хъиз са карчинихъ акъажна,
ЦІай галачир цІуру хьуртар хкажна,
Нафт иличиз кудайбуруз лагъ вуна.

КІанидаз лагъ, такІандаз на лугьумир,
Я къакъандаз, я аскІандаз лугьумир,
РикІел агай са гьакІандаз лугьумир,
Жуван хатур хуьдайбуруз лагъ вуна.

10.12.1959

МУЛДИН ЦУЪК

Къведайла гьар цІийи гатфар, мулдин цуък,
ТуькІуьриз манияр, гафар, мулдин цуък,
Чи гуьзелри са къайда яз гьамиша
Ийиз жеда ви тарифар, мулдин цуък:

Цуъкверин таж, цуъкверин султан я вун,
Атирдин ни галай ширин чан я вун,
Чилин чинал хьуьтІуьн халар аламаз,
Чи чуьллериз къведай са мугьман я вун.

Ви тІвар, ви буй, ви иер ни, мулдин цуък,
Чандилайни я заз кІани, мулдин цуък.
Седеб им я: гардан къада вуна хъиз,
Наз гудайла, зи ярдини, мулдин цуък.

11.12.1959

ЖЕДАЙ ТУШ

Вичиз рехъ чин тийирдавай
Масад рекъе тваз жедай туш.
КІан хьуналди къемкъердивай
Вечрен кака хаз жедай туш.

ТахьайтIа са аял себеб,
УстIарди гьич илигич кьeб.
Ухшар ятIан сад-садаз чеб,
Уьрдегдикай кьаз жедай туш.

Бубайрилай амай гаф я:
«Кар мукьуфдив, кьилив ая».
КIарасдикай ракъун пая,
Кьалгьандикай таз жедай туш.

Рахадайбур, пара цавай,
Яргьал хьана, акьваз завай.
Чпин гафар шаирривай,
РикIин кьене таз жедай туш.

Вурвар, II.03.1960

ДУСТАРИЗ

Шумуд югъ я хьанва зи рикI,
Цивин хьиз, чIуп-чIулав, дустар.
Вучиз ятIа зи рикI гьа икI,
Лугьун за куь кьвалав, дустар.

ЧIур хьайитIа гафарин пел,
Багьиш ая, кьез тахьуй хьел,
Вирин целай марфадин гел
Жагьурдай кьил гва чав, дустар.

Анжах элдиз хийир тагуз,
Набутар хьиз, хуруз цIай гуз,
Кьатканва чун йифиз-юкьуз,
Гьар сад вичин кьулав, дустар.

Лагьайла: хьуй чи эл санал,
Бязибуру – «куьд тун я кьал» –

Лугьуз ава инал-анал,
Кутаз зак цIай, ялав, дустар.

Бязибурни кьил кьене хуьз,
Чпин кIвалах чпиз течиз,
ЭгечIава жаллатIар хьиз,
Хайи элдин чIалав, дустар.

Кьуна вири кье гьил-гьиле,
Амукьайриз гана кьеле,
Тухун патал и кар кьиле,
Куьнни шерик хьухъ зав, дустар.

Гьар са кIвалах чирна эвел,
Садарна чи кьве патан эл,
Лезги дараматдин кьилел,
Ша эцигин са кьав, дустар.

Вурвар, 17.03.1960

АМУКЬНА ЗУН ТАМАШИЗ

(Мани)

ЯтIан ялгьуз, жаваб тагуз,
Мадни наз гуз акурла,
Чулав вилер, лацу гьилер
ЦIай кьуна куз акурла,

РикI цIурурна, мез кьурурна,
Рахадай гуж амачиз,
Амукьна зун нефес кьуна,
Ярдин чиниз тамашиз.

Хъана секин, кІани рикІиз
Фикир якъин жедалди,
КІватІ хъууна къуват къилин,
Рахаз мумкин жедалди,
РикІ чрана, мез къурана,
Чанда такъат амачиз,
Амукъна зун нефес къуна,
Ярдин чиниз тамашиз.

«Жемир пашман, зи ширин чан
Хъуй ваз къурбанд» – лагъайла,
«Тек са вун я заз лап жув къван
КІани инсан» – лагъайла,
РикІ зурзана, гъекъ къурана,
Маса затІни кІамачиз,
Акъвазна зун гъилер къуна,
Ярдин чиниз тамашиз.

Вурвар, 02.04.1960

ГУЪЗЕЛВАЛ ВА ПЕХИЛВАЛ

Чи хуъре са руш авай,
Таза марвар цуък хътин,
Гъараратдив ацІанвай,
Мублагъ гатун цІиг хътин.

Вичи и кар къатІанвай
Жегъилрилаи фад ада,
Садра патав атанвай
Пехил рушаркаи сада

Вилер – чІулав, пел – къакъан,
Юкъ – шуъкІуъ, буйдиз – чинар.
Кхъин тавур кагъаз къван
Лацуд тир а бахтавар.

Лагъайла: «Вал алай шал
Ваз дигайди туш, я руш»,
Жаваб ганай: «Хъурай зал,
Ви рикІ къван ам чІулав туш».

Пекер скъал тахъайтІан,
АлукІайла чІулав шал,
Тирдалайни мад адан
Гзаф жедай гуъзелвал.

А руша хъиз гъар сада,
Атайла кар макъамдал,
Дуъз лагъайтІа, дуъньяда
Амукъ хъийич пехилвал.

Вурвар, 10.04.1960

ТУЪКЪУЪЛВАЛ

Акъуна рагъ гатфарин,
СеркІв чиликаи хкатна,
Куъмекдалди марфарин
Са юкІ цавуз акъатна,
Алаз шумал бедендал
Къацу дере вичиз хас,
Гар галаи са дуъзендал
Акъвазнавай дамах гваз.

Сифте чуълдиз экъечІай,
Руфуник каш квай кІеле,
Векъ хъиз хъана ам, недай,
Таза, хъуътуъл пешериз
Дад тийижиз, яна кІас.
Сив жедамаз зегъер хъиз,

Лагъана: «Зун хъиз гъи кас,
Хесетар чир тахъанмаз,
Ашукъ хъайтІа акунрал,
Чир жеда, заз хъиз, адаз
Вуч затІ ятІа туькъуьлвал».

Вурвар, 15.05.1960

МАЛ ЯНИ ЗУН?!

Буба, лагъ кван штІумариз,
Кудай кІарас, тІвал яни зун?
Заз чир тийиз, элдиз чириз
Маса гудай кІвал яни зун?

Лугъуз: «Гудач за руш ужуз»,
Яни вун гъакІ кесиб, ажуз?
РикІ къве падна, хийир къачуз,
Гъенел алай сал яни зун?

Вуна авур «мизанар» ваз
КІанзавачир чир хъана заз.
Жув гуникай хабар такъаз,
Къван яни зун, цал яни зун?

Цийи хъийиз куьгъне адет,
Къазанмишиз хуьруьн туьгъмет.

Илчийриз на лугъуз къимет,
Мехмер яни, шал яни зун?

«Рехъ» таганмаз жаваб тагуз,
Туна зи чан цІай къуна куз,
КІани ярдиз пулунихъ гуз,
Мез авачир мал яни зун?

Алахъна вун лишан кутаз,
Атайбурухъ такъат титаз,
«Вун рахамир», – лугъуз на заз,
Рахан тийиз лал яни зун?

Къимет атІуз пулунихъ гуз
Гъенел алай кал яни зун?

Вурвар, 06.06.1960

БИЛБИЛ

Такъунамаз дагълара рагъ,
Багълара ван туна, билбил,
Авудна на эл ахварай,
Гъар пакамахъ, суна билбил.

ЧидачтІани кІелиз-кхъиз,
Шиир кІани рикІер михъиз,
ТІвар-ван авай шаирди хъиз,
ЧІалал гъида вуна, билбил.

Сад элдин, сад юкъва чуьлдин,
Ша, экв жен гъар шад гуьгъуьлдин,
Вун ви гуьзел къизилгуьлдин,
Зун ярдин гъил къуна, билбил.

Чид я лугъуз кІани девран,
Кеф чІугвадай азад Ватан,
Какадарна сад-садак ван,
Мани лугъун чна, билбил.

Вурвар, 20.06.1960

ЖАВАБ ЦЕ

ЧІарар сару, вилер чІулав,
Ал пІузарар сад са ялав,
Галаз гуърчег рушар патав,
Гуъзелрин таж цуьк хъана вун,
Лагъ и хуъруъз акъатнава,
Муаллим руш, гъикІ хъана вун?!

Дуъшуъш хъайла зал,
Твамир чина шал.
РикІиз хуш я зи,
Руш, ви гуъзелвал.

Такъунамаз экуън ярар,
Чанда гъатна къайи гарар,
Эвягъдайла гару чІарар,
Чилел атай чиг хъана вун,
Лагъ и хуъруъз акъатнава,

Иер суна, гъикІ хъана вун?
Патав гвайла вун,
Акатна зурзун,
Саки, мез къур хъиз,
Амукъзава зун.

Лацу гъилихъ сятни галаз,
Шумал буйдал хара алаз,
Школьникриз рекъер къалаз,
Акурла зи рикІ хъана вун,
Лагъ и хуъруъз акъатнава,
Я Саният, гъикІ хъана вун?

Це заз са жаваб,
Хъурай ваз суваб,
Мад зи рикІивай
Хъижезамач таб!

Вурвар, 08.09.1960

Гьикаят

Бикеханум
АЛИБЕГОВА

КУЪРУЪ ГЫКАЯР

ЛЕЗГИ КЪУЪЛ

Фад вахтара хуьре кIвал эцигна, мел авурла, хзанда хва хьайила, женгера гьалибвал къачуна хтайла, итимри гьилер хкажна майдандал экъечIна, цававай чалагъанри хьиз, элкъвез-элкъвез зурба къуьлердай тир. Межлисдани зуьрне-далдам язавай устIаррини суьгъуьрлу нагъмайрал вири халкъ гьейранардай. Ширин къати манийрин сесер вири Лезгистандиз чкIидай.

– Хабар нивай? – Хабар Яргундавай Миримавай. Къуьлерал рикI алай Мирим зуьрнедин ван хьайила, къунши хуьруьз атаналдай. Межлис башламиш хьайидалай къулухъ, Миримани къуьл ийиз эгечIналдай. Жегьилдин къуьлуьнал ашукъ хьайи итимри, кIвачел акъвазна кап ягъиз башламишна. Далдайрик чуьнуьх хьанвай, чина фите тунвай рушарни кваз, са камунин вилик атана, Миримаз тамашиз хьаналдай. Са руш, акъвазиз тахъана, межлисдин майдандал, Мириман вилик пайда хьаналдай.

Итимар сифте мягътел хьана, ахпа хьел атана, гапурар акъудна рушал тепилмиш хьаналдай. Гьа и арада устIаррини зуьрне – далдам генани кIевиз ашкъидалди яналдай. Руша лагъайтIа, Миримахъ галаз акъваз тавуна къуьл ийиз хьана. Абуру къведани акъван гуьзелдаказ къуьл ийизвай хьи, хьел квай итимрин гьиле авай гапурар чилел аватналда. Гуьзелвални шадвал гьалиб хьана ва жегьилар, жуьт-жуьт хьана, къуьлер ийиз эгечIналда. Гьа икI, гьанлай къулухъ, чи арадиз, чи лезги къуьл – «Лезгинка» атаналда.

АХВАРАЙНИ ЯК АКВАЗВА

Рагъдандихъ, гьаятда авай секуьдал ацукъна къуни-къунши папари чпин гьал-дерг акъайиз, гьинай вуч жагъанатIа лугъуз, суьгъбетарзавай. Абурун рахунрай за къатIайвал, эгер пакамахъ лап фад туьквенра къекъвейтIа, са вуч ятIани анай гьатун мумкин я. Гьа ихътин фикир къиле аваз, зун фад ксана...

Заз ахварай аквазва, зун туьквендив агакьна. Амма адан ракларал члехи даплар алай. Са касни аквазвач. Зи вилик бейхабардиз НЛО пайда хьана. Анай са дишегъли эвичина ва заз вичихъ галаз агун теклифна, чпин чкадай вуч кланзавагъа, вири вахкуда лагъана. Зани кьилихъди вегьена. Сифте чун са иер тлал ацукьна. Анал серес суфраяр ачухна, чаяр, шуьрбетар, неклер, ширинлухар маса гузвай. За и няметрин дад акуна, ахпа жуваз клани затI-матI къачуна. Маса чкадал къаб-къажагъ алай, дезгейрал къатара туна пек-партал эцигнава. Абурукайни за жуваз клани-таклан къачуна, сумкада туна. Мадни са еке майдандал яклар маса гузвай. «Гъикъван як кланзавагъа, заказ це», – лагъана са дишегълиди заз. Зани заз кландай къван як заказ гана. НЛО-ди зун цаварилай чилерал, чи къапудал хкана. За маса къачур шейэр зав вахкана, дишегълиди лагъана:

– Гуьзлемиша, зун якни гваз са тIмил вахтунилай ви патав хкведа.

Зун шейэрни гваз хъфена, архайиндиз кIвале ацукьна. Са арадилай зи япарихъ зенгинин ван галукьна. «Як гваз хтанва», – лагъана фикирзавай зун ахварай аватна. Зенгинин ван мадни тикрар хъхъана.

Ахвардин хиялдик кваз, зун тадиз ракларихъ фена. Анихъ галайди зи къуншидин паб тир, вичиз са тIуб запун тIалабиз атанвай. Зун гила михъиз ахварай аватна ва заз гъайифни хьана: им анжах ахвар тир къван. Чара атIай зун затI-матI гъатдатIа акваз, пакамахъ фад туьквенра мад къекъуьниз мажбур хьана.

СУВАРИН САВКЪАТ

Я Бегъруз, я итим! Ваз чизвани, пака чи, папарин, сувар тирди?

8-Мартдин сувар! Зун гила къванни къуншидин папан вилик ажуз тамир. Ада заз гъар сувариз вичиз гъуьлуь багъишай савкъатар къалурзава, зи савкъатрикай хабар къаз, зи чинар яру ийизва. «Куьрелди, къе вун савкъат гвачиз кIвализ хкведач!» – буйругъ гузвай тегъерда лагъана, паб кIвалахал фена.

Бегъруз фикиррик акатна: «Яъ, за папаз вуч савкъат къачуда? Агъ, рикел атана, ихътин крарин устлар Алияр я. Гъадахъ галаз меслят авуна кланда».

Фена, акваз авуна Алияр ва адаз вичин дерт ахъайна. Гъа... гъа... гъа... – хъурена Алияр Бегърузан ихтилагдал. «Яда, вуч савкъат авайди я, къачу са хъсан атир. Чи патав гвай туьквендиз хъсан, гъар са дишегълидиз хуш жедай атирар, яни духияр, хтанва». «Духи? Ваъ, ваъ, дуст кас, виже къведач! Са цIуд йис идалай вилик, за адаз «Зи азиз дишегълидиз» тIвар алай атир къачунай, амма ада заз, дишегълидик вичик тIебии атир, назиквал хъун лазим я лагъана, атир авай шуьше пенжердай вацIуз гадарнай», – лагъана Бегъруза.

– Дишегъли аку, атир дакландай, – сарарикай хъиз мурмурна мад Бегъруза.

– ЯтIа вуна адаз къапарин са сервиз къачу! – меслятна Алияра

– Къапар, къапар герек туш, адан гъил пара заланди я къапарал.

Вичиз са кIус гъяз татайтIа, абур са гъафтада бес я адаз! – лугъузва Бегъруза.

– Бегъруз, жуван папаз къачу цуьквер! Мад ваз вуч къалурдатIа, лугъудатIа, заз чизмач, – лагъана Алияра.

Пашмандиз хъфей Бегъруз шегъердин гъар са туьквендиз физ, экъечIиз, атана югъни мичи хьана. Амма адаз са кутугай савкъат жагъанач. Садлагъана адан рикел ЦУМ геждалди ахъаз амуькдайдик рикел хтана. Бегъруза ЦУМ-дихъ

еримишна. Пагъ автобусар вуч яваш физва, таксиярни лагъайтIа, шегъердин мугъманрив ацIанва. Эхирни ЦУМ-дин ракIарив акъатай Бегъруз, къаравулди къенезни ахъайнач. Сятдин кIуъд хъанвай.

КIвачер гъуьргъуь хъанвай Бегъруза са геренда ракъун рекъин вокзалдик фин фикирдиз къачуна. «Анал къарийривай са кIунчI хъсан, гатфарин цуьквер къачуда, амни зи папаз виридалай багъа савкъатни жада».

Амма вокзалдал амайбур, бахтунай хъиз, анжах беневшяяр тир...геждалди шуьткъуьн тийир, яргъалди атир гудай, беневшяяр...

Бегъруз цуькверни гваз кIвалин ракIарив агакъайла, йифен сятдин цIикъвед хъанвай. Рак ахъайиз алахъна, амма ам къене патай агалнавай. Эхирни Бегъруз дегълизда авай кроватдал ярх хъана.

Йифди Беневшани ксанвачир, ада Бегъруз гъинихъ алатнаватIа лугъуз, фикирар ийизвай. «Агъ, за вуч къелетна?! АтIуй зи мез, къуншидин папан сивиз килигна, зун зи багъа Бегърузавай хъана хъи» лугъуз, Беневшадин вилерай хтар хътин ири накъвар авахъиз, ам шехъзавай. Шелдин ван галукъай Бегъруз ахварикай уях хъана ва гъа и арада ракIар ахъайна дегълиздиз атай Беневшадиз, гъиле назик беневшяяр аваз, кроватдин къиле ацукънавай Бегъруз акуна. Хвеша хъайи Беневшади, садлагъана вич гъуьлуьн хуруз гадарна: «Азизди, багъишламиша. Зи суварни вун я ва зи савкъатни».

Беневша бахтлу тир ва адан гъиле авай беневшайрал пакаман сифтегъан нулар къугъвазвай.

КIВАЛИН ЭКВ

Зи кIвачер кIвализ хъфизмач. КIвале авай къал-макъал, чIехибур са тIимил яваш хъанватIани, са гъихътин ятIани къайивилин перде арада амазма. «Я кас, вучиз зун мад идахъ галаз яшамиш жезва? Вични икъван тIарвилер арада хъайила? Вучиз?.. Я тахъайтIа, за низ вуч успатзава? Бес зун квехъ галкIана ама и къуд цлан арада?» – жува-жуваз гъа ихътин суалар гузва. Хъсан хъана чахъ гъеле аялар авачиз. Аялар, заз чиз, кIанибурулай хун лазим я. «Акъваз, белки зун вердиш хъанватIа и къуд цлахъ галаз?» – гъавилай за гъисабзава, а вердишвал хъандин къанун яз.

«Чидач, белки ам заз язух къевезваватIа?» – жаваб жагъизвач.

– Бес зун и кIвалай вучиз хъфизвач?». И кIвализ хкъвез лагъайла, зи кIвачер галат жезва, рикIи фад-фад кIвалахзава, вилерал мичIивал акъалтзава. Зун гъакI вердиш хъанва, гъайван хъиз, вичин варцел хкъвез. Гъиниз фида къван зун? Санизни!

Дуст рушаризни зи гъа ихътин ихтилатар герек туш.

Дидедини гъамиша лугъузва: «Жув-жуван къейи бахтни гваз, алай чкадал лал хъана, ацукъ». Хъандикай фикирар ийиз-ийиз Саядпери кIвализ хтана. Сифте ам кIвализ гъахъдалди, чIарни юзан тийиз, пенжердай килигиз, акъвазна. Аквар гъаларай, «муьнуьгъ» телевизордин кIане ацукънава, я тахъайтIа вичин рикI алай газетар кIелзава.

Дугъриданни, Саядпери кIвализ гъахъайла, адан гъуьл телевизордин кIане ацукънавай.

– Ацукъ! Тамаш! Ваз хийирлу сегъне къалурзава, куьчери! – рахана адан гъуьл, къуьнерив яргъан агуд хъийиз.

– Заз мад вахт амач и кІвале са декьикъадани акъваз хъйидай. Зун иниз зи затІар вахчуз хтанва», – лагъана за пашмандиз.

– Рехъ гъамиша ачух я. Вун кьуна акъвазардай кас ваз инай жагъидач.

– Вуна акІ чара амачирла лугъузвайди я, маса гаф жагъун тавурла.

Саядпери парталар авай шкафдин патав фена. Булушкаяр гъиле кьуна, вичин хурудив агудна, ахпа алай чкадал эхциг хъувуна. Адаз абурухъай гъа и кІвалин ни къевзвай. Адан рикІел столдин дехилда авай вичин лишанлу тупІалар, закІалар хтана. «Квахъна фирай вичин къизиларни галаз! Куъз я абур, чпин мана-метлеб квахъайла?» – фикирна жува-жуваз.

Саядпери ди геждалди затІар кІватІна, амма эхирдай са куънихъни ам гелкъуън хъувунач. Дегълизда авай экв кузвай лампани къахчуна, ам фад-фад кІвалаяй экъечІна...

СИВ ХУЪНИН СУВАР

Пакамалай Зарифа шадвилин гара ава, сив хуънин сувар я лугъуз. Мягълени кваз чІалал атанва. Куъз герек я ада кьунвай сивер, зун Аллагъдин чина аси тахъуй. Эхъ, эхъ! Астафируллагъ. Аста... аста...

Харчи сив квай, фитнечи инсанар патал, абурухъ мад са сив авайтІа, вуч хъсан жедай. Йиса са сеферда къванни ахътин инсанар вири кис хъанайтІа, ахпа абурун сивяй акьуллу, хийирлу, инсандин гъавурда акъадай гафар акъатдай.

Агъ, къацІай сивер! Астафируллагъ!.. Аста..аста..Яраб абур хуъдай сувар чи чилерал мус мугъман жедатІа?!

ЛАЦУ ЯГЪЛУХ

Чи хуъруън рушар рагъдандихъ кварар кьуъне кьуна, яваш-явашдиз булахдал фидай адет авай. Гъар са кварцел гуъзел нехишралди рушан тІвар кхъенвайди я. Кварар эцигна, чун са далдадив чуънуъх жедай. Анал чна чаз хуш суъгъбетар ийидай. Гъа и ара хуъруън жегъилри гуъзлемишдай ва атана чпиз иер акунвай рушарин кварарин кьуънерик чпин лишан яз къалурдай лацу ягълух кутІундай. Ягълухдикни къве тІуб кІанивилин чар жедай.

Амма зи кварцин кьуъник садани лацу ягълух кутІуннач. Гъавилай зун хайи хуъряй экъечІна, шегъердиз фенай. Гъайиф хъи, заз геж чир хъанай, зи кварцик кутІуннавай лацу ягълух гару мерейрин чумуррал тухвана. Ивидин накъвар хъиз, лацу ягълухдал абурун межедин стІалар чкІанвай. Лап геждалди эвернай заз чумуррин кул-кусри, яхълух юзуриз. Гару яваш-яваш зи ягълух, сифте муъгуъббат кІус-кІусна гадарнай...

ЭХИРИМЖИ ГАФ

Цава живедин цІверекІар къугъвазвай. Варцел атана кьуъд акъвазнавайди аквазвай. Зунни Жанисат туъквендиз физ экъечІна. Хуърукай, кІваликай суъгъбетар ийиз-ийиз, чун паркуниз акъатна. Гъа и арада чи вилик къилелай кІвачел къван чІулав шаршавар галай яшлу дишегъли пайда хъана. Къилиз янавай чалмадикай хкатнавай батІан пелелай виниз хкаж хъувуна, ам цуквал ацукъна. Вилер, чилай тІвек акъудзавайбур хъиз, са чкадал алкІанвай. Чина авай биришар агаж жез, абуру дишегълидин фикир мадни хци ийизвай. Ахпа мукъуфдивди

къежей чилелай кап алтадиз башламишна. Са квехъ ятлани къекъезвай адан яхун яргъи гъилерик пешер-къалари векъиз ванзавай. Дишегълидин тупларин риклерай иви авахъзавай, аквар гъаларай, туплар са гъинихъ ятлани галукуйнавай хътин тир. Къурай пешерал яру лекеяр аламукъзавай.

– Хала чан, ви вуч квахънава? – хабар къуна Жанисата, дишегълидиз мукъва хъана. Дишегъли адаз тамашна, амма жаваб ганач. Чунни адан гъавурда гъатнач. Дишегълиди анжах туплар къалуриз «хва, дяве, свас, туплал, квахъна», – лагъана вичин фикир давамарна. Чун ахпа гъавурди акъурвал, адан авай са хва вичиз клани рушак лишан кутур лагъана, дидедив гимишдин туплал туна, вич дяведиз фенай. Хва хтанач. Эхиримжи аманат яз хвейи туплал, ингъе, квахъна.

Чилел акваз-такваз жив ацукъзавай. Живедини рапI-рапI гузвай, яшлу дишегълидизни акI жезвай хъи, гуя гимишдин туплалдини рекIв-рекIв гузва.

Инсандин туплари жив цурурзава, амма туплал жагъизвач. Ингъе адан вилер маса клунтунал физва. Ада къве гъилни гъанихъди яргъи ийизва, на лугъуди, туплал гъаник ква. Шаршаври чилелай жив михъзава, къурай туплар живедал алкIизва. Дишегълидин нефесди клунтунал алай жив цурурна. Ам геждалди адаз тамашиз амукъна. Ахпа сивяй: «Сур-р, су-р-р» гаф акъатна.

Гуьгуьнай, чун гъавурда акъурвал, дишегълидиз и гъвечIи клунтI, аманат яз, туплал туна дяведиз феи вичин хцин, вахтунни лап гъвечIи авунвай сур хъиз тир.

МУЪГЪУЪББАТДИН ТIАЛ

Дуьньяда ван гъатнай, за датлана ваз эвернай, чи къисметар санал жедайвал. Вахъ ялвариз зун шедай йикъал атана. Ахварайни вун акваз, за ви патав клвачелни алачиз, агъ...звернай. Къатламиш тежедай тIалди, зи рикIин назик дамарар, уьлгуьчдин мурцарив галукуйнавай бередани, за виликди, гъа тIал эцягъиз, валди чабалмишзавай. Белки, рекъе са дарман жедай мумкинвал жагъидатIа лугъуз. Инсанрин юкъва ам яваш жен...

Галат хъайи береда, зун са легъзеда ацукъна, а тIал гъинал эцигдатIа лугъуз, фикирзава. Гъинал эцигда? Шалбуз дагъдин маргъалра клевдани? Я тахъайтIа, Египетдин къумлухра? Чизвач гъеле.

Яваш-яваш зун къацу тулал акъатна. Шамагъаждин тарцин кланик за цавун лиле яна. Гъарайзавай хура авай тIал, за фад-фад лиледа кутIунна.

Кифер алчударна, тангар авуна. Винелай, къуй йифиз гъетерин фите вегъирай. Ргазвай тIал, за клевиз цавун аршдив агакъдайвал акъудиз, лиле эчIягъзава. Я зи гъилерни галат жезвач икI эчIягъуналди! Зун гъазур я а багъа тIал цава, са затIни галукъ тийидай чкада багъаз хуьз... Ингъе тIал яваш хъана. Зунни са гъвечIи геренда къаткида. Адет я леледин клане ... къезил ахвар ийидай. Къуд патахъай милли шагъварди гъизвай цуькверин атирди зун сустарзава. Амма зи япара са уьгери тIалдин, рикI хъуткъунзамай ван акъазва. ТIалдин пелез, умуд атIай туьруькъуьм гъекъ акъатзава. Вилер акъална, зи гъилери чиле авай векъер-къалар, цуьквер къаз, гъабуруз ялварзава – яраб чара жедатIа зи тIалдиз? Абур шагъидар я зи тIалдин-дили гъиссерин. Ингъе, зи гъиле бубуяр гъатна. Пагъ, аку гъа, садра гъихътин цуьквер ятIа, са пай чулав, муькуь пайни... Яру цIай хътин пешер зи «гъарай» хъиз, алатна катнава, фена, гъинавачтIани цацарал алкланва. Чулав тан гила зи мурадриз ухшар хъанва. ГъакI ятлани, заз абур хуш я, абурал тумунин кукрухар алама.

Пекъер-мекъер жедай ванци зун ахварин хиялдикай кудна. Вучиз секин жезвач, я рикI? Аквар гьаларай, адан вилериз экв аватзава. Вилер тIушуниз, ам ксузвач. Бес вучда ваз, я тIал?.. ТIал авай лиле къужахда аваз, зун дагъдин рувал акъатна. Къакъандиз живедин маргъалда за цIийи лиле яна. Гъарайзавай ам за мадни чIугуна кутIунна, винелай живедин маргъалдивди вилер кIевирна, къуй, гила ксурай гьамишалугъ!

Къати тIалди жив цIурурна. Ам мекъивал акат тийидай тIал я. Явашдиз тангарикай малаик хъиз хкудна, жуван бедендикай чагъа хъиз хкатай тIал, за явашдиз жуван хурудив агудна, аялдиз хъиз кинерна. Куърелди, бахтлу ахвардай чка, дедедин гъилер, адан чими хуру. ТIалди ахвардай чка авай, секинсуз рикI! Хура суст жезвай тIалдин вилера амай накъвар за къил агъузна, сивин пардалди къурурзавай. Садлагъана зи сив агал хъана, пIуззарар сад-садал алкIана. Яъ, гила вучда? Яраб фалуж я жал? Бес гила рикIе амай гъарай гъикI акъудда? Вилерни агаж жезва. Ишигъ зайиф хъанва. Са гъилер сагъ я, хура авай тIал за чIугуна къазвай, зи гъилерай, лекъре ягъайди хъиз, тIал квахъна. «Гила гъич уьмуър куьтягъ хъана», – фикирна за жува-жувак. За гъеле аксивал къалурначир къван уьмуърдиз, зун яшамиш жедайди тир, а тIал багъа яз. Агъ къисмет, вуч хаин хъаначни заз?

Зи виле, зи сиве батмишарзавайди къаних ялав алай, зи хирен пIуззарар тир къван. Зи эвердин ван адал гъикI ятIани агакъна. Куьн кисна акъвазмир, инсанар, эвера кIанибуруз, эхир нефес амай къван, эвера кIанибуруз!

Шцират

260 йис

Машгьур шаир ва ашукь Лезги Эгьмед (адан тахаллус Бекер тир) асул-несил вилкан Ахцегьпара магьалдин Къурушрин хуьрйяй я. Адан бубаяр гьа вахтунда Къуба уезддин Вурвар хуьруьз куьч хьанай. Адан вири уьмуьр гьа Къуба патта фена.

Гьа адет тирвал, вичихь дерин къатЛунар, хци зигьин авай жегьил гадади медресейра келна, Шаркъ патан халкъарин чалар, девирдин жуьреба-жуьре илимар чирна.

Лезги Эгьмедан шаирвилини алакьунрикай, бажарагьдикай вичин ватанда хьиз, Къуба патта, Эрменистанда ва масанра хабар авай. Азербайжанрин эдебиятдин тарихдай малум жезвайвал, Лезги Эгьмед гьа девирдин машгьур шаир ва ашукь Хесте Кьасумахь галаз гьуьжестриз екьечIнай. Абурай чаз лезги шаир дерин къатЛунар, вичихь шаирвилини къетIен хатI авай чIалан устад тирди чир жезва.

Шаирди муьгьуьббатдикай, халкъдин яшайишдикай, инсанпересвиликай вичин гаф лагьанва. Ада, «Я залум хан» тIвар алай шиирдай аквазвайвал, Къуьчхуьр Саидан вилер акъудай Мурсал хандиз зурба туьнбуьгьзава ва гьукум гьилевайбурун инсафсузвилерихь эхир жедайдахь кIевелай инанмишвалзава: «Ханвал ахьтин рекьин тийир къулдугь туш, талагьрай хьи вичин карни шулугь туш...»

Къуьчхуьр Саида къалурай азадвилеин рекьйяй Лезги Эгьмедни фена. Шаирдин сур Вурварин хуьре ава.

Лезги ЭГЬМЕД
(1762-1840)

ШЕКЕР ХЬТИН

...Ви гуьгьуьнай екьечIдач зун
Къизил акур заргар хьтин,
Заз вун кIан я, бес за гьикIин,
Чижрез кIандай цуьквер хьтин.

Ваь лугьумир, яр яхь жуваз,
Лезги Эгьмед Бекер хьтин.
Ам ширин я виртIедилай,
Чайдив хьвадай шекер хьтин...

МУМКИН ТУШ

Эцигна за катраз желе,
Инал ам атун мумкин туш.
Фидач хьи зи мурад кьиле,
Зи дерди кьатIун мумкин туш.

Живедиз я хуру ухшар,
Дуьзмиш хьана кьве чиг анар.
Ваз лугьур гаф ава захь, яр,
Вучиз бес лугьун мумкин туш.

Эгьмед я зун. Яру-цIару
АлукIиз я, руш, вун кьару,
Накь мецеллай са гаф нурлу,
Кье тикрар авун мумкин туш.

ХЪЕЛ ХЪАНА ХЬИ

Аман вахар, я чан дустар,
Зи адахли хъел хьана хьи,
Алатнава шумуд йикьар,
Такваз зун цIигел хьана хьи.

Чидай ахьтин сеbeb авач,
За чIурай са эдеб авач,
Я кин ва я гьезеб авач,
Яр такваз энгел хьана хьи.

Шад аквамир зун винелай,
Нагъв кими туш зи вилелай,
Алатна физ тир рикIелай,
КIвал кьведай рекьел хьана хьи.

Заз чиз, адаз ава илчи,
Зи жибин буш, гьил я ичIи,
Лугьузва Эгьмеда вичи:
Хер даим рикIел хьана хьи.

Я ЗАЛУМ ХАН

Агь, мазарат, гьикI гьана и хабар на,
Келледиз кьан, мецез яна кьабар на,
Я залум хан, кьалур ийиз зарбар на,
Ашукьди вуч кьан авуна кьада ваз.

Бубадин рикI цIрадайди чида заз,
Дидеди хур гатадайди чида заз,
Ярди кифер чухвадайди чида заз,
Панагь хьанач залум Фелек-Худа ваз.

Ван хьайила, дагьдин свалар лал хьана,
Алван цуьквед винел чIулав хал хьана,
Къацу векьер къурана къал-къал хьана,
Эгьмедаз пис къуьд атана гад амаз.

Ашукь фида, чуьнгуьр тада аманат,
Лагьай гафар мецери гуз риваят,
Саидан кар къамир дуьшуьш, алапат,
Чилин винел я хан, я бег – сад амаз.

ЛЕЗГИ ЭГЬМЕД ВА ХЕСТЕ КЪАСУМ

(Гьуьжет)

Лезги Эгьмед:

Вун хвашкалди, уста Къасум, шад я чун,
Ша майдандиз, элдин гьуьрмет авайди.
Машгьур хьанвай ашукьрикай сад я вун,
Лезги Эгьмед я вахь галаз рахайди.

Хесте Къасум:

Лезги Эгьмед, ви тIварни чаз машгьур я,
Ваз жаваб гуз зун майданда гьазур я,
Заз чидайди фагьум, фикир, сабур я,
Аквазва заз вун дамах гваз атайди.

Лезги Эгьмед:

Суал гун за, жаваб це на иердиз:
Макан къунва къефесда гьи шегьерди?
Вуч ятIа лагь вич маса гуз тежерди,
Малум яни ваз чанда вирт авайди?

Хесте Къасум:

Ви суалдиз жаваб гун за иердиз:
КIефес макан я рикI лугьур шегьердиз.
Акьул-камал я маса гуз тежерди.
Шекердин нацI я чанда вирт авайди.

Лезги Эгъмед:

Лепе тежез рагъул жерди вуч гъуъл я?
Гъи багъманчи цикъвед багъдин векил я?
Виридалай яргъалди гъи мензил я?
Вуч я югъ-йиф вич ахвара авайди?

Хесте Къасум:

Лепе тежез рагъул жерди гуьгъуъл я.
Багъманчи рагъ цикъвед багъдин векил я.
Лап яргъалди гъетерал фир мензил я.
Къван я югъ-йиф вич ахвара авайди.

Лезги Эгъмед:

Ам вуч я хъи вич авазни авачир?
Вуч перем я гъич са цвални алачир?
Вуч ятГа лагъ – я деве, я шив гвачир,
Даим-эбед сиягъатра авайди?

Хесте Къасум:

Хъен куьлге я вич авазни авачир,
Хам я перем – гъич са цвални алачир.
Рагъни варз я – я деве, я шив гвачир.
Даим-эбед сиягъатра авайди.

Лезги Эгъмед:

Уста Къасум, жаваб це зи суалдиз:
Вуч я вири рангар хасди жамалдиз?
Квекай я цав, гъваш кван жуван хиялдиз?
Хрун тавур гам чидани авайди?

Хесте Къасум:

Лезги Эгъмед, жаваб я ви суалдиз:
Хас я гъар са ранг гатфарин жамалдиз.
Нурдикай я цав – гъизва за хиялдиз.
Гуьлчимен я гамунин ранг алайди.

Лезги Эгъмед:

Гъи къуш я, лагъ, йиса хада са кака?
А какади къада вичиз гъи чка?

**Муг авачир къуш, гым ятIа лагъа кван,
Физ чарадан мука кака хадаиди?**

Хесте Къасум:

**Ам симург я – йиса хадай са кака,
Живед винел чуьлда вичиз къаз чка.
КукупI гъа къуш я – чарадан физ мука
Акатайвал вичиз кака хадаиди.**

Лезги Эгъмед:

**Зи суалриз дуьз жавабар на гузва.
Гьи гьисабди къуьзуввилихъ тухузва?
Ам вуч я хьи – катиз тади къачузва?
Вуч я ада эхир макан къадаиди.**

Хесте Къасум:

**Эхъ, жавабдин гафар за дуьз лугъузва.
Яш гьисаб я къуьзуввилихъ тухузвай.
ВацI я даим катиз тади къачузвай,
Гьуьл я адан эхир макан къадаиди.**

Лезги Эгъмед:

**Ашукъ я вун, устад я вун вижевай,
Седефлу саз лайихлу я хьуьчIевай.
Гила вуна суалар це миже квай,
Закай хьурай ваз жавабар гудайди.**

Хесте Къасум:

**Ам вуч затI я кIуфай бала хадаиди?
Чидани ваз чандиз дуван къадаиди?
Лагъ вуч ятIа инсан кIеве твадаиди,
Садавайни чара ийиз тахъайди?**

Лезги Эгъмед:

**Къуьлуьн твар я кIуфай бала хадаиди.
Ажал я ам чандиз дуван къадаиди.
Къуьзуьвал я инсан кIеве твадаиди,
Садавайни чара ийиз тахъайди.**

Хесте Къасум:

**Вуж я инсан алуддайди рекъелай?
Вуж алатдач гъич садрани рикъелай?
Лагъ нехишар куън луварин винелла?
Чидани ваз къил галачиз фидайди?**

Лезги Эгъмед:

**Алудзава иблисди дуъз рекъелай.
Диде-буба алатич гъич рикъелай.
Нехиш-халар чепелукъдин винелла.
Марфад квак я къил галачиз фидайди.**

Хесте Къасум:

**Куъ кхъида чарни къелем авачиз?
Вуч къав я ам даях-дирек, цал квачир?
Вуч рангар я ягъай рангар алачир?
Вуч я гъилер, къвачер квачиз хадайди?**

Лезги Эгъмед:

**Рикъи я герек тежедайди къелем, чар.
Даях-дирек квачирбур я генг цавар.
Яргъи рушан ирид ранг я а рангар.
Къиб я гъилер, къвачер квачиз хадайди.**

Хесте Къасум:

**Лагъ чидатла ваз чулаввал миъ тежер.
Вуч сакит я, вуч куъч я – вич хуъз тежер?
Ам вуч нур я вичин мукъув физ тежер?
Вуч ятла лагъ а нурдикай катдайди?**

Лезги Эгъмед:

**Намус квадрун чулаввал я миъ тежер.
Дуънья сакит, къиникъ куъч я хуъз тежер.
Рагъ я а нур вичин патав физ тежер,
Къаркъулув я а нурдикай катдайди.**

Хесте Къасум:

**Ам вуч я хъи, жегъил уъмуър цувад югъ?
Куън деринвал гъуълелайни я артух?
Муъгъуъббатдин лукъи вуч ятла лагъ ачух?
Девлетрилай вуч я гзаф багъади?**

Лезги Эгъмед:

**Варз я, гьелбет, жегьил уьмуьр цувад югь.
Гьуьлерилай илим дерин я артух.
Муьгьуьббатдин лукI я гуьгьуьл, эй, ашукь.
Дуствал я хьи девлетрилай багьади.**

Хесте Кьасум:

**Вуч я даим чи уьмуьрдиз уртахди?
Вуж я гьахьвал, дуьзвал чIурдай алчахди?
Лагь вуч ятIа гьар гьамиша уяхди?
Дуьньядикай вичиз хабар авайди?**

Лезги Эгъмед:

**Чал я даим чи уьмуьрдиз уртахди.
Буьгьтанчи я дуьзвал чIурдай алчахди.
РикI я, гьелбет, гьар гьамиша уяхди,
Дуьньядикай вичиз хабар авайди.**

Хесте Кьасум:

**Лезги Эгъмед гаф авач ви камалдиз.
Мад рахунар ийидач за яргьалди.
Аквада чун, мажал гурай ажалди,
Дуствилелди зун я ви гьил кьадайди.**

Шаир ва ашукъ Хпеж Къурбан (Саркъиев) Куьре округдин (гилан Къурагъ район) Хпежрин хуьре лежбер Саркъидин хзанда дидедиз хъана. Ада вичин хуьруьн медресада, Гелхена, Штула, Къуьчхуьра чIехи алимрин гъилик кIелна, гъа вахтарин дуьм-дуьз илимрай, философиядай, поэтикадай, риторикадай, мусурман диндикай тамам чирвилер къачунай.

Хпеж Къурбан рикI михъи, авай гаф чинал лугъудай, гъахъвал кIани муьмин инсан тир. Уьмуьрлукъ ам инсанриз хъсанвал, дуьз рехъ къалуриз алахънай.

ГъвечIи чIавалай ада вичиз тагъсир авур вакъийайрикай чIалар туь-кIурдай, ширин сесиналди манияр лугъудай, устадвилелди чIуьнгуьр ядай.

Хпеж Къурбан дуьньяда къекъвей, Дагъустандин атлуйрин 2-полкуник кваз 1904-йисуз Япониядихъ галаз хъайи дяведа иштиракай кас я.

Хейлин йисара къариблукъра къекъвена бахт жагъун тавур жегъил, хайи хуьруьз хкъезва, ина лежбервал ийиз хзан хуьзва.

Советрин гъукум шаирди къабулна, колхоздиз гъахъна, амма вич халисан мусурман тирвили, дин гадарнач...

Са нин ятIани фитне себеб яз, Хпеж Къурбан буьгътендик акатна, 1944-йисуз яшлу шаир дустагъда туна ва ам гъа йисуз рагъметдиз фена. Хпеж Къурбанан сур авай чка къени малум туш.

Шаирдин чIалар мана-метлебдин жигъетдай са шумуд жуьредиз пайиз жеда: иллагъияр, дуьньядикай веревирдер, яшайишдинбур, къилдин ксариз бахинавайбур ва мсб.

Хпеж Къурбанан ирс кIватI хъувунал хейлин йисара журналист ва писатель Нариман Ибрагъимов алахъна. Ада шаирдин «Вил атIудач дуьньядихъай» (1994-йис) ктабни акъудна.

**Хпеж КЪУРБАН
(1872-1944)**

ФАНА ДУЬНЯЯ

Мегъамед пайгъамбар къейи,
Вакай вучда фана дуьнья?
Авлия Анбия къейи
Вакай вучда фана дуьнья?

Чир хъанач ваз Абубакар
Кечмиш хъана Осман, Омар,

Гъалиб хъана Али Гъайдар,
Вакай вучда фана дуьнья?

Вун чаз акур фана багъ я,
Гваз фириди вад юкІ агъ я.
Акьулсузбур дамах-чагъ я.
Вакай вучда фана дуьнья?

Вил вегейла ви эхирдиз,
ТакІан хъана ви фикирдиз,
Жегьеннем мукар-некирдиз.
Вакай вучда фана дуьнья?

Хпеж Къурбана лугъузва
Реббиди нур къалузава.
Ви ажугъди зун кузава.
Вакай вучда фана дуьнья?

ЧИДАЧ ЗАЗ

Инсанарин икъван пара рикІ алай
Дуьнья карвансара тир чІал чида заз.
РикІер ава зурба-зурба къелеяр,
Эхир вара-зара жер чІал чида заз.

«Дуьнья тукІуьрда», – лугъуз, – за пакамаз»,
Фелекдивай буржар къада аламаз.
Садлагъана вири крар рикІемаз
Саил тамам сура жер чІал чида заз.

Къуръанар, теспягъар, жузар, суьннетар,
Дустарини ийиз еке гъурметар.
Къизилдин амбарар, зурба девлетар
Тек къве йикъан чара тир чІал чида заз.

Папа гъуьлуьз ийидай затІ я гъурмет,
Айиб авач, авай затІ я муьгъуьббет.
ГъакІ абурун арада ширин суьгъбет.
Папал ихтибар тежер чІал чида заз.

Хпеж Къурбан вун дуьньядиз дуьз килиг.
Дуьнья хъурай кІамай къадар ви кІвачик.
Эхир са къуз къейила, накъвад вилик,
Тамам уьзуькъара жер чІал чида заз.

БАБА

Баба лугъуз махлукъатдиз ихътин мусибат хъана,
Гъар са хуърйя жаван чанар чавай вахтсуз къакъатна.
Шумудан паб, шумудан вах чIарар чухваз гъат хъана,
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Шумудни са факъирдин мал на терика ийизва,
Шумудни сад ажиз уна, папар гъуьлуьз физава.
Шумудни садан кIвал етимрив ацIана, шез ава,
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Шумудни садан кIвале гъатнава агъузардин ван,
Жумни алем кIватI хъайи хъиз магъшер дуван,
Шумудни са факъир чIулав суруз хъайила мугъман,
Ихътин мусибат вуч хъайила вуч ийида, эй эллер?

Шумудан вах, шумудан паб хендедаяр хъана хъи,
Шумудан хва, стха къена рикIер михъиз кана хъи,
Шумудни садаз ахътин чIехи белаяр гана хъи,
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Шумудни садан хамуз хвейи килфетар хъана ажиз,
Шумудни сада кIватI авур мал хъана варисариз,
Шумудни садан ширин чан дар лакъандик хъана дуьз,
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Шумудни са касдин кIвалин къапуяр кIеви хъана,
Шумудни садан килфетар дердинив дели хъана,
Шумудни садаз вичин душмандикай вели хъана.
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Шумудни садан камари яха хъана гуьл,
Шумудни садан веледар къапуйрихъ хъана саил,
Шумудни сад фена дуьньядихъ галаз вил,
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Агъ, завал, Хпеж Къурбанан фикир чкIанва гъар патаз,
Шумудни садан утагъар зая хъанва къиф къугъваз,
Шумудни садан веледар хъана дидейривай яргъаз,
Ихътин мусибат хъайила вуч ийида, эй эллер?

Стха литературайрин чинрай

ФАЗУ АЛИЕВАДИН 90 - ЙИС

Дагъустандин халкъдин шаир, са жерге премийрин лауреат ва Чехи орденрин сагъиб тир

Фазу Алиевадин тIвар кIелдайбуруз райж хъана ва адан шаирвилин яратмишунрин рехъ башламишна 70 йисалай виниз алатнава. Хунзах райондин Гиничутл хуьре 1932 - йисан 5 - декабрдиз хайи дагъви руша школадай гъьгъьуниз Москвада М.Горькийдин тIварунихъ галай литинститутда кIелна. Ада гзаф йисара Дагучпедгизда авар ЧIалал акъатзавай ктабрин редакторвал авуна. Амма виридалайни яргъалди «Дагъустандин дишегъли» жсурналдин кылин редакторвиле кIвалахна.

1961=йисуз СССР-дин писателрин Союздиз къабулай Фазу Алиева авар ва урус, советрин республикайрин, къецепатан уьлквейрин ЧIалал акъатнавай цIудралди шииратдин ва гыкаятдин ктабрин иеси я. Ада зурба общественный кIвалахни тухвана. Ф. Алиева гзаф йисара Дагъустандин дишегълийрин тешкилатдин кыле акъвазна. Гъавилляй гзаф орденризни медалриз, гъьурметдин тIварариз лайихлу хъана. 2003=йисуз уьлкведин вилик къетIен ва важиблу лайихлувилерай Россиядин Федерациядин Президент В.В. Путина шаирдиз нак апостол Андрей Первозванныйдин орден гана. Чи республикада Россиядин Федерациядин гьукуматдин и виридалайни зурба ва кыметлу награда къабулай сад лагъай дишегъли шаир Фазу Гъамзатовна Алиева хъана.

ЧIехи шаирдин 90 йисан юбилей лайихлудаказ къаришиламишун патал республикадин гьукуматдин махсус комиссия тешкилнава. Адан планрал асаслу яз шегъеррани районра мярекатар кыле тухузва. Юбилейдин шадвилин мярекатар йисан эхирдалди Магъачкъаладани, Москвадани кыле тухудайвал я.

ХЦИЗ

Виридалай заз мукъвади,
РикГин кГаник квайди зи,
РакГар хъиз ам гатазвайди,
Даим патав гвайди зи!

Амма гъикъван яргъал я вун!
Гуя агакъ тийидай вил
Къакъанда куз гъед я вун!
Ваъ, рахун зав агакъзаваз,
КГеве авай къвед я вун!

Вуна заллай булушкаяр,
Цвалар пад жез, акъажна.
Вуна зав гвай умудрин тар
Цуък алаз тик хкажна.

...Гъикъван артух хъанва чилел
Къайгъуяр чи, инсанрин –
Кар ава гъар садан гъиле
Гъаятрани айванрик.

Расзава ваз бубади къеб,
Адахъ галаз мукГурни.
Бадеди ваз хразва еб
Тангар патал махпурдин.

Эмеди ваз хкатГзава
Перемар гъар жуъредин,
Чин тийиз гъи рангар къада
Гъилиз къведай куърпедив.

Белки вуна куъмекда чаз,
Ачухда заз сир вуна:
Вун вуж я? Вун гъихътинди я?–
Заз къванни ам чирда на.

Руш яни вун? Гада яни?
Гъихътин тГвар ваз жагъурда?
За ваз зурба ватандиз чи
Лайихвилер гъазурда.

Марфади къав гатадайвал,
Вуна зи рикІ гатазва.
Вун, ширинди, аквадай гьал,
Кушкүшдал зав рахазва.

Лагь дидедиз, гьиссиз рикІи,
Яргъа авай бала зи:
Мус къведа вун гьилерал зи,
Зи багъади, алади?!..

СЕЛДИН ЯТАР

КІанда заз куьн, селдин ятар!
Жегьилвилини къилих гвай,
Къван хура тваз, рахаз чарчар,
Ван къачудай синих квай.

Абурун дили гьерекатди,
Тергна хьуьтІуьн ахварар,
Рехь ачухда берекатриз
Галай зурба суварар.

Гьинихъ фида? Къисмет гьим я?
Чин тийизваз катзавай
Абуруз вири манийвилер
Алудиз, рехь гьатзава.

Пагь! Куьн гьикъван, селдин ятар
Жегьил чІаваз ухшар я?!
Къацу чІура къугъваз таяр –
Жегьил чІаван гатфар я!

Алад вилик йигинвал хуьз
Дигмишвилихъ гатарин.
Килигзава пехилвал зи
Куь къайгъусуз чамариз.

КЪАД ЛУГЪУДАЙ АСИР

Къад лугъудай асир, вав гвай гьебеяр
Завалривни хажалатрив ацІанва.
Аруш хъанва ви гьалатІрин жергеяр,
Гьуьргъуь тежер тІвалра абур ккІанва.

ЭкъечІна вун зайиф векьин чІур хъана,
Вири чилиз дувул ягъиз алакъай,
Рехъни жигъир кутур адаз кІур гана
Гзафбуруз желеяр жез агакъай.

Къад лугъудай асир – вагыши пехъи тир,
Вун тепилмиш хъуни руьгъдиз кар къада.
Садни хъанач къил саламат хвейиди –
Ви хурукай хкатна – ни тIвар къада!?

Чатун къулак ифирнавай ракъу хъиз,
Кармашзавай вуна руьгъни, жасатни.
Гуьзлемишни тийизвайла галукъиз,
Вун жаллатIдин гъиле авай алат тир.

Лагъ: вуж ама садра къванни чилел чи
Ви къуркъушум гуьлледи кун тавурди?
Пайгъамбарар ва жаллатIар къилел чи
Хуьз, вун тушни чи дертни-гъам акурди?

Ви чин, саки акъал хъанвай вилер гваз,
МичIивилиз фида гъа и мукъвара,
Рагарикай чIуп-чIулав тир къилер гвай
Тамун юкъва къвез ама ви ухшарар.

Марфаривай, гараривай лекеяр
Михъи ийиз жезвач гъикъван алахъиз,
Ивидикай алкIурнавай пинеяр
Алуд тежез физва ятар алахъиз.

Гуя гъучI кваз дерин жезвай хирериз
Авач са рехъ дава-дарман ийидай.
Мелгъемар гвач вавни тIазвай рикIериз
Дурумлувал ва къуватар хкидай.

Ракъбинизни муьтIуьгъ тушир мурк хъана,
Лепейри вун чукурзава гуьлелай.
Маса асир, ваз ятара кIур гана,
ЭкъечI хъувун патал цIийи къилелай...

ЗИ РУЬГЪДИН КЪУШ

Лугъуда хъи, руьгъериз
Сергъятар чидач.
Къейи чIавуз инсанар
Сурузни фидач.
Цавуз фида. Садбурув
Нагъмаяр жада.
Муькуьбурни типIерни
Къаргъаяр жада.

Чир хъанайта кІандай заз
Зи руьгъ цавара
Жедайди шад билбилрин
Рахаз чІаларал.
Инанмиш жез кІандай мад,
Са гатфариз ваъ,
Гъамиша къвез жедайди
Зи чІаларин ван.

Заз чида, зи къушран ранг
Къацуди жеда.
Цавун рангни элкъвена
Лацуди жеда.
ТІалабун я: лужариз
КІватІ жедай чІавуз,
Зи ругъдизни чка це,
Фидайвал цавуз.

Тамир текдиз рекъера,
Лув хайи чІавуз,
Вирида са патахъди
Лув гайи чІавуз.
Телеф жеда теквиле,
Дустар галачиз,
Дуствеликай манийрин
Гъунар галачиз.

Квевай мад са тІалабун:
Инсанар, чилер
Эцигмира зи руьгъдин
Къун патал рекъер.
Анжах азад тир чІавуз
Зи руьгъ къуш жеда.
Азад къушран манияр
Квезни хуш жеда.

ДАГЪУСТАН

Рагъ кузвайлани,
Къвазвайлани марф,
Гарари гужлу
Язвайлани чарх,
Жив къвазвайлани,
Цав тирлани буш –
Зун я гъамиша
Ви вафлу руш.

Ина, гъуьл дерин,
Тамар къалин тир,
Зун ви нагъвни я,
Я ви хъуьруьнни.
Ина, вацІарни
Къванер кикІизвай,
Вун я зи даим
Легъзе цІийизмай.

Ина, дагъларихъ
Мад дагълар галаз,
Вун я зи шадвал,
Зи рикІин аваз.

Зи ивидал звал
Гъизва маниди.
Амни зи рикІе
Вун я хайиди!

ПАШМАНВАЛ

Бенешайри чеб ракъинихъ
Ялиз ава къванерикай.
Булут лацу кІел хътин са
ХкечІна зи киферикай.

Раган къилел акъвазнаваз,
Яб гуз Чилин секинвиллиз,
КІватІ жез чикІиз хиялар зи
Физва пара деринвиллиз.

Хуъруън сурар килигзава
Чпин къайи вилерай заз.
Агъ, уьмуърар! Къвез акъалтІдай...
Зазни аниз эверайла,

ЭкъечІда жал дагъда цуьквер-
Бенешаяр къванерикай.
ХкечІда жал лацу цифер
Зи кам хкІур синерикай...

* * *

Зи кІаниди, килигмир заз
Килигуник теспача кваз.
Зи накъварни михъмир вуна,
Киса, четин жедачтІа ваз.

Зун шехъзава хура кузвай
Мурадрин цІуз дар тирвиляй,
Вун галачир декъикъайра
РикІиз пара тІар тирвиляй.

Зун шехъзава, уьмуърда жув
Къизмиш цІелхем хъайивилляй,
Йисар катиз къай-тІурфанра
ЦІайлапанар кайивилляй.

Зун шехъунин сеbeb мадни
Жув гъавурда геж акъун я,

Жуван кардин: шииррин зи
Къимет анжах къе акун я.

Зун шехъзава, жувахъ икъван
Инанмиш яз бахтлувилай,
Зи уьмуьрдиз, зи къисметдиз
Вилик жуван буржлувилай.

Ви къужахра назиквал гва
Зав билбилдин шарагдив къван.
Гъахъсузвилив женгина зун
Лекъ я уях суракъдик квай.

Килигмир заз теспача кваз,
Накъвар михъмир хъуькъверилай.
Кис, жедатIа эгер вавай,
Фирай накъвар вилерилай.

Инанмиш хъухъ, мадни бахтлуз
Аквада чун чилериз и.
Аламатдиз хъиз килига
Вун шехъзавай вилериз зи

ВИРИ ВАВАЙ Я

Вавай чара хъун я заз
Мусибат, завал
Зун вид я ва тамамдиз
КIанелай кукIвал.

Зун ятIа вуж, гъихътинди –
Валай я аслу.
Зун нур ятIа къугъвазвай,
Вун рагъ я нурлу.

Зун ви вацIун лепе я,
Булах - ви дагъдин.

Вун - багъманчи къадирлу,
Зун – цуьк ви багъдин.

Вун – къая са мягъкем тир,
Зун – къванцин куьнуь.

Вун – зурба тар акIаж тир,
Зун – емиш куьлуь.

Вун галачиз авач заз,
Хъжедач уьмуьр,
ЦипицIдин кул авачиз,
Тежедайвал чехир,

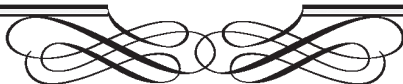
Нур аватун паталди,
Герек тирвал рагъ,
Емиш атIун паталди,
Герек тирвал багъ.

Вавай чара хъун я заз
Мусибат, завал.
Вафалу вун галачиз
ГъикI хъурай зи гъал?

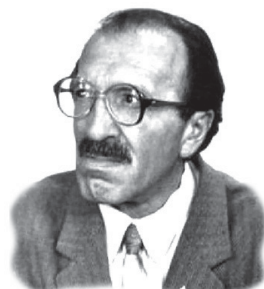
Авар чIалай.

Таржума авурди - А. Исмаилов.

Сатира ва юмор

Шамсудин ИСАЕВ

КУЪРУЪ ГЪНКАЯЯР

8-МАРТДИЗ КЪАРИДИН ГАФ

- Гила, дуст, аз дуйнъа элкъвезвайди гъакъикъатда чир хъана.
- Дуъз лагъ! ГъикI, яда?
- Валлагъ, дуст, аз гъикI лугъун? Аял вахтара за ЦIадаса Гъамзатан «8-мартдиз къаридин ихтилат» тIвар алай шиир кIелнай.
- Пагъ, яда, гъам ви рикIел аламани?
- ГъикI меген!
- Вуч лагъанай къариди?
- Къариди пачагъдин девир рикIел хкизвай. Ада са шадвални авачиз, пакамлай няналди, юкъвакай кIир хъана, девлетлуйриз кIвалахиз, руфуна фу, тандал партал тахъай вичин жегъил вахтарин гъайиф чIугъазвай...
- Язух!
- ...ва советрин девирда гъа юкъв дуъз хъхъана, вилериз экв хтайди тестикъзавай.
- Дуъз гафар я, амма идалди ваз вуч лугъуз кIанзава?
- Заз лугъуз кIанзава: дуйнъа элкъвейди я.
- Ам илимди фадлай субутарнавай кар я хъи, дуст.
- ЯтIани, зун инанмиш тушир.
- Гила гъикI инанмиш жезва?
- Гила советрин девирдин къари гъа шиирда къалурнавай дилавар къаридин жегъил вахтарин къацIаз хтанва. Ингъе ада цIинин 8-мартдн юкъуз вуч лугъузватIа яб це:
- «– Гъуърметлу балаяр! Зи жегъил вахтар гъиле мукални раб аваз, сивел хъвер, мецел мани алаз, бахтлудаказ фена. Гила, къуъзуъ хъайила, са истикIан фири нек къванни гъат хъийизмач. Кпулар кваз, аптекадай кпулдин дарманни жегъизвач. Къейила сурун-къулун авун патал сберкасада эцигай кепек-шегъини тIач хъана. Я гъуърмет амач, я къимет. Чна вуч ийида, чан аламаз чилик фидани?...»

- Язух!
- Гъан, дуст, элкъвезвани дуйнья?
- Элкъвезва, дуст, элкъвезва. Амма дуйнья, Сулеймана къейд авурвал, чИурукIа элкъвезва, Саида лагъайвал, «къаралмиш хъуй ихътин дуйнья, севдуйгъум!»

КУКУП

- Ваз, ханум, тухум гзаф авани? – хабар къуна садра Гъулягъди КукупIдивай.
- Пагъ, авани? И тамук ван кутунвайди вири зи тухум тушни?
- Шарагар хъунай ваз пособия къванни гузвани?
- Гълбетда!
- Чаз гузвач, – шехъна Гъулягъ.
- Вучиз?
- Чна гъар гъилера 10-12 шараг ялда ахъайзавайди... Тимил ялда. Вуна шумуд ахъайзава, ханум?
- За садни! – хъуьрена КукупI. – Йиса къве кака хазва, абурни масадан мука.
- Бахтавар! Жувал са азабни акъалт тавуна... Пенсияни гузва ваз, яни?
- Са рахунни алачиз! Шумудни са виш агъзур! Квез гузвачни?
- Пенсия чазни гузва, – шел къурана Гъулягъдин. – Амма...
- Гъикъван?
- Къве кIвач квай гъулягърилай тIмил.
- Гъавурда акъуна... Гъахътинбурни авани?
- Э-эхъ, эхъ! Аллагъди чун хур галчIуриз халкънавай гъулягъар ялда. Чахъ гелкъуьн патал къве кIвач квай гъулягъар гилигнавалда. Чи пенсиядин са пайни абуроз гузвалда.
- Гелкъвезвани квехъ а... къве кIвач квайбур?
- Э-э-эхъ! Гълтайла, къилел къуьл гълчзава!
- Ку-купI! – дамахдивди, цIакулрив цIарцIар гуз, лув гана КукупIди Мухак дередиз. – Са хупI!

СЕНО

Гатфарин къиляй дарда авай пенсионерриз совхоздай векъер ахъайзава лагъана ван хъайшла, къуьзуь Кевсерани, вичин дуьгве рикIеваз, майишатдин контордихъ гъерекатна. Рекъе адал къуниши Мегъамед гълтна. Гъл-агъвал чир хъайшла, Мегъамеда зарафатна:

- Ваз векъер гудачалда.
- Вучиз, я бала?
- Ваз сено гудалда.
- Сено чтин келледа акъурай! – къуьзуьдан чанди цIай къуна. Ам, хъл кваз, совхоздин директордин кабинетдиз гъахъна. Директорди адавай жузун-качун авуна, ахпа хушдиз хабар къуна:
- Вун акъатна хъи, диде? Лагъ ви мурад-метлеб.
- Я хва, зун сифте колхозда, гъуьгъуьнлай совхозда чан хкуднавай са паб я. Вучиз виридаз векъер гайшла, заз сено гузва?
- Директордин сивик хъвер акатна.
- Аквадай гълда, диде, вакай сада зарафатнава. Сено – им векъер лагъай гаф я. Гъикъван векъер кIанзава ваз?

– Са вад туьк.

– Цуд къачу жуваз.

– Агъ, ви чан сагъ хъуй, бала!

«Де хъсан я, къарачи, за ваз сено чирда!» – хъфидай рекъе вичин саягъда себ гана къариди къуниши Мегъамедаз. Бейниwandиз сено лагъайла, самар хъиз хъанвай къван.

КАЦ

Велиагъади як регъвена, куруна туна, ам юкъва авай кIвалин дакIардихъ эцигна. Айзаната айвандихъ пичIекардай тини ишиниз башиламина. Чкалар яна гъазур хъайшла, ада Велиагъадиз як гъун теклифна.

Итим кIвализ гъахъайла, дакIардилаи абурун цIару каци хкадарна. Куруна са гъвелни як амачир. Кацин къваларни целер хъиз дакIунвай. Велиагъадин ивидал звал атана. Ада рак акъална, кацин къвала кIевиз са къуьл эцIйна, ахпа тум къуна, цлахъ геляйна. Кац гъилляй акъатна, амма адаз фир-тефир чка сал хъанвай. И арада каци, лекъре хъиз, Велиагъадин хурудал хкадарна. Зегъле фидай саягъда сив гъяркъуьз ахъайна, гъулягъди хъиз и-и-и авуна, са тапас, хци къармахар акъудна, иесидин чинал туькIурна. Велиагъадин руьгъ дабандиз аватна.

– За авурди зарафат я, чан дахдин, зарафат я, ваз рикIивай жемир, секин хъухъ, секин хъухъ, чан цIару гъвергъветI, – лугъуз ада хурудик ккIанвай кацин далудилай гъил чIугъаз, адаз тавазвилериз хъана.

– Айзанат! – гъарайна ада кайванидиз, – фад рак ахъая!

РакI ахъа хъайивалди, каци чилел хкадарна, къецел цIвехна, Велиагъа лагъайтIа са вацра месе гъатна. Ада вичин веледризни чIал течир гъайвандик къягъ тавун веси авуналда.

«АЛЛАГЪ КУЪМЕК»

Пуд миллетдин пуд векилди: лезги Агъмеда, азербайжанви Мамеда ва урус Василийди санал авиацияда десантний частуна къуллугъзавай. Ингъе абуру, инструктордин куьмек галачиз, самолётдай парашют гъаз къилди-къилди хкадардай югъ алукъна. Сифте нубат лезги Агъмедал атана.

– Я Аллагъ, вун куьмек! – лагъана, ада парашютдин уьнуьгъ самолётдин къармахдихъ гилигна, ахъа ракIарай къецел хкадарна.

– Я Али! – лагъана азербайжанви Мамедани цавун бушлухриз кам вегъена.

Урус Василийдиз хкадрай юлдашири чтин тIварар къурди хъиз хъана.

– Я Вася! – гъарайна, къилихъди самолётдай вегъена.

Вири тажуб хъана амукъна: Васяни, санихъни ян тагана, тайинарнавай чкадал, саламатдиз ацукъна.

– Акъазвани? – хъуьрена инженер чувуд Рабий, – урусрин Аллагъ, вичин тIвар къуначтIани, хашипарайрин патал гзаф ала.

«Отлично» къимет къачур Вася, цIуд йикъан отпуск гана, кIвализ рахкурна.

**ХЪАРТАСВИ
Шагъвелед**

ЛАМ КВАЙ ИХТИЛАТ

Физва вахтар, гъар са йикъан гелер таз,
Гагъ шад я чун, гагъни уьмуьр туькьуьл я.
Вахтарини рикIе дерин хирер таз,
Чагъ ятIани, Айнуддин кье сефил я.

Сефил жечни, чIур хъайила мурадар,
Икъван чIавал хвейи рикIин деринда,
ТIимил хъайла жибиндани манатар,
Мурад кьилиз акъат тийир яшинда?!

Кесиб тир ам, мадни кесиб жезавай,
Уьмуьр тушир, им са декъин чара тир.
Гъар жуьредин хиял рикIиз кьезезавай,
Са экв такваз, кьуд патахъди кьуза тир.

Диде-буба кьуьзуьни тир, сефилни,
Айнуддинан къанни цIудар жезавай.
Яшар хъунвай агъуз жезвай гуьгьуьлни,
Хура рикIи вичи-вич кье незавай.

Я мал авач, я пул авач, кьизилни,
ИкI физвайди уьмуьр тушир, са гъам тир.
Къандавай-къуз кьуьзуь жезвай жегъилни,
КIвалевайди гъазур-гъалал са лам тир.

Буба са кьуз, чиле аса акIуриз,
Айнуддинав яваш-яваш агатна.
Бубад сивяй, мезни-пIузар югъуриз,
Садлагъана ихътин гафар акъатна:

– Айнуудин хва, ацукь и зи къвалахъди,
Яшар хъана, айибзава вирида.
Аллагъд гайтга, и зулухъди ви дахди,
Чи лам гана мехъерар ваз ийида.

Айнуудинан хкаж хъана гуьгъуьлар,
Звер гъатнавай гацум хъанвай кIвачера.
Бубад сивяй акъатайла и гафар,
Рагъ куькIвенай мичIи хъанвай вилера.

Айнуудина кIвалахзавай зирекдиз,
Къайда твазвай, михъивилер ийизвай.
Яр-дустарни къвезвай адаз куьмекдиз,
Ара-ара ламни рикIел хкизвай.

Къайда туна чипин кIвалин гъаятда,
Паруярни хкажнавай къакъандиз.
Беден гъатна Куругълидин къуватда,
Ухшар хъанвай, чIалахъ хъухъ, куьн асландиз.

Жегъил итим, къанни цIудар яшар тир,
Муьгъуьббатди тавунавай секинар.
Элкъвена хуьр цуьквер хътин рушар тир,
Келледиз къвез агъзур жуьре фикирар.

Гъатна вичин майишатдин гуьгъуьна,
Айнуудина къецI гузвачир кIвалахдиз.
КIвал-югъ вичин гъатайлахъди гуьнгуьна,
Шад жезавай къуьзуь хъанвай ддахдиз.

Акъатна къуьд, мад алуькна гатфарни,
Айнуудин къе ддахдал тир аламат:
Ван къвезмачир гъич ламракай гафарни,
Я ламракай хъийизмачир ихтилат.

Эхир са къуз лап секиндиз, астадиз,
Чир тавуна вичин рикIе авайди,
Ихтилатна ада вичин бубадиз,
Ингъе мади цIийи гатфар атайди.

Бубадай гаф акъатначир, секин тир,
Айнуудинан рикIи хуру регъвезвай.
И йисузни мехъер тахъун якъин тир,
Яшарални са йис артух хквезвай.

Къанни цИпуд йис хъанава яшарин,
Цинин йисуз Исадилай алудда.
Хуьре амач адаз къведай рушарни,
Дарман авач дах ахварай авуддай.

Эхир са къуз, акъатайла тIамадиз,
Квадарна хъиз лезги намус, адалат,
Айнуддина лагъаналдай бубадиз:
– Ахъая, дах, са лам квай на ихтилат!

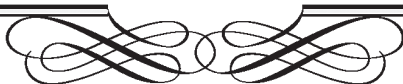
Айнуддинан и гафар ван атайла,
Гъич са сесни акъатначир ддахдай.
РикIел ламрахъ мехъерзавайд хтайла,
Амукъналдай гум акъатиз бапIахдай.

Къанни цIувад яшар хъана жегъилдин,
Пабни авач, ламни къена, ддахни.
Гъайиф чIугваз файдасуз фей уьмуьрдин,
И дуьньядин жезамач ам чIалахъни.

Гъар са кардиз аваз ава вичин вахт,
Гъа вахтунни затI гъизава арадал.
Энгелармир, ахъай мийир жуван бахт,
Аватдалди Айнуддинан чкадал.

Къаравилияр

АМЕРИКАДИКАЙ

+ + +

Эгер Америкадин Садхъанвай Штатриз США-да США-ди вуч ийизватIа акунайтIа, США-ди, США-дикай США азад авун патал, США-дал гъужум ийидай.

+ + +

Америкадихъ ва американвийрихъ, саки вири папарихъ жедай, са къилих ава: гъина вуч хъайитIани, гъатта чпин уьлкведани, элкъвена вири тахсирлу яз аквада, амма чеб ваъ. Гъич садрани!

+ + +

**Америкадин Садхъанвай Штатрикай ихътин са мискIал:
Гагъ филер экъечIзава сегънедал, гагъ ламар экъечIзава сегънедал – ихътин цирк авай уьлкве гъим я?**

+ + +

Америкадин къилиз цIийиз къвезвай гъар са президентди вичин хивез къачузвай къилин буржи ава. Ам вуч я лагъайтIа, дуьньядин икъван гагъда чеб агакъ тавунвай халкъарин къисметар къайгъударвилелди гъялун. Ихътин къайгъударвал ийиз 200 йис идалай вилик эгечIайди тир. А чIавуз Америкадин кефер патан колониячивилин штатар арадиз гъайибуру чкадин индевийрин къисметар гъялунин бубавилин къайгъударвал чпин хивез къачунай, и къадим халкъ чпин чилерилай чукуруиз ва къирмишна терг ийиз эгечIнай.

+ + +

Америкадин меркезда са итимдиз зурба кицIи гъвечIи рушал вегъенваз акуна. Аял къутармишун патал, ада кIицI ягъиз эгечIна, нетижада ам къена.

Пака юкъуз «Вашингтон пост» газетда кхъена:

«Американви игитди пехъи кицIин гъужумдикай гъвечIи руш къутармишна!»

«Зун американви туш эхир», - рази хъанач а кас

Газетри гъасятда кхъин хъувуна:

«Къецепатан уьлкведай тир итимди кицІин хурукай руш кьутармишна!»

Итим икІни рази хьанач.

«Зун араб я»,- лагъана ада.

Гъил-гъилеваз газетри кхъиз эгечІна:

«Исламдин террористди гъвечІи русахъ галаз кьугъвазвай са тахсирни квачир кицІяна кьенва!»

+ + +

Америкадин кеферпатан колонистар гишила рекъизвай чІавара кьутармишвалан рабулдизавай чуьлдинуьндуьшкайрикай хьанай. И вакъиадиз гьурмет ийизвай ва кьдирлувал хуьзвай американвийри гила гьар йисуз миллионралди уьндуьшкар телеф ийиз незва.

Аллагъди вичи хуьрай ихътин инсанрикай. Абуруз хьсанвал авун пара хаталу кар я.

+ + +

Американвиди вичин хва ксурзава.

Ахвариз физ эгечІнавай хци хабар къазва:

- Дах, чи чІехи буба вуж тир?

- Къачагъ тир, чан хва.

- Адан буба вуж хьанай?

- Амни – къачагъ, чан хва.

- ЧІехи хьайила, бес закай вуж жедда?

- Вакай, чан хва, банкир. Бубайрин адетар чна чІурдач хьи.

Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой ПМ971

